Glavne osobine Gundulićeva jezika

Napisao pravi član

Milan Rešetar

Primljeno u sjednici historičko-filologičkoga razreda 24. listopada 1939.

1. — Kako se jasno vidi iz samoga natpisa, ovaj članak neće dati potpunu analizu G-ćeva jezika, nego će samo iznijeti neke ńegove osobine koje će nam moći da pomognu u dvostrukom pogledu: prvo, da se riješi pitańe da li su G-ćeve neke pjesme što mu se pripisuju, a drugo, — gdje u rukopisima ńegovih priznatih pjesama nalazimo razne oblike za jednu istu riječ, — za koji se oblik može ili ima uzeti da je potekao od G-ća a za koji da je od prepisivača unesen u tekst.

Za oba ta pitańa treba G-ćeva djela razdijeliti u dvije grupe — u prvu, mańu i sa starijom tradicijom, koja nam je sačuvana u izdańima štampanim još za G-ćeva života, i u drugu, veću i s mlađom tradicijom, koja nam je ostala u rukopisima pisanim poslije G-ćeve smrti. Nema sumńe da je za oba ova pitańa prva grupa mnogo važnija od druge, jer sasvim sigurno pripadaju G-ću one pjesme što su za ńega živa izdane pod ńegovim imenom, a sigurno se može *a priori* uzeti i da izdańa mnogo vjernije prikazuju originalni tekst G-ćev. Pa zato i mnogo više znači ako se u tim izdańima n e n a l a z i koja jezična osobina što se n a l a z i ili u nekim pjesmama o kojima se sumńa jesu li G-ćeve, ili u mlađim rukopisima pjesama što su sigurno G-ćeve. Istina, ne može se s druge strane tvrditi da je jezik u starim izdańima ostao sasvim prost od svake tuđe promjene ili primjese. To bi se moglo vjerovati kad bi se sigurno znalo da je izdańa sam G-ć priredio po svojim vlastitim rukopisima i da je sam ispravljao korekture. Ali tada bi trebalo da je G-ć išao i g. 1621 u Rim za prvo izdańe *Pjesni pokornijeh*, eventualno i g. 1630 u Mletke za drugo izdańe, pa g. 1633 u Jakin za *Arijadnu*, a po svoj prilici i g. 1622 u Mletke za

Suze sina razmetnoga, dok mi ne znamo je li ikada G-ić izlazio iz Dubrovnika! A da bi u ono doba talijanske štamparije — pri ondašńim saobraćajnim prilikama, upravo neprilikama — slale korekture u Dubrovnik, ne može se nikako misliti. Izdańa su dakle po svoj prilici priređena bez direktnog saučešća G-ćeva,[1] pa onda je s tri strane moglo biti tuđeg uticaja na G-ćev tekst: mogao je G-ć dati za štampu ne svoj autograf nego nečiji tuđ prijepis; mogao je izdańe nadzirati, u mjestu gdje se je štampalo, nekakav ńegov prijateļ ili rođak; i mogao je, gotovo bih rekao za nesreću, slagar biti »našjenac«, pa i on htio nešto »ispravļati«.[2] Ali pored svega toga što je moglo biti ili nije moglo biti, to stoji da su ipak izdańa mnogo sigurniji svjedoci za G-ćev jezik negoli su rukopisi, već stoga što su izdańa vremenom mnogo bliža pjesniku.

2. — Za života G-ćeva štampana su tri ńegova djela — *Pjesni pokorne* (zajedno s pjesmom *Od veličanstva Božjijeh*), *Arijadna* i *Suze sina razmetnoga*. Za *Pjesni* Slade (Dolci) uzimļe da ih je G-ić izdao prvi put g. 1620 u Mlecima kod Marka Ginami, a za ńim su to isto kazali Della Bella, Appendini, Šafařík i Kukuļević, ali toga izdańa nije moglo biti, jer je M. Ginami otpočeo svoj rad tek g. 1621, pa je sigurno Slade, vidjevši da je drugo izdańe od M. Ginami a da je posveta od g. 1620, pomislio da je prvo izdańe bilo od g. 1620 i takođe kod Ginami. Prvo izdańe *Pjesni* dakle je rimsko od g. 1621, s posvetom od 1. oktobra 1620, iz koje se jasno vidi da kńiga baš tada izlazi na svijet, a tek je drugo izdańe od g. 1630 kod M. Ginami u Mlecima. Treće izdańe od g. 1703 kod Bortola Occhi u Mlecima za nas nema nikakve vrijednosti. *Arijadna* štampana je samo jedanput u Jakinu, i to tek g. 1633, premda se

---

[1] Prvi naš kńiževnik koji je imao, bar donekle, direktnog posla sa štampańem jednog svog djela bio je Dubrovčanin B. Gradić; on je na kraju oba svoja L i b a r c a od g. 1567 ispravio štamparske pogreške što je skrivio slagar nevješt našemu jeziku (isp. *Građa* 9, 40).

[2] Za *Arijadnu* može se reći da je prilično sigurno da je neko (jedan od jakinskih Gundulića?) nešto ispravļao: u stihu 710 trebalo bi da se *sreće* sriče sa *vratiće*, u st. 712 *uvrijedit* sa *vidit*, a u st. 1137 trebalo bi da se *čovjek* broji kao j e d a n slog; po svoj prilici G-ć je bio napisao *sriće, uvridit* i *čo'ek* (kako je pisao još 3 puta), pa se našao ko je htio biti mudriji od ńega (isp. § 22). — Kakvih pak jakih promjena u jeziku može biti od strane učenih izdavača, kaže nam *Zrcalo duhovno* M. Orbina, za kojega nam Maretić svjedoči (*Istor. hrv. pravop.* 64) da taj Dubrovčanin mjesto štokavskoga *đ* ima *uvijek* čakavsko *j*! Ali to čudo prestaje kad se zna da je rukopis toga djela g. 1613 predan čakavcu B. Kašiću i on ga u Rimu izdao g. 1614 dodavši i promijenivši štošta u ńemu.

spomińe već u posveti *Pjesnî*; i iz ńene posvete od 4. septembra 1632 jasno se vidi da je tek tada izdavana za prvi put.

Za najstariji sačuvani egzemplar *Suzâ* mislilo se je do nedavna da je od g. 1650, ali sada znamo da je tek od g. 1670.[3] Nije nam se naprotiv sačuvao ni jedan egzemplar prvoga izdańa, za koje Slade kaže kao prvi, a ostali za ńim ponavǀaju, da ga je štampao g. 1622. M. Ginami u Mlecima. Ta je godina vrlo vjerovatna, jer i u egzemplaru od g. 1670 posveta ima datum 8. juna 1622 a pisana je »rađajući se ovi malahan plod od pameti moje na svijet«, što jasno kaže da su *Suze* izdane još te iste godine 1622, jer za štampu nije sigurno trebalo više od 6 mjeseci. Svakako je pak pogreška što Kukuǀević kaže da je *Suze* po drugi put štampao g. 1623 u Mlecima »Fr. Brocolli«, koji je izdao i treće izdańe tobože od g. 1650, jer *Francesco Broggiolo* ili *Brogiolo* radio je u Mlecima tek od g. 1665—1687.[4] Naprotiv može biti da se je u jednom rukopisu od g. 1755 sačuvao prijepis s inače nepoznatog izdańa od g. 1624.[5] Ima pak još jedno staro izdańe *Suzâ* na kojemu se ne kaže ni koje je godine ni gdje je štampano, ni ko ga je štampao. Prof. Fancev ga je ispoređivao s raznim mletačkim izdańima, te u uresima i slikama nalazio dosta veliku sličnost s Glavinićevim *Cvitom* što ga je g. 1658 štampao *Francesco Ginami* (g. 1655—1676), s čega misli da je i to bezimeno izdańe *Suzâ* izašlo iz iste štamparije i otprilike u isto vrijeme. Ali ja bih rekao da je mlađe, tim više što je u egzemplaru moje *Dubrov. Biblioteke* bio u originalnom povezu uvezan listić s popisom raznih hrvatskih kńiga što se prodavaju kod prije spomenutoga Bortola Occhi; svakako, starije od g. 1638 nije nikako, pa zato nema za nas vrijednosti.

3. — Iako nam nije sačuvan ni jedan egzemplar prvoga izdańa *Suzâ* od g. 1622, možemo se za nevoǀu zadovoǀiti egzemplarom od g. 1670, jer po drugome izdańu *Pjesnî* od g. 1630 možemo računati s time da je u izdańu *Suzâ* od g. 1670 vjerno preštampan tekst prvoga izdańa od g. 1622. Körbler je naime u svojemu prvom izdańu G-ćevih djela savjesno naveo sve, pa i ortografske razlike među oba prva izdańa *Pjesnî*, pa se tako vidi da izdavač drugoga izdańa nije apsolutno ništa mijeńao ni u

[3] *Stari pisci hrv.* IX.[3] 98, napom. 46.
[4] O. c., *l. l.*

jeziku ni u tekstu; jedina je sigurna razlika u jeziku što u pjesni 5, 37 prvo izdańe ima stariji oblik *hinben* (sa *n*) a drugo mlađi *himben* (sa *m*), dok u stihu 92 pjesme *Od velič. Bož.* oblik *prežuđeni* mjesto *prem žuđeni* prvoga izdańa sigurno će biti štamparska pogreška a ne izdavačev ispravak. Inače i ovo izdańe *Pjesnî* od g. 1630, premda je iz vremena kad je G-ć bio još živ, nema za nas nikakve vrijednosti, jer se može mirno tvrditi da G-ć s ńim nije imao nikakva posla. Inače mislim da ne bi bilo ortografskih razlika među oba izdańa; naprotiv G-ć bi poslije 10 godina mijeńao nešto u tekstu, a ako ništa drugo, — i kad bi drugo izdańe posvetio istomu licu, — svakako bi bar u posveti kazao da je ovo d r u g o izdańe i promijenio bi ńen datum. Sva je prilika dakle da je neko drugi priredio ovo izdańe bez saučešća, a možda i bez znańa pjesnikova, ali je svakako bio vješt našemu jeziku, jer je mijeńao nešto u ortografiji, dobro ispravio neke štamparske pogreške prvoga izdańa i tačno okrenuo ono *hinben* na *himben*. Pored svega toga moramo držati jedinim autentičnim izdańem G-ćih *Pjesni* samo ono prvo od g. 1621, tako da nam ovo drugo od g. 1630 za kritičko izdańe G-ćih djela ne treba.

4. — Mnogo je mańe pouzdana tradicija za one G-ćeve pjesme koje su se do početka XIX. vijeka sačuvale samo u rukopisima, jer ni od jedne nema autografa,[6] a prijepisi su, osim oni *Osmana*, ponajviše tek iz druge polovice XVIII. vijeka. Za *Osmana* naime imamo 4 rukopisa što idu u XVII. vijek, od kojih su oba najstarija iz g. *1651/53* (Ohmućevićev) *i 1667* (Vatikanski), dok su ostala dva iz samog kraja toga vijeka (g. 1689—1699); ali ima još nekoliko rukopisa *Osmana* koji su iz prve polovice XVIII. vijeka. Od ostalih pjesama imamo samo za *Dubravku* jedan rukopis koji je pisan oko g. 1700, a možda su malo mlađa oba najstarija rukopisa *Prozerpine,* — svi su ostali mlađi od sredine XVIII. vijeka.

Očevidno je dakle da se možemo više pouzdati u izdańa negoli u rukopise, i to ne samo zato što su izdańa starija od rukopisâ, nego i zato što je moguće, premda nije nikako sigurno, da su izdańa priređena po autografima, dok je sigurno da ni jedan sačuvan rukopis nije prepisan s autografa, pa ni ona dva najstarija rukopisa

[6] Jedini je sačuvani G-ćev autograf ńegovo talijansko pismo što ga je 27. juna 1619 pisao dubrov. vladi, a reprodukovano je u Jagićevu *Archiv*-u XXXIV, 244—245, pa djelomice u *Gundulićevu Zborniku* (Zagreb 1938), str. 9.

Osmana.[7] Zato ja u ovom članku, za pojedine osobine o kojima će u ńemu biti govora, najprije gledam kako prema ńima stoje izdańa a zatim kako stoje rukopisi, pa tek ako se te obje grupe slažu, mislim da se može uzeti da odnosna osobina pripada G-ćevu jeziku, dok ondje gdje se te dvije grupe ne slažu, već izdańa imaju neki stariji oblik a rukopisi neki mlađi, sva je prilika da je G-ć upotrijebio stariji oblik a da su prepisivači unijeli mlađi. Ali to razlikovańe izbija ponajviše u tome smjeru da u obje grupe ima donekle kolebańa među starijim i mlađim oblicima, pa se samo može vjerovati da će mlađih oblika biti mańe u starijim izdańima negoli u mlađim rukopisima, a u rukopisima sve više mlađih oblika koliko je koji rukopis mlađi. Premda se ne smije zaboraviti da i sâm pisac može se u detaļu kolebati među raznim oblicima.

5. — U sļedećemu raspravļańu uzimļem za pojedine pjesme ove skraćenice[8]:

A = *Arijadna*
Arm = *Armida*
D = *Dubravka*
Di = *Dijana*
F = *Ferdinandu II*
Ļ = *Ļubovnik sramežļiv*
O = *Osman*
Pj = *Pjesni pokorne* (redovno zajedno s pjesmom *Od veličanstva Božjijeh)*
Pr = *Prozerpina*
S = *Suze sina razmetnoga*
V = *Od veličanstva Božjijeh* (izuzetno odvojeno od *Pjesni pokornijeh)*

Osim toga uzimļem katkada slovo *I* kao siglu za sva 3 izdańa *(APjS)* a slovo *R* kao siglu za sve rukopise. Nadaļe za srok (slik) uzimļem znak ×, pa kad se taj znak nalazi pred siglom jedne pjesme ili pred brojem jednog stiha, to znači da se u toj pjesmi ili u tome stihu odnosni oblik sriče s drugom jednom riječi u drugom stihu; kad je pak znak × među dvije riječi, tada se obje te riječi među sobom sriču.

Kako pak u ovom članku ne kanim dati iscrpnu analizu G-ćeva jezika, to ne bi imalo smisla da za moje statističke podatke navodim ne samo pojedine pjesme nego i stihove gdje se odnosni oblici nalaze; to ću činiti samo za pojedine ređe i važnije oblike.

---

[7] *Stari pisci hrv.* IX³, 123.

[8] Na pjesmu *U smrt Marije Kalandrice* u ovom se članku ne obazirem, jer je baš i ona pod jakom sumńom da nije G-ćeva.

Isto tako samo za oblike koji se ponavļaju više puta, i dobro je da se to zna, kazaću (u zagradama) koliko se puta nalaze u pojedinim pjesmama, jer, naravski, nema isto značeńe ako se koji oblik nađe na pr. u O isto toliko puta koliko u bez prispodobe kraćem Ļ. Gdje se pak ne radi baš o završecima, tu razne oblike jedne iste riječi uzimļem zajedno pod nom. sing. (muškoga roda za zamjenice i pridjeve) ili pod infinitiv. Naročito pak ističem da u cijelom članku redovno uzimļem u obzir samo oblike koji nisu srokom vezani s kojom drugom riječi, jer samo za ńih možemo vjerovati da ih G-ć nije uzimao od nevoļe, baš zato da dobije srok.

*

6. — V o k a l *ě*. — Pristupajući svojemu poslu uzimļem prije svega najvažnije pitańe o refleksima za praslav. vokal *ě*. G-ć piše odlučno jekavski, ali ima i dosta veliki broj ikavskih oblika a i ponešto ekavskih. Zakon svih jekav. govora da pred *o* od *ě* biva *i* proveden je dabome bez izuzetka. Nije naprotiv proveden sasvim drugi zakon da isto biva i pred *j*; u kratkim slogovima naime jest (komparatavni završetak *-iji*, *grȉjati*, *sȉjati*), ali u dugom slogu ima tako samo *smijati se* (u Dubrovniku prvi je slog dug) *SD*, a inače se drži još jek. izgovor u *dvijeju* (gen. od *dvije*) O 19, 511, pa redovno u završetku *-ěj* imperativa, gdje je po svoj prilici već u G-ćevo vrijeme *ě* pred završnim *-j* bilo produženo: *hotjej A*, *htjej AO*, *ktjej D*, *smjej DF*.

Redovno se drže i ovi stari dubrov. ikavizmi: 1) vrlo često i gotovo uvijek *pri-* za prefiks *prě-* (što je upravo miješańe oba prefiksa), u *I* bez izuzetka a u *R* s ovim rijetkim izuzecima: ***predati*** O 9, 623; ***preuzima*** 19, 1077; ***preskoči*** 20, 14; ***prepusti D*** 442, ***prestara*** 1048, pak (mjesto starijega dubrov. *pritio*) ***pretile D*** 722, ***najprjetļe D*** 1014; *pri-* je pravilo i kada je slog dug: *pristolje*, *prikor*, *prikoran*, *prirok*, *pripis*, *privara;* a interesantno je da je okrenut slog *pre-* na *pri-* i u imenu grčkoga grada *Priveze* O 7, 314;

2) za *prěd* u *I* se gotovo podjednako miješa starije *pred* i mlađe *prid*, u O *prid* je pravilo a *pred* izuzetak, a mlađi *R* imaju već redovno *prid* osim *pred F* 180, ali se nalazi samo *predńi* sa *e*; rijetko je, ali redovno, i *prȉko* osim *prěko* O 3, 198, pa *primalětje*, *primaljetni*, ali *prema* O 8, 319;

3) mjesto *ě* na kraju nekih priloga: za *gdě* miješa se (za dubrov. govor) starije *gdi* i mlađe *gdje*, ali tako da još prevlađuje

ono prvo, pa zato imamo i *nigdi - nigdir Pr* ∾ *nigdje O, njegdi S, drugdi Pr* ∾ *drugdje PrO, svudi* ∾ *svudije* O 18, 365; nadaļe redovno *ovdi - odi, ondi* i *gori - doli* s izuzecima *ovdje* O 3, 261. 8, 402 i *ondje* O 4, 346. Amo se može najzad uzeti i *godi*, s izuzetkom *godijer Pr* 452, i *trijebi* (trȇbā) uvijek sa *-i*;

4) redovno je *i* mjesto *ě* kod glagola *pripovidjeti* i u infinitivnoj osnovi *sidjeti* (ali u prez. *sjedim*, isp. *sidio je gdi ja sjedim* O 2, 468), pa u *biljeg, obilježje OD, zabilježiti O.*

7. — U ikavske oblike obično se broje i fleksivni završeci *-ěh, -ěm, -ěmi* u deklinaciji, premda *i* nije postalo od *ě*. G-ć uzimļe ove završetke sa *i* relativno mnogo češće negoli inače uzimļe kakve neobične ik. oblike. Očevidna je ta razlika u *I:* neobičnih ikavizama (odbivši gore spomenute stare dubrov. primjere) ima samo za ¹/₆ od jekavskih (uzimļući uvijek s jekavskim i ekavske oblike), naprotiv kod ovih završetaka jedni su i drugi oblici u jednakom broju. Naprotiv u *R* završeci sa *i* u mnogo su mańem broju: u O[9] broj im pada na nešto mańe od ¹/₂ oblikâ sa *ije*, a još više opada u *Pr* i *D* gdje ih je samo za ¹/₃ od jekavskijeh. U mańim rukopisima premalo je primjera; još ih je relativno najviše u *Ļ* i *F*, i tu su ovi završeci sa *i* također u odlučnoj mańini. Napose treba spomenuti oblike instr. sing. *čim, svim, tim* kad su prilozi sa značeńem »dočim (dok), sasvim, stoga«; u toj službi oni kod G-ća redovno tako glase a vrlo rijetko *čijem* itd., dok kao sintaktički oblici zamjenicâ idu po pravilu zamjenicâ te miješaju u već kazatoj mjeri oblike sa *ije* i sa *i*. Razumije se da ovi oblici u priloškoj službi zadržavaju, kao jezični petrefakti, starije oblike *čim, svim*, pa zato i *tim*. Treba još istaknuti da neobično veliki broj jek. oblika kod ova 3 priloga ima *Pr* (ńih 13 prema 27 sa *i*), što možda nije slučajno. — Vidi se pak uopće kod ovih fleksivnih završetaka da G-ć ne pravi razlike da li je pred ńima glas *j* ili koji drugi suglasnik, te i kod imenica kao *boj - kraj* ili kod zamjenica kao *moj - koji* odlučno voli jek. završetke; tako na pr. u O ima 14 ovakovih primjera a samo je jedan »ikavski«.

8. — Pošto se odbiju ti dovle navedeni opće jekavački i specijalno dubrovački ikavizmi, pa slučajevi gdje nemamo prave

---

[9] Za vokal *ě* uzimļem za ove završetke iz O 3600 stihova (po 200 iz

ikavizme (*pri-* mjesto *prě-* i fleksivne završetke sa *i*), ostaje ipak dosta veliki broj ik. oblika kojih u dubrov. govoru nema, koji su dakle za ń »neobični« ikavizmi. U *I* ima ih, kako je već spomenuto, za 1/6 od jekavskih (tačno 162 ik. a 982 jek.). Nego taj razmjer u sve tri pjesme nije jednak: u *Pj* je neobičnih ik. baš za 1/2 od jekavskih (37 ik. a 72 jek.), u *S* za gotovo 1/7 (54 ik. a 376 jek.), a u *A* za nešto mańe od 1/8 (71 ik. a 534 jek.). Ja sam naveo sve te brojeve, da se vidi kako je neobičnih ikavizama relativno najviše u *Pj* od g. 1621, mnogo mańe u *S* od g. 1622 (ali po egzemplaru od g. 1670!), a još nešto malo mańe u *A* od g. 1633. Moglo bi se stoga misliti da je sam G-ć tako mijeńao broj neobičnih ikavizama, odalečujući se tako sve više od pretežnoga kńiževnoga ikavizma XVI. vijeka, pa bi se moglo u prilog toj misli navesti to što se razmjer ne mijeńa među jekavskim i »ikavskim« fleksivnim završecima gdje su »ikavski« oblici mogli G-ću mańe smetati negoli inače neobični ikavizmi. I doista u *I* ima svega fleksivnih završetaka 165 jek. — 163 »ik.«, a od tih 24 j. — 29 i. u *Pj*, 54 j. — 58 i. u *S* i 87 j. — 76 i. u *A*. Ali ipak neće biti da je sam G-ć htio da u *I* namjerno napušta malo pomalo neobične ikavizme, nego taj različiti procenat uopće u ńegovim pjesmama u vezi je s predmetom pojedinih pjesama (v. § 10).

Ne može se naći nikakvo pravilo za to kakve je neobične ikavizme G-ć uzimao u *I*, samo se može reći da nema ni jedne riječi, koja se u *I* počešće nalazi, koju bi on uzimao samo u ik. obliku. Ima ih naprotiv nekoliko koje su često, a možda kojagod i pretežno u tome obliku, naime (u zagradama je broj primjerâ): *svitlos* (11), *kripos* (10), *lipos* (10), *vîk - vîku* »igda« (10), *prik* (10), *sliditi* (9), *svît* (7), *vrime* (6). Za te se riječi može reći da su ponajviše zgodne za pjesnički jezik i »viši stil«; tako tri najobičnije (*svitlos*, *kripos*, *lipos*), pa i *prîk*, *svît*, *vrime*, dok *vîk* u značeńu »igda« vaļada je rado uzimano, da bi se razlikovalo od *vijek* »doba«; začuđuje samo *sliditi* (9 puta!).

9. — *I* nam dakle daje vrlo dobro svjedočanstvo što je G-ć p i s a o za vokal *ě*, ali je mnogo važnije što nam vrlo dobro svjedoči i kako ga je G-ć i z g o v a r a o. U *I* naime ima uz stihove i nešto malo proze, to jest u svakoj od tri pjesme posveta a u *A* još i »pripovijes« (predmet drame). Kad se ta G-ćeva proza isporedi s ńegovim stihovima u *I*, vidi se da i G-ć (što se je već

znalo za neke starije pjesnike)[10] u prozi mnogo je jači jekavac negoli u poeziji. U posveti u *Pj* ima 33 jek. oblika a samo 2 neobična ikavska »višega stila« (*svitlomu* i *kriposti*), — a u stihovima ima ih za $^1/_2$ od jekavskih! U posveti u *S* ima 15 jek. oblika a opet samo *svitlos* i *kriposno*, — a u stihovima ih ima za $^1/_7$ od jekavskih! U posveti i »pripovijesti« u *A* ima 34 sigurna jek. oblika a ni jedan neobičan ikavizam, jer se *ucviļenu* ne može smatrati kao takav, — a u stihovima ima ih gotovo za $^1/_8$ od jekavskih! Kako bi se dakle moglo samo časom sumńati da li je G-ć po svojemu izgovarańu bio ili nije li bio čist jekavac, kad je u toj svojoj prozi uz 82 jek. oblika upotrijebio samo po 2 puta 2 riječi »višega stila«? A što on i u ovoj prozi upotrebļava i neke stare dubrov. ikavizme (po 1 put *prìko, gdi, ovdi, biljeg* a 6 puta *pri-*), to još jače dokazuje da je G-ć u prozi pisao kako je baš govorio. To nam isto potvrđuju i fleksivni završeci za koje u ovoj prozi nalazimo 32 jek. oblika a samo 3 »ikavska«, dok u *I* u stihovima ima 165 jek. oblika a čak 163 »ikavska«.

10. — Opet znatnu razliku u broju neobičnih ikavizama možemo konstatovati i u *R*, izlazi naime da u tri veće pjesme, koje su nam sačuvane u starijim rukopisima, a to su *O*, *D* i *Pr* — u *Pr* iz vremena prije g. 1620 (jer se spomińe u *Pj* u posveti od te godine) i u *D* iz g. 1628 ima mnogo više ikavizama negoli u O, na kojemu je G-ć radio vaļada već od g. 1622 pa sve do svoje smrti. Iz O uzeo sam primjere za *ě* doista samo iz 3600 stihova, po 200 iz svakoga pjevańa, i to po 100 iz početka a po 100 s kraja, dakle sa 36 raznih mjesta, tako da se može slobodno uzeti da će razmjer među ikavskim i jek. oblicima biti jednak u cijelom O. U O dakle ima na gotovo svakih 12 jek. oblika tek po 1 (neobičan) ikavski, dok u *Pr* ide po 1 ik. oblik na nešto više od svakih 5 jekavskih a u *D* na nešto više od svaka 4 jek. oblika. Prema tome u ova 3 rukopisa i u 3 izdańa imamo, u pogledu neobičnih ikavizama, razlikovati 3 stepena: 1) najviše ih je u *Pj* (po 1 na svaka 2 jekavska); 2) nešto mańe ih je u *S* i *A* (po 1 na oko 7 jekavskih), pa u *D* i *Pr* (po 1 na nešto više od 4, odnosno 5 jekavskih); 3) najmańe ih je u O (po 1 na gotovo 12 jekavskih). Ta ne baš velika razlika među *SA* s jedne strane a *DPr* s druge u srednoj grupi može biti donekle slučajna a donekle i proistjecati od mlađih

[10] Jagićev *Archiv* XIII, 380.

prijepisa, ali se ne može nikako uglavnome pripisivati prepisivačima, jer je u rukopisnim *DPr* relativno više ikavizama negoli u štampanim *SA*. Tomu se moramo čuditi, jer, ako bi bilo tačno mišļeńe da se je G-ć u *I* pomalo odalečivao od kńiževnoga ikavizma XVI. vijeka (v. § 8), mogli bismo razumjeti da je u *Pr*, koja je pisana do g. 1620, bilo ili ostalo nešto više ikavizama negoli ih je u mlađim *SA*, ali otkuda da ih u *D* iz g. 1628 ima više negoli u *S* iz g. 1622? A i to što u O ima 6 puta mańe ikavskih oblika negoli u *Pj*, teško bi se moglo protumačiti nekim postepenim napuštańem ikavštine, jer onda ne bi bila tolika razlika među *D* iz g. 1628 i među O što ga je G-ć sastavļao sigurno i te iste godine i već nekoliko godina ranije. Zato za miješańe jek. i ik. oblika kod G-ća[11] ne može se naći kakvo strogo pravilo ni za pojedine riječi, ni za pojedine ńegove pjesme, nego se vidi da je najviše ikavizama umetnuo u *Pj*, u prvo svoje štampano djelo s kojim je izlazio pred širu publiku kao pjesnik s »nakićenim« jezikom, dok je u ostalim svojim djelima lirsko-mitološkog sadržaja, i štampanim (*SA*) i neštampanim (*PrD*), tu pjesničku mješavinu stegao u mnogo uže granice; u epskom spjevu *O* naprotiv nije toliko mario za »meki« ik. izgovor, pa ga je gotovo sasvim ostavio. Svakako u potvrdu misli da napredovańu jekavštine kod G-ća prepisivači mańe su krivi negoli se obično misli, moram dodati da se oba najstarija rukopisa *Osmana* u pogledu ik. oblika ponajviše vrlo dobro slažu, a samo izuzetno jedan ili drugi, ili oba zajedno, zamjeńuju ik. oblik jekavskim, a mislim da će, bar dobrim dijelom, tako biti i kod ostalih pjesama.[12]

Mańe pjesme nam slabo što kažu, već stoga što su im rukopisi vrlo mladi. Moglo bi biti da nije slučaj što *Ļ*, koji je možda postao već g. 1619 (koje je godine izdan ńegov talijanski original), ima 83 jek. a samo 3 (neobična) ik. oblika, dok jedva se što može reći

[11] Kao mali *curiosum* spomińem stih *ke zamerna lipos biješe Pr* 134, gdje imamo zajedno i ek. i ik. i jek. izgovor!

[12] Inače ne smijemo zaboraviti da je bivalo, iako mnogo ređe, i obratno, naime da je prepisivač mjesto »prostačkoga« jek. oblika svoje matice uzimao »finiji« ikavski. Pri tome ne mislim na prepisivače (dalmatinske) ikavce nego na (dubrovačke) jekavce. Interesantan je na pr. rukopis c *Arijadne* Pavićeva i Körblerova izdańa; on je sigurno mlađi od izdańa g. 1633, pa ipak ima više puta ik. oblik gdje izdańe ima jekavski. Ili je dakle taj prepisivač samovoļno umetnuo te »kńiževne« oblike, ili je imao maticu koja pretpostavļa redakciju stariju od izdańa, pa je zato i sačuvala više ik. oblika negoli ih je ostalo u izdańu. I ja bih gotovo rekao da će prije biti ovo drugo, jer taj rukopis ima često i dosta jakih razlika u tekstu, a tada bi moglo biti da je on sačuvao originalni tekst G-ćev od prije g. 1620, što ga je pjesnik prenačinio za izdańe od g. 1633.

za *Arm.* (22 jek. a 3 ik.), *Di* (18 jek.) i *F* (66 jek. a 10 ik.), jer je u svakoj od tih pjesama premalo primjera za *ě*.

Neobični su ikavizmi u *R* uglavnome oni isti koji su u *I* — riječi pjesničke i »višega stila«, ali cijelo to pitańe treba prepustiti detaļnoj studiji G-ćeva jezika.

11. — Ekavskih oblika ima dosta veliki broj, ali treba razlikovati starije i mlađe. U starije brojim prije svega one gdje svi primorski pisci, i ikavski i jekavski, imaju uvijek *e* za *ě*, pa zato i u G-ća nalazimo samo *celov, celivati, celunuti, zenica, zled.* Stari su (za Dubrovnik kńiževni) ekavizmi i *veran - vernos, neveran - nevernos, neizmeran, smeran, zameran,* koje redovno nalazimo i kod G-ća uz rijetke izuzetke sa *je* mjesto *e*; ali pored vrlo običnog *veran* i *neveran* nema nikada ni *vera* ni *verovati,* jer tih ek. oblika nema ni u starijemu kńiževnom jeziku. Naprotiv mjesto (također kńiževnih) ekavizama *venac* i *venčac* G-ć ima redovno *vijenac* i *vjenčac,* izuzevši jednom vok. sing. *venče Pr* 1046, vaļada zato što se je u starije vrijeme taj padež najviše upotrebļavao.

Vrlo je običan noviji ekavizam u kratkom slogu *rě*, pa se može reći da je kod G-ća od starijega *rje* ponajviše već postalo *re*. Ali dosta često ima još i starije *rje*, naročito kod oblika koji su fleksivno ili etimološki u jasnoj vezi s kojim drugim običnijim jek. oblikom; tako imamo u *I najvrjednijih S* 2, 69,*strjeļajicu A* 1115, pa *zgrješénje* Pj 2, 58 i *sagrješénje S* 2 (u natpisu), ako je G-ću bio taki akcenat. Dosta je drugih primjera u *R*, tako na pr. u O *vrjelo* (izvor), *brjegovi, trjeskovi, strjelovito, prječe, zaprjeka* itd., pa su sigurno ti stariji jek. oblici, bar ponajviše, potekli od samoga G-ća, jer ako bi koji prepisivač u tome pogledu što mijeńao, on bi radije mjesto *rje* uzeo *re*.

12. — Od jek. oblikâ treba spomenuti da se redovno drži *nije-* u prezentu *nijesam,* samo za 3. sing. ima nekoliko puta *nî.* Redovno se drži prefiks *ńe-*, aređe *nje-*, u *ńetko, ńeki* itd., a jedini bi izuzetak bio *nekoliko A* str. 139, ali tu staro izdańe ima sasvim jasno *njekoliko*. Jek. se izgovor čuva i u *obje - objedvije*. Bez izuzetka je i *sjemo* (u samom O 11 puta) a nema *simo,* dok se naprotiv češće nalazi *cić(a)* negoli *cjeć(a)*. Od novijih jek. oblika navodim neke imenice sa završetkom *-ir* u kojemu od *i* biva sekundarno *ě:* vrlo je često, ako se ne varam, samo u *R*, *pastijer* uz

pastir, pa napose u O ima i *lijer* ∾ *lir*, *vezijer* ∾ *vezir* i *kosijer* (3). Redovno se naprotiv još drži starije *e* u *pedepsa - pedepsati* s jednim izuzetkom *pedjepši Pr* 820, a i to je samo u jednom rukopisu.

13. — Ostali vokali. — Vrlo se rijetko nalazi, i to samo u *R*, arhaizam *prijati* (mjesto *primiti*), ali nema prezenta *prijam: prija* (3. sing. aor.) O × 4, 245. × 17, 283. 20, 203. *Di* 12, *prijat Di* 87. I mjesto redovnoga *uzeti* samo se par puta nalazi kńiževno-čakavsko *vazeti: vazmi* O 19, 395; *vaze* × *D* 1193, *vazam* (uzevši) O 19, 790; *vazetje od Segeta* O 4, 168; *vazetje Carigrada* 16, 337. Za ova posljedńa 2 primjera moglo bi se zbiļa misliti da je G-ić imao pred očima Krnarutićevo *Vazetje Sigeta grada*. Naprotiv čakavsko *vapiti* (koje se često nalazi) gotovo je sasvim potislo štokavsko *upiti*, za koje imam samo ove rijetke izuzetke: *upi* O 16, 343. 17, 707; *zaupi Pr* 1128.

Grob je kod G-ća još uvijek sa *o*, nema dakle poznijega oblika *greb*. Naprotiv uz redovno *ȅvo* itd. nalazi se katkada novije *ȍvo APr*, *ȍno* O (2). Neki pak složeni oblici prilogâ *gorě - dolě* ponajviše pokazuju dubrov. promjenu vokala *o* na *a: zgara PjAArm*, *zgar PjPrDArm*, *odizgara Pj*, *odizgar D*, *odizdala D* — sve izvan sroka, dok su izuzeci *zgori S*, *zgora SA*, *odozgora A*, osim prvoga, u sroku.

Kod mnogih priloga može biti na kraju, uz sadašńi normalni vokal, i koji drugi. Tako neki prilozi, koji sada imaju na kraju *-le*, mogu imati češće *-li: dokli*, *odkli*, *pokli*, ali i u G-ća je regbi samo *dosle SAPrDO* (5), *dotle SAO*, *odtole O*, *odovle APr*. Drugi pak, koji sada imaju na kraju *-da*, mogu imati i *-dě: svudije PjAPr* — *svudi PjPr*, *odsvudije A* — *odasvudi SD*, *odovudi PjS*, pa se amo može uzeti i *napoli* (napola) *Pj*. Uz *sada* i *tada* može se naći, gotovo samo u sroku, i *sade APrD*, *tade A*. Samo u sroku nalazimo i *goru* (gore) *A* (3), *dolu* (doļe) O 15, 39.[13] Sigurno je kńiževni čakavizam *dosti* (dosta) *PjSO* i *prija* (prije) *SAO*, jer se oba oblika nalaze samo po par puta i samo u sroku.

14. — Vokali uopće. — G-ć ponajviše sažimļe *ao* u (dugo) *o*. Redovno to čini kod završetka *-ao* participa prošlog, gdje

[13] Za ova dva oblika Budmani biļeži u Akad. rječniku, sigurno prema *gȍre - dȍļe*, akcenat *gȍru - dȍlu*, ali na dubrov. otoku Mļetu još se dandanas govori *gorȕ - dolȕ*, a to bi po novijoj akcentuaciji bilo *gòrū - dòlū*, dok je u gradu Dubrovniku *gôri - dôli*.

su izuzeci vrlo rijetki; razumļivo je kod *znao* × *nazivao Di* 77/80, jer je na oba mjesta *-ao* metrički dvosložno, a tako je i kod *pristao* × *Mihao* O 15, 149/151 (*Mihaô* stoji mjesto *Mihajô*, kako je u O 3, 79, a ovo opet mjesto *Mihajao* s gen. sing. *Mihajla*). Naprotiv nije opravdano što je *-ao* ostalo nesažeto kod *rekao S* 3, 103, gdje je *-ao* metrički jednosložno, a još mańe kod *mogao uživati L* 187, gdje je *-ao* ne samo metrički jednosložno nego još sa *u-* za ńim sačińava opet samo j e d a n metrički slog. I u drugim prilikama *-ao* na kraju riječi rijedak je izuzetak: *misao SA* (9) *Pr* ∾ *misô PjASPr*, *svijetao A* ∾ *svijetô F*, pa u nekoliko dvosložnih oblika, gdje dakle akcenat pada na *a*: *žao S*, *žao* (obala) *A*, *zao A*, *gao SO*, *mao* O (3), ali je tu svuda *-ao* i metrički dvosložno a jednosložno je samo u *mao* O 16, 53, kakvo je dabome i u *žô* (obala) *A*, *kô* (< *kao* - *kala* »blato«) *D*, od koja 2 primjera drugi je u sroku. U sredini riječi malo je primjerâ, pa zato su i samo ova 2 izuzetka: *vladaoca Pr* 47 i *vladaoče* 1220, pa i od ńih prvi ima metrički dvosložno *ao*.

Napose treba spomenuti veznik *kao* i uzvik *jaoh*. Veznik (u oba značeńa »kako« i »čim«) javļa se u nesažetom obliku *kao* i u sažetom *kô*, ali s nekom čudnom razlikom: *kao* nalazimo samo u *Pj* (11) i *S* (13) uz *kô S* (3), dok treća štampana pjesma *A* ima samo *kô* (28), a tako i svi rukopisi *R* s jedinim izuzetkom *kao* (čim) O 17, 197, gdje sva 3 najstarija rukopisa imaju složno tako a tek četvrti u hronološkom redu daje *kô*. Otkuda ta čudna razlika da oba starija izdańa imaju gotovo samo *kao* a treće, mlađe izdańe i svi (mlađi) *R* samo *kô*? Ja bih rekao da je tu razliku proveo sam G-ć, jer nam taj jedini slučaj gdje se u *R* nalazi *kao*, a sačuvalo se je u O složno u sva 3 najstarija rukopisa, jasno kaže da take anomalije nisu uvijek skrivili prepisivači (isp. još § 51). — Za uzvik *jaoh* taj je oblik pravilo za sve pjesme izuzevši O, gdje uz, i za ńega redovno, *jaoh* nalazimo nekoliko puta *joh*, ali samo u 3 posļedńa pjevańa.

Kao što je od *ao* ponajviše postalo *o*, tako sasvim izuzetno i od *eo* biva (također dugo) *o*: *uzo* (uzeo) O 5, 525. 8, 757, a inače ostaje bez promjene. Bez promjene je i *ae* u brojnicima 11—19 (*jedanaes* itd., v. § 39). Negativni je oblik glagola *imati* bez izuzetka *ne imati*, nema dakle još nikako *némati*, za koje se obično uzimļe da je postalo sažimańem vokalâ *-ei-* u *ě*, dakle preko *němati*. Ali ako u ik. govoru ima *nímati*, koje bi se moglo tako

tumačiti (premda bi se moglo tumačiti i kao poļsko *nimać*), u jek. govoru nije nikada bilo * *nijemati*.

15. — Pojedini vokali mogu nestajati na tri načina. Najčešće biva da G-ć iz metričkih razloga odbacuje *i* od imperativnih završetaka *-i*, *-imo*, *-ite*. Mnogo ređe on u drugim prilikama otkida po koji vokal na kraju riječi, pa tu treba da razlikujemo 2 slučaja: *a)* gdje je apokopa potrebita, i *b)* gdje nije potrebita. Apokopa je opravdana u primjerima u kojima pjesnik za stih treba 1 slog mańe a za apokopiranom riječi ide druga s konzonantom u početku, na pr. *kuća t' se prosjela D* 805, *što me nijes' satrla D* 811, pa tako još par puta *t'* mjesto *ti* ili *te* i *m'* mjesto *mi*. Ima i nekoliko primjera pjesničke apokope *bil'* (mjesto *bila) A* (3) *DO* (2) i jedanput *htil'* (mjesto *htilo*) *A*. Nije naprotiv apokopa potrebita gdje se apokopirana riječ nalazi pred riječju što se počińe s vokalom, jer tu, da dobije 1 slog mańe, G-ć nije trebao da apokopira prvu riječ, nego je mogao da oba vokala elizijom sastavi u 1 metrički slog, kako što je to inače činio u velikom broju slučajeva, na pr. mjesto *er ako im zbude s' ova* O 17, 126 mogao je slobodno napisati *er ako im zbude se ova*, pa bi stih bio ipak pravilan i samom G-ću i ńegovim čitaocima. Ali ovakih nepotrebitih apokopa ima u O još samo jedna (17, 133) a u ostalim pjesmama još 9. Može se dakle reći da je ovakovih nepotrebitih apokopa u G-ća uopće vrlo malo a da ih je relativno najmańe u O.

Osim te dvije vrste pjesničkih apokopa G-ć ima, dabome, često i one neke apokope što su ušle u narodni govor: *ali* ∾ al', *ili* ∾ *il'*, *jere* ∾ *jer*, *ere* ∾ *er*, *veće* ∾ *već*, *tere* ∾ *ter*, *zgora* ∾ *zgor*, *zgara* ∾ *zgar*, ali s te strane nema ništa što bi za ńega bilo karakteristično.

I u pogledu sekundarnih vokala nema ništa osobita; *opet* ∾ *opeta* i *pak* ∾ *paka* i kod G-ća su vrlo obični primjeri, a osim toga ima ono *-e* koji pristaje uz sufiks *-m* vrlo rijetko kod imenica a često kod zamjenica i pridjeva (v. §. 34 i 35).

16. — Konzonantske vrste. — Mjesto štokavskoga *đ* G-ć uzimļe katkada kńiževno-čakavsko *j* samo kod *gospoja* i *doje* - *poje* (*dođe* - *pođe* od *doći* - *poći*), i to *doje* (8) - *poje* (4) samo u sroku, dok *gospoja* može biti i u sroku (15) i izvan ńega (6), po čemu se vidi da je *doje* - *poje* uzimao samo od nevoļe stiha

radi, dok mu je *gospoja* bio simpatičan arhaizam. Prijedlog *među* G-ć ima uvijek u tome obliku a samo se jedan put nalazi kńiževno-čakavski arhaizam *meu* u *Prozerpini* (u prozi pred st. 594).[14] Za glas *ć* može se navesti oblik *pobjegujstvo* O 11, 491 s mlađim *j* mjesto *ć*.

Za grupe *št - žd* treba spomenuti da i G-ć ima crkvenoslavensko *št* u *goruште* O 12, 339 a novije *šć* u *čašćena A* 1766, dok je *častjen* O 11, 838 samo tako napisano prema *častiti*. I G-ć ima *žd* u *iždenu A* 309, ali miješa *raždeć* O 15, 264 i *razdiže* O 17, 618, *izdeže* 18, 292, pa može biti da ovo anormalno *raz-* i *iz-* nije prosta prepisivačka pogreška[15] — moglo je postati u povodu za mnogim glagolima koji se počińu sa *razd-* i *izd-*.

17. — Kod likvidnih suglasnika takođe je pjesnički arhaizam što nekoliko puta ostaje bez promjene *l* završetka *-il* participa prošloga: *posvetil Pj* 4, 15; *progonil* 7, 14; *učinil A* 100, *podnosil* × *Pr* 1380, *bil* × *D* 261, *odlučil* 839, *zbrojil O* 11, 90. Razumije se zašto se je u 3 primjera u *PjD* sačuvalo *l* i baš završetak *-il*, kad se zna da je u ńima to *-il* u sroku s arhaističkim pjesničkim oblikom *vil* (mjesto *vila*); a što je i u ostalim primjerima izvan sroka opet samo završetak *-il* (a nema *-al* ili koji drugi), to je po svoj prilici samo slučaj, a inače u tim primjerima izvan sroka G-ć nije trebao da zadržava *l*, jer i kad bi mjesto *-il* uzeo *-io*, stih mu ne bi za 1 slog postao duži, budući da on dva vokala izastopce broji u stihu bez razlike i kao dva sloga i kao jedan.[16] — G-ć ima redovno *pakļen* (s novijim *kļ* mjesto *kl*) *PjO* (6) i vrlo često u *Pr*.

Samo u O nekoliko puta stoji, prema novijemu dubrov. izgovoru, *j* mjesto *ļ*, ali gotovo samo kod participa pasivnog na *-ļen: pripravjeno* 6, 216; *oklopjenu* 10, 565; *sklopjenu* 12, 361, *razgnivjen* 18, 490, pa ktomu još *zglobjen* × *pobjen* 9, 676, a inače samo *proslavja se* 8, 272 i *korajna* (od *koraļa*) 19, 251. Svi su ti oblici u O vrlo dobro posvjedočeni u rukopisima, ali je ipak teško vjerovati da su G-ćevi, jer nema ni jednog takog primjera u *I*; moglo bi prije biti da ih je unio prvi prepisivač *Osmana*, koji je možda već izgovarao *ļ* kao *j*.

[14] U rječniku Matičinog izdańa navode se iz *Osmana* oblici *među, međ* i *meď*, ali u Körblerovu izdańu ova dva posledńa oblika ne nalaze se.

[15] Isp. *Rad* 255, 121.

[16] Jagićev *Archiv* XXV, 252.

Nema sigurnih primjera da bi od *m* na kraju riječi postalo *n*, ali ima nova potvrda da to najprije biva u sredini riječi u zatvorenom slogu: *neponstvo Pj* str. 130, *očinka S* 1, 423, a u kosim padežima od *glumac* nalazimo u *D* i *glumca* (4), *glumče* i *glunca* (3), *glunče*.

Kod *hinba* itd. G-ć još miješa staro *n* i (pred *b*) novo *m*: *hinben PjO*, *hinbenik A* i *himba S*, *himben S*, *himbenos A*. Miješa nadaļe starije *gn-* i novije *gń-* kod *gněv* (rijetko) ∾ (ponajviše) *gńěv*; *gnijezdo DO* (3) ∾ *gńijezdo SO*. — U zatvorenom slogu u sredini riječi izmjeńuje se normalno *ń* lakšim *n*: *lański* (8) ∾ *lanski* (5); *djetinstvo*; *jagańčić* (2) ∾ *jagančić*.

Za labijalne konzonante dosta je spomenuti normalni oblik *vrijeme* itd. i dubrovački *brijeme* itd. Kad se oba zajedno uzmu, nalaze se nekako podjednako u svim pjesmama, izuzevši O, gdje se oblici sa *vr-* mnogo češće (24 puta) nalaze negoli oblici sa *br-* (14 puta).

18. — Za guturalne konzonante karakteristično je za G-ća kako on postupa kada se jedan od ńih nađe u deklinaciji pred vokalima *i* - *ě* završetaka (izuzevši *-i* u nom. sing. m. roda zamjenicâ i pridjevâ). Tu treba razlikovati 3 slučaja: *a)* kada pred tim završecima stoji samo 1 suglasnik; *b)* kada pred ńima stoje 2 suglasnika osim *sk* - *šk* -*čk*; 3) kada je pred ńima jedna od te tri grupe. U prvom slučaju pravilo je da se gutural mijeńa na sibilant a izuzeci su vrlo rijetki: *prikijeh D* 1118, *mnogijem O* 10, 67; *tihijem S* 1, 136; *tihim A* 823. O 17, 408. U slučaju *b)* gutural se takođe redovno mijeńa na sibilant a izuzetno se, prema ostalim padežima, povraća: *gorci S*, *gorcim A*, *gorcih O*, *krepcim Pj*, *krepci O*, *nekrepci O*, *tancijeh O*, *kracih* (kratkih) *S*, *kracijeh O*, *slatci A*, *slaci S*, *slacijeh VPrO* (2), *sladcijeh Ļ*, *slacim O*; a izuzetno: *gorkijem Pj A*, *britkim O*, *slatki S*, *ļubki A*. U slučaju *c)*, koji ima najviše primjera, već je provedeno pravilo da se gutural više ne mijeńa, a jedini je izuzetak što sam opazio, *tešci O* 5, 106.

Glas *h* se dabome svuda sasvim tačno piše, a samo par puta otpada kod glagola *htjeti* (v. § 20). Kod toga istoga glagola može se *h* pred *t* mijeńati na *k*, pa se oba oblika *htjeti* i *ktjeti* miješaju, ali s nekim pravilom: *htjeti* imaju *A* (5) *DĻ* (2) *F* (3) O (27) a *ktjeti Pj* (4) *S* (4) *Pr* (4); pa premda u ostalim pjesmama, osim O, primjeri ovoga glagola nisu u velikom broju, ipak neće biti slučaj

što samo *PjSPr* imaju oblik *ktjeti*, kao što sigurno nije slučaj ni to što od tri štampane pjesme, i u ovom se pogledu *Pj* i *S* među sobom slažu a otstupaju od *A* (v. § 14), a niti je slučaj što O ima 27 puta *htjeti* a ni jedan put *ktjeti*. — Bez izuzetka čuva pak G-ć grupu *hv-* u *hvala* itd., nema dakle još nikada *fala* itd. — Izvrnutu promjenu prema *htjeti* > *ktjeti* vidimo u *nokti* > *nohti* O 19, 764. 20, 362, a sličnu u *ovehšava Pj* 5, 116, jer i to postaje od *ovetšati* (a ovo od *vetah* »star«) preko *ovekšati*, dok je u *omekšava S* 1, 358 grupa *kš* ostala bez promjene.

19. — Od sibilantnih suglasnika ostaje *s* uvijek bez promjene u *pustiti*, nema dakle poznijega dubrovačkog *pùštiti* (taki je akcenat u Dubrovniku). — Redovno pak bileži glas *ʒ* (slovom *z*) gdje ga ima dubrov. govor, dakle najprije i najčešće u *ʒora*, *ʒorni*, *Ʒorka*, pa u *jeʒero DO* (5), *po proʒorijeh* O 10, 261 i u imenima *Laʒar* O (više puta) i *Bajaʒet* O (2). — Dobro se drži *c* pred *k*: *ckvrniti S* (2) *A*, *cknjeti SA* (2) *PrO* (2), *ckili* (3. sing. prez.) *S*, *cklo D* (4) *F*, *ckļaše se Pr*, a jedini je izuzetak *ne skni* O 9, 158 s novijim i lakšim *s*.

Kod palatalnih suglasnika već se u većoj mjeri *č* pred drugim suglasnikom mijeńa na lakše *š*, ali to ne biva pred *k*, gdje *č* ostaje uvijek bez promjene,[17] naročito u vrlo brojnim pridjevima na *-čki*; ta promjena biva katkada samo pred *t* i *c*: *junačtvo* O (3) ∾ *junaštvo* O (2) *F*; *počtenje Pr* ∾ *poštenje A*; *provodičtvo* O; *čte* ∾ *šte*, *šti* (3), *štije* O; *štuje D*; — *srdačce A* (13) *D* (3) ∾ *srdačce ĻO* (2); *sunačce A* (3) O; *ličce S*; *tanačce D*; *riječca S* (2) *Pr* (5) O ∾ *riješca* O. — Oblike *moreš* itd. mjesto *možeš* itd. G-ć upotrebļava vrlo rijetko, i to u *SPr* (2) *DO* (3), ali u svim je tim slučajevima oblik sa *r* u sroku, a izvan sroka je samo *more* O 9, 554, ali je zato vrlo dobro posvjedočeno, jer ga tu imaju sva 4 najstarija rukopisa. — Glas *ǵ* ima u domaćim riječima samo u *srǵba*, ali tu redovno osim *srčba* O (2), i u *roǵbine* O 15, 193.[18]

---

[17] Mislim da je *rušku* mjesto *ručku* (od *ručak*) D 1651 Körbler unio u svoj rukopis za svoje drugo izdańe, a svakako je nekakva pogreška.

[18] Za taj zagonetni oblik (mjesto *rodbina*) v. *Rad* 248, 157; ovdje se može dodati da po redu drugi rukopis *Osmana* ima tu *rožbine*, kako što ima i B. Gradić (g. 1567), a *Regula Sv. Benedikta* od g. 1613 ima *roǵbine* ∾ *rodǵbine*

20. Konzonanti uopće. — Grupe u početku riječi dobro se drže ondje gdje kasnije otpada prvi suglasnik, pa se tako redovno drži *p* u *ptica, pčela, pšenica* uz izuzetak *čela D* 1055. 1682; ponajviše je i *gdi - gdje* a rijetko *di PjA* (2) *PrO;* ponajviše je i *tko*, ali tu ima već dosta često i *ko APr* (14) *D* (5) *Dı* (3) O (16); *kći* ne gubi nikada svoje *k*, a i za *htjeti* imamo samo 2 primjera bez *h: tjela S* 3, 536 i *tjeh A* 360. — Naprotiv redovno se gubi drugi suglasnik *(v)* u *sasma* (< *svasma*, vrlo često) i u *dignuti - dizati* (< *dv-*, dosta često).

Za grupe u sredini riječi dosta je vidjeti kako G-ć postupa s grupama *ds - ts*. On ih rеđe ostavļa bez promjene: *ļudski Pr* O (3), *gospodski Pr, gospodstvo S, carigradski FO, bogatstvo SO, vojevodstvo O, uhodstvo* O1. U većini slučajeva on naprotiv mijeńa te grupe, i to: *a)* ili *ds - ts* sažme u *c: ļucki VO hrvacki O* (2); *b)* ili pred to *c* napiše još dental: *ļudcki S* (4) *A* (3) *PrD* (6) *F, gradcki O, hrvatcki O*; *c)* ili izbacuje dental: *ļuski O* (9), *ļustvo O, gosposki O* (2), *gospostvo Pj* (4) *S* (4) *DO* (15), *desposki O, bogastvo O* (3). Vidi se dakle da G-ć najčešće izbacuje dental (41 put), a onda ima nekako podjednako dental pred *c* (17 p.), samo *c* (12 p.) i grupu bez promjene (12 p.). Ali G-ć bez sumńe tako često izbacuje dental, jer su od svih slučajeva (41) većina (25) imenice složene sufiksom *-stvo* koje jako smeta da se pred ńim očuva dental; a treba i to spomenuti da *c* (bez dentala) i *dc - tc* piše samo kod pridjevâ složenih sufiksom *-ski*.

Za grupe na kraju riječi imamo samo da konstatujemo da se G-ć strogo drži pravila dubrov. govora da od 2 konzonanta (od grupe *-st* itd.) otpada dental, a *bolest A* 1331 izdavačka je pogreška — u starom izdańu tačno stoji *boles*. Zato je i *trijes SO*, mjesto *trijesk*, premda je u kosim padežima *trijeska* itd.; naprotiv *gork S* 1, 1 biće arhaizam uzet stiha radi.

21. — Za sekundarne grupe može se kazati da ponajviše ostaju bez promjene, ali ima i veliki broj primjera gdje su (izvan sroka!) na poznati način mijeńane. Uglavnom se radi o dvije grupe u dva razna slučaja — o *lj - nj* i *dj - tj* — kada je među ńima nestao poluglas i kada se nalaze u kratkom slogu po jek. izgovoru. Prvi je slučaj mnogo češći i obuhvata ponajviše imenice na *-lje* i *-nje*, a ove na *-nje* opet su ponajviše glagolske imenice. Primjerâ prvoga slučaja sa *ļ* mjesto *lj* ima u *Pj* (4) *SAPr* (5) *D* (2)

DiO (oko 15), a sa *ń* mjesto *nj*, kojih je mnogo više od onih sa *ļj*, u *S* (3) *A* (8) *D* (10) *Di* (3) *Ļ* (3) O (oko 40). Napose spomińem da sa *ń* je uvijek *muńa S Pr* (2) O (6). Za *dj - tj* mnogo je mańe slučajeva, pa zato i mnogo mańe primjera s novijim *đ - ć: primaliću* × *cviću* O 2, 37/39, *biće* (od *bitje*) O 8, 272; *treći* O (4) ∾ *tretji* (3); za *đ* nema primjera.

Za kratke slogove *lě - ně* i *dě - tě* ima opet više primjera, pa zato i više primjera s promijeńenom grupom: *biļeg* AO, *obiļežje* DO, *zabiļežiti* O, *boļezan A* (2) O, *koļeno* O, *jeļen* O, *žeļezo* O, *uļesti* AO (3), *žeļeti - užeļeti* O, *boļeti* O, *ļe D* 1412; — *šušńet A* 667, *ńeguješ* 881, *ńedri D* 361, *ńedâr* 474, *sńežani* 317; napose u prefiksu *ně-* ponajviše je *ńe-* a mnogo rede *nje-* (v. § 12). Za *će* < *tě* nema primjera, a i za *đe* < *dě* vrlo ih je malo: *žuđe* (aor.) *D* 1215, *viđe* (aor.) *D* 1343, *ublijeđe* (aor.) O 8, 532, pa još u sroku *viđe* (aor.) Pr 472. O 20, 178 — 5 primjera a sve sami aoristi! Da nije G-ć slušao aoriste od ļudi iz okolice, jer se u gradu nisu više govorili?

Po svemu se vidi da G-ć nije bio konzekventan u biļežeńu sekundarnih grupa, te je u velikoj mjeri sigurno miješao starije p i s a ń e bez promjene i svoj i z g o v o r s promjenom, pa je zato bio nesiguran, naročito kad je trebalo biļežiti tako sitnu razliku kakva je među *lj - nj* i *ļ - ń*. Tako razumijemo da je par puta zbog sroka mijeńao *ļ - ń* na *lj - nj* mjesto da okrene *lj - nj* na *ļ - ń: veselja* × *želja* (mjesto *veseļa* × *žeļa*) *A* 1525/28, *spoznanja* × *klanja* (mjesto *-ńa* × *- ńa*) *D* 481/3; zato nalazimo u *A kraljevsku* 103, *kraljevati* 373 sa *lje* mjesto *ļe*, premda srok to nikako ne traži.

22. — Za n e s t a j a ń e s u g l a s n i k â, osim primjerâ navedenih u § 20, po svoj prilici još će dosta primjera biti gdje ispada intervokalno *j*, i to je Körbler u svojemu izdańu konzekventno provodio gdje god oba vokala, što su glasom *j* odvojeni, sačińavaju j e d a n metrički slog. Ali kako on u napomenama ponajviše nije navodio gdje izvori opravdavaju to pisańe, to sam ja vratio *j* na svoje mjesto, izuzevši rijetke primjere gdje Körbler izrijekom kaže da toga *j* u izvorima nema.

Osim toga slučaja, *j* često još otpada u *er* prema *jer*; *er* se mnogo češće nalazi negoli *jer*, i to se najļepše vidi u O, gdje ima oko 60 puta *er* a samo oko 10 puta *jer*. Ali od toga općeg pravila treba izuzeti *Pj*, gdje ima 10 puta *jer* a samo 1 p. *er*; je li to slučaj?

— Uz redovno starije *ovdi* nalazi se dosta puta i mlađe *odi* bez *v*, relativno najviše u *Pr* (13 p.). Naprotiv dobro se drži *v* u *kraļevstvo*, za koje sam našao samo 2 izuzetka bez *v*: *kraļestvo A* 651. *O* 15, 128; treći primjer *kraļestvima O* 15, 128 nije iz najstarijega rukopisa. — Vrlo je neobično što je *s* izbačeno u *jestojci* (mjesto *jestojsci*) *S* 1, 64. *D* 833, gdje u izdańu nije trebalo vraćati *s* što ga ima drugi po redu rukopis; a ja mislim da na jednom mjestu u *O* mjesto *vojci* prvoga rukopisa uzeto je u tekst *vojsci* drugoga. — Isto je tako neobično što G-ć, da bi u stihu dobio jedan slog mjesto dva sloga, 4 puta skraćuje *čovjek* u *čo'ek S* 2, 174. 238. *A* 1137. 1327, pa je interesantno da je u *A* u stihu 1137 u starom izdańu štampano doista *čovjek* mjesto očekivanoga *čo'ek*, ali to je sigurno »ispravak« (protiv metra!) onoga koji je po svoj prilici još nešto »ispravļao« (v. str. 2, napom. 2), pa kad je u st. 1137 prvi put naišao na taj neobični oblik *čo'ek*, »ispravio« ga je, ali kad ga je i po drugi put našao u st. 1327, ipak je pomislio da je G-ić tako napisao, i nije više u ń dirao.

23. — Sekundarni konzonanti rijetko se javļaju osim *-j* kod pokaznih zamjenica i priloga (v. § 36). Rijetko se dodaje *-r* nekim zamjenicama i prilozima (v. § 38). — Podjednako se pak miješaju stariji oblici *dake - pače i* noviji *dakle - paček*. — Prilično redovno se nalazi dubrov. oblik *jedihni* (jedini), a jednom ima i dubrovačko *uvehla* (uvela) *O* 8, 104; naprotiv nema još *brez* (prema *prěz*) mjesto *bez*. — Teško je kazati kako stoji *scijeniti* prema *cijeniti*; sigurno je da naši stariji pisci, pa i G-ć, vole prvi oblik (u *I* ima samo jedanput *cijeniti S* 2, 213), ali nije sigurno da je to i stariji oblik. Bilo bi doista najlakše kazati da je *cijeniti* postalo od *scijeniti*, odnosno *cěna* od *scěna*, kako je na pr. od praslav. *scěglъ* postalo naše *cigli*, ali svi ostali slav. jezici (koji nemaju *scěna*) i srodni jezici dokazuju da je oblik *cěna* stariji. Zagonetno je dakle to *s*-, ali nikako nije to prijedlog *s*, jer bi tada *scijeniti* bio perfektivan glagol, dok je imperfektivan kao što je i *cijeniti*.

24. — Imenice s osnovom na *o*. — Ima nešto pjesničkih arhaizama. U lok. sing. dosta se često nalazi završetak *-i*: *svijeti - sviti, mjesti - misti*, ali ponajviše sve u sroku (23 p.); izvan sroka je samo *sviti O* 3, 283, *mjesti* 7, 337. 11, 646, ali ipak biće

iz narodnoga govora samo *u sni (i u javi) A* 780. Amo uzimlem i *usti* (usta) kao f. pl. (nom. *usti svoje, drage usti*), što se takođe nalazi samo u sroku, i oblik *nebi* (od *nebo*) koji služi kao *casus generalis* u značeńu gen., dat., instr. i lok. sing., opet uvijek u sroku. Za gen. pl. v. § 25.

Iz narodnoga govora potječu neki noviji završeci. Tako u vok. sing. m. tvrdih osnova već se nalazi katkada završetak *-u* mekih osnova: *životu A* (3) *D* (2) O, *uresu D* (2). Naprotiv mnogo češće biva da u instr. sing. i u dat. pl. meke osnove imaju završetak *-om* tvrdih osnova: *stupajom Pj* str. 130, *plačom S* 2, 73. 90, *pokojom A* 310 itd.; ima jednom i ak. pl. *mužove D* 1119, ali u sroku, a izvan sroka je *muževom A* 688.

25. — Nego najjače probija narodni govor u gen. i u dat.-instr. plurala. U gen. uz stariji završetak bez *-ā* na kraju (*uzdâh* - *vjetâr*) nalazi se češće oblik sa *-ā*, ali se za to miješańe ne može uhvatiti nikakvo pravilo, pa je sva prilika da se je G-ć pri tome, iako ne uvijek, obazirao najviše na potrebe stiha: gdje je trebao 1 slog mańe uzimao je stariji oblik (*uzdâh*), a gdje je trebao 1 slog više uzimao je noviji oblik *(uzdahâ).* Prema tome će stariji oblici biti bar većinom kńiževni arhaizmi, kakvi su sigurno oblici sa završetkom *-i, ustî* (prema f. pl. *usti*), *nebesî* (prema *nebi* u sing.), koji se doista nalaze dosta često (naročito *nebesî*), ali gotovo uvijek u sroku; ja sam našao izvan sroka samo po 1 put *ustî* u *PjDĻO.*

U dat. i instr. jasna je tendencija da se ova dva padeža izjednače, premda se još uvijek dosta dobro drže stari završeci, naročito u dat. U dat. nalazimo još često stari završetak *-om* (22 p.; stih O 10, 499 sastoji se od 4 taka oblika), ali noviji su završeci već u maloj većini, naime obično *-im* (24 p.) a mnogo ređe *-ima* (3 p.), i samo 1 put (za dativ!) stari završetak instr. *-i* (*dvori Pr* 1519), ali u sroku. I u instr. ima takođe nešto primjera sa starim završetkom *-i* (12 p.), ali ovdje je već ponajviše noviji završetak *-im:* u ostalim pjesmama osim O nabrojio sam 33 primjera (prema 6 primjera na *-i*), pa zato ih u O nisam dale ni brojio, a samo sam zabilježio da i u ńemu ima opet samo 6 primjera na *-i.* Kao kod dat. tako i kod instr. noviji završetak *-ima* mnogo je ređi od *-im* — ima ga svega 14 puta, po 1 put se pak nalazi *kļučmi* O 19, 249 i *rozma D* 788. Vidi se dakle da G-ć za oba padeža najradije uzimle zajednički noviji završetak *-im,* a mnogo ređe

najnoviji, takođe zajednički završetak *-ima;* uz te novije završetke G-ć upotrebļava od česti i stare završetke, i to za dat. završetak *-om,* otprilike isto tako često kao novije, naprotiv za instr. završetak *-i* vrlo rijetko.

26. — Sve se to tiče samo primjerâ što nisu u sroku, ali način kako G-ć postupa s primjerima koji su u sroku potvrđuje taj zakļučak. Nego treba prije svega kazati da G-ć nije nikako m o r a o s t i h a r a d i uzimati stare završetke *-om* i *-i,* jer mu noviji završetak *-im* mjesto *-om* i *-i* ne bi u stihu ništa smetao (*-ima* bi bilo za 1 slog duže), pa zato mnogo znači što on ima u dat. za *-om* gotovo isto toliko primjera koliko za *-im* i izvan sroka (22 a 24) i u ńemu (3 a 1), odakle možemo slobodno izvoditi da je Gundulić u dat. podjednako ne samo pisao nego i govorio oba završetka. Drukčije stoji stvar kod instr.! Svega u G-ća imamo *-i* izvan sroka 12 p. a u sroku 31 p., a *-im* u ostalim pjesmama osim O izvan sroka 33 p. a u sroku 5 p.; napose pak u O, prema redovnom završetku *-im* samo je 6 p. *-i* izvan sroka a 12 p. u sroku. Za završetak instr. *-i* stvar dakle nije sigurna: istina, u tome padežu završetak *-im* mnogo se češće nalazi od *-i,* i ovaj posļedńi se ponajviše nalazi u sroku, ali ipak se nalazi 12 puta izvan sroka, gdje je dakle G-ć mogao, ne mijeńajući ništa u stihu, napisati *-im,* kad bi *-i* bilo ńemu neobično. Vaļa dakle da mu nije bilo sasvim neobično, tim više što i u prozi pred *D* 1565 ima *s inijem pastiri.* Premda je pak G-ć mnogo ređe uzimao u oba padeža završetak *-ima* negoli *-im,* ne može se o tome sumńati da je G-ć miješao oba završetka i u govoru; inače dosta je spomenuti da se *-ima* nalazi u dat. 3 puta izvan sroka a 4 p. u sroku, a u instr. 6 puta izvan sroka a 12 p. u sroku, a da se posveta u *A* počińe (na str. 138) s riječima »Među mnozijem prijateļima«.

27. — U lok. pl. vrlo se dobro drži stari sufiks *-h,* pa od toga pravila ima samo jedan siguran izuzetak: *u junacim* O 20, 463, koji se sriče s instr. pl. *s dobrim svacim,* gdje je dakle iskļučeno da bi *junacim* mogla biti pogreška mjesto *junacih.* Imaju pak još 2 nesigurna primjera: prvi (*glas . . .) u svačjijeh usti rasti* O 16, 54, nesiguran je, premda oba najstarija rukopisa tako pišu mjesto očekivanoga *ustih,* jer se ne može nikako vjerovati da bi tu G-ć, b e z ikakve potrebe i p r o t i v svog čvrstog pravila, izbacio *-h*

u lok. pl.; to je dakle ili prepisivačka pogreška prvoga prepisivača ili sintaktička pogreška samoga G-ća koji je uz *u* što znači lat. *in* uzeo gen. kao da znači što lat. *apud*, pri čemu ga je mogla zavesti misao da »glas... u s v a k o g a raste«. Drugi je primjer (*er da nebo ozgar pade,*) *na kopjijem bi ga uzdržali* O 10, 216, gdje najstariji rukopis ima doista tako, ali biće boļe uzeti u tekst *na kopje*, kako ima drugi po redu rukopis, jer je u toj rečenici sigurno više opravdan akuz. negoli lok. a ne ruši se G-ćevo pravilo o završetku lok. pl.

28. — I m e n i c e s o s n o v o m n a *a*. — I G-ić upotrebļava katkada pjesničke arhaizme *vil* i *stril* (ovo drugo samo ikavski), koje i on uzimļe bez razlike za koji god padež, a i ńemu *stril* može biti i muškoga roda: *vil* sing. nom. *DPr*, gen. *D* (više puta) O, akuz. *DPr* (3), instr. *Ļ*; *ļuvena stril D* 909, *moj stril A* 1775, *stril svoj* 1225.

U vok. sing. sve imenice na *-ica* (*božica, Danica* itd.) imaju redovno stariji završetak *-ice*, a jedini je izuzetak s novijim *-ico: Sunčanico* O 8, 634. I od *gospođa* imamo samo primjerâ sa starijim *-e: gospoje A* (2) *ODi*, ali prva 3 su u sroku. Kod dva tuđa imena već stoji nom. mjesto vok.: *Arijadna A* 527, *paša* O 11, 118.

U gen. pl. ima malo oblika bez *-ā*; ja bih rekao da ih je, i relativno, mańe negoli kod osnova na *o*, a inače se sigurno ponajviše uzimļu s istoga razloga s kojega se uzimļu kod ovih posļedńih (v. § 25); spomińem samo nešto neobične oblike *nepravad Pj* 6, 31; *trubaļ A* 861 (uz *trubaļa A* 858), *tužba Pj* 5, 89. *A* 1606, *vojska S* str. 350. Ima i par oblikâ sa završetkom osnovâ na *i*: *kosi SDO* (2), sva 4 puta u sroku, a načińeno prema pjesničkom arhaizmu *kosi* f. pl. (mjesto običnoga *kose* f. pl.); *aspri* O 19, 995 od *aspra*, koja riječ za čudo u gen. pl. nema drugog završetka, te ide među izraze za mjereńe i brojeńe što vole taj završetak u gen. pl.

29. — Za dat. i instr. pl. prilike su kod ovih osnova mnogo prostije negoli kod osnova na *o*, može se naime konstatovati da su ova oba padeža, kako se je moglo očekivati, sasvim izjednačena, i to tako da oba mogu imati bez ikakve razlike i stari završetak dat. *-am* i stari završetak instr. *-ami*, i to oba mnogo češće *-am* negoli *-ami*. Nadaļe kod ovih osnova nema n i j e d a n primjer najno-

vijega završetka *-ama* — nema ga ni kod *ruka-noga*, gdje bi, naravski, bio stari dualni oblik; kod osnova na *o* naprotiv ima, kako smo vidjeli (v. § 25), podosta oblika s najnovijim završetkom *-ima*.

U lok. pl., koji se vrlo često nalazi (u samom O 54 puta), završetak je redovno staro *-ah*, a i ovdje su samo 2 izuzetka, a i oni su po svoj prilici pogreške. U stihu *(neba) po čijim zvijezdam kolo izvodi Di* 41 iz sasvim je mlada rukopisa, pa može lako biti da je to prepisivačev ispravak. U stihu pak *u besjedam aga kracijeh* O 19, 997, premda sva 4 najstarija rukopisa imaju tu čudnu vezu imenice s novim završetkom *-am* i pridjeva sa starim završetkom *ijeh*, vjerovatnije je da ta pogreška potječe od prvoga prepisivača negoli od samoga G-ća koji inače tako pravilno gradi ovaj padež. Slična se pogreška vidi i u stihu: *(ļuta zmija) pod nogah mu se u krug svija* O 15, 81. I tu sva 4 najstarija rukopisa imaju složno pravilni oblik lok. pl. *nogah*, ali u pogrešnoj vezi s prijedlogom *pod* s kojim bi trebalo da se ovdje uzme instr. a ne lok.; očevidno, kako gramatika i smisao zahtijevaju, treba *pod* ispraviti na *po*.

30. — Imenice s osnovom na *i*. — U instr. sing. imenicâ ž. roda miješa se stariji završetak *-i* i noviji (dubrovački) *-im*; prvi se nalazi mnogo češće (65 puta) negoli drugi (27 p.), ali zato dobrim dijelom u sroku. Po tome pak što i u prozi ima i *-i* (*A* str. 139) i *-im* (*A* str. 139. *S* str. 350), vidi se da su G-ću oba završetka bila obična. Za normalni sufiks *-ju* imam samo primjer *riječju Ļ* 133.

U pluralu, za koji nema mnogo primjerâ, mogu se ipak naći razni završeci. U dat. može biti: *-im* O 8, 232. 11, 19. 20, 384; *-ima* × *A* 108. × O 11, 168; *-ma S* 3, 407. O 17, 158. 18, 215. Ta ista 3 završetka nalazimo i za instr.: *-im A* 83. 672. *Pr* 392. 1282. *D* 879. 1119. O 7, 39. 87. 16, 253; *-ima Pj* str. 130. × *A* 199. O 11, 608. 817. 12, 539; *-ma Pj* 4, 57. *Pr* 392. *D* 1565; ktomu pridolazi četvrti završetak *-i*: *pjesni* × *A* 1674 i *svjetlosti Pr* 1395. I kod ovih su se imenica dakle ova oba padeža izjednačila, i to tako da su ponajviše uzeli iste novije završetke *-im* i *-ima* osnovâ na *o*, a sporadično za instr. i ńihov stari završetak *-i*, pa su prema tim novijim završecima *-im*, *-ima*, i od svojega staroga sufiksa *-mi* za instr. napravili *-ma*. Po broju primjera i po sroku vidi se pak da je najobičniji završetak *-im* (12 puta, ni jedan u sroku), a da je

običan i završetak *-ma* (6 p., ni jedan u sroku), dok je primjerâ za *-ima* samo malo izvan sroka (samo 4 a 3 u sroku). Za imenice ž. roda G-ić je stare završetke *-em* i *-mi* sasvim ostavio.

Za ńih nije ni sačuvao u lok. pl. naš stari završetak *-eh* nego ima, opet prema osnovama na *o*, *-ijeh* ili *-ih*, i to *-ijeh* u *Pj* 3, 13. *S* 1, 184. *D* 701. *O* 4, 298. 10, 410 a *-ih* u *Pr* 954. Ima pak i 1 sumńivi primjer bez sufiksa *-h*: *(smeća i nemir da odoli) žalostima pri tvojimi Pr* 1423, gdje je *tvojimi* sasvim sigurno, jer se sriče sa *primi*, ali baš zato mislim da treba čitati *žalostima pri[d] tvojimi*, gdje je *d* od *prid* moglo, i u pismu i u govoru, lako nestati pred *t*-

31. — Treba spomenuti napose neke pojedine oblike. Naš stari završetak *-em* za dat. pl. G-ć ima još samo kod *ļudem S* 2, 62. O 18, 286, ali uz to i noviji instr. pl. *ļudim D* 543. — Stari duali *oči - uši* čuvaju prilično dobro i svoje dualne oblike: *očima* dat. *SA* (3) *D* (2) *PrO* (2); instr. *Pj* (2) *S* (2) *PrĻO* (4); lok. *očiju* × *A* 1640. O (4), *ušiju S* 1, 185. O 12, 614; ali se javļaju i pluralni oblici instr. *očim* O (3), lok. *očih Di* 12. Stari je oblik lok. duala *pleću* O × 11, 329. 15, 90, ali mjesto ńega ima već i *plećih* O 1, 144. — Neki su se stari oblici sačuvali i kod *tli* (tlo) f. pl.: naš stari lok. *tleh S* 2, 202. 3, 507; gen. *tlî* O 18, 516. 19, 515; akuz. *tli* O 3, 335. 8, 365. 18, 515 i *tle DO* (7). — I G-ć ima više puta oblik *ļubi* (ļubavnica), te ga ni on ne mijeńa po padežima, a ima jednom i on *bijes* kao imenicu ž. roda (*tužnu bijes Arm.* 51), što spomińem, jer Akad. rječnik nema *bijes* kao imenicu toga roda, a kako je nema ni u jednom drugom slav. jeziku, možda je u dubrov. kńiževnom jeziku katkada rod mijeńala prema tal. *furia*.

32. — Z a m j e n i c e. — Za l i č n e z a m j e n i c e 1.[ga] i 2.[ga] lica karakteristično je da u dat.-lok. sing. imaju uvijek *meni - tebi* (za *sebě* nema primjera), nema starijeg *menije* itd. U pluralu dat. i instr. sasvim su se izjednačili onako kao kod osnova na *a*, te imaju ili, vrlo rijetko, sufiks dat. *-m*: *nam* dat. *PrD* (2) O (3), instr. *D* (2), ili, redovno, *nami - vami*, a još nema novijih oblika *nama - vama*. I za lok. pl. još je stari oblik: *nas Pr* 559. O 17, 173.

Kod zamjenice za 3. lice enklitika za ak. sing. ž. roda redovno je još *ju*, a rijedak je izuzetak novije (genit.) *je A* 109. *Pr* (5) *D* (2) *Arm* O (3). U pluralu i ovdje su se dat. i instr. izjednačili, te mogu imati ili, izuzetno, stari oblik *ńim*, ili, redovno

i nekako podjednako, stari oblik *ńimi* i noviji *ńima*. U ak. pl., uz redovno *ńih - ih*, u O se nalazi još 3 puta stari oblik *ńe*.

33. — Završeci su ponajviše normalni, pa se zato ni u gen. sing. m. i sr. roda nikada ne krńi sufiks.[19] Sasvim su se pak izjednačili dat. i lok. sing. m. i sr. roda, pa G-ć za oba padeža uzimļe ili sufiks dat. *-mu* ili sufiks lok. *-m*, prema tome da li mu stiha radi treba 1 slog više ili 1 slog mańe. — Arhaizam je pak što G-ć nekoliko puta u dat. lok. sing. ž. roda ima stariji (neodređeni) završetak *-i* mjesto novijega (određenoga) *-oj*; za zamjenice imam samo ove primjere: (*neka poda svrhu slatkoj żeļi*) *ńegovi A* 319, gdje je taj oblik opravdan, jer je kod te zamjenice normalna i neodređena deklinacija; (*ako se sluti zemļi*) *naši Pr* 529, gdje taj oblik nije nikako arhaizam nego *licentia poetica*, jer ta zamjenica nema nikako neodređene deklinacije. Ali ima nekoliko takovih primjera (na *-i* mjesto na *-oj*) kod pridjevâ u *A* 114. 236. *V* 110. *Pr* 715. 905. *D* 685. Kako u O nema ni jednog takog oblika, a svi su primjeri, i zamjenični i pridjevni, u sroku, to se odatle vidi da ih je G-ć samo pisao stiha radi a da ih nije govorio.

34. — Treba se napose obazreti na one padeže koji na kraju osnove pred sufiksom imaju *ije* ili *i*, a za koje je već kazano (u § 7) kako se ti vokali u tome slučaju miješaju, a to su instr. sing. m. i sr. roda, pa gen., dat., instr. i lok. plurala. Od ńih se za gen. može samo konstatovati da on ima uvijek svoj normalni sufiks *-h*. Redovno ima taj isti sufiks i lok., uz 3 izuzetka. Prvi je siguran: *u gradovih oholime Pr* 556, jer je *oholime* (mjesto *oholih*) u sroku sa *ime*, a to se ne da mijeńati. Ali ostala dva nisu sigurna: *žalostima pri tvojimi Pr* 1423 po svoj prilici pogreška je mjesto *prid tvojimi* (v. § 30), a i u stihu *na ńim* (t. j. na vratima) *pišu zlatna slova* O 19, 21 biće boļe mjesto *na* uzeti *nad*, jer se natpisi redovno ne pišu na vratima nego nad ńima, pa ovako se natpis svakako iz daļega prije i jasnije vidi kad su vrata otvorena, a vrata o kojima je ovdje govor »stoje otvorena svakolika« O 19, 19. Körbler doista ne spomińe da bi u kojemu rukopisu bilo što drugo mjesto *na*, ali i to bi mogla biti pogreška prvoga prepisivača — svakako prije

[19] Ima doista primjer *vidjeh jednog od krstjana* O 1, 226, kako je u najstarijemu rukopisu, ali u drugome po redu piše *jednoga*, pa mislim da bi bilo boļe uzeti tako u tekst, tim više što sinereza među 4.im i 5.im slogom u G-ća je prilično obična.

ńegova negoli G-ćeva, koji je inače u samom O 38 puta sasvim tačno umio da za zamjenice (i pridjeve) uzme za lok. pl. normalni sufiks *-h*.

I instr. sing. m. i sr. roda redovno zadržava svoj normalni sufiks *-m*, ali uza ń dosta često pristaje *-e*, i to u povodu za *ńim* ∾ *ńime*, gdje se je najprije razvilo kod raznih zamjenica (i pridjevâ). Kad *-e* tako pristaje, tada cijeli završetak redovno glasi *-ime* (oko 30 puta, ne računajući *ńime*), baš jer *ńime* ima taj završetak, a mnogo ređe glasi *-ijeme* (oko 5 puta), što se protivi G-ćevu običaju (v. § 7). Ako se pak još ktomu uzme u obzir da je u velikoj većini slučajeva ovaj završetak *-ěme* u sroku, može se misliti da je on G-ću bio gotovo sasvim neobičan. Samo sam 2 puta našao da završetak može biti i *-ima*, ali je oba puta u sroku, i tada taj zamjenični oblik ima priloško značeńe: *svima* (sasvim) *A* 956, *tima* (stoga) *Ļ* 180.

I kod zamjenica dat. i instr. pl. sasvim su se izjednačili, te oba padeža imaju redovno završetak dat. *-ěm* a izuzetno instr. *-ěmi*, pa ovaj posļedńi, kao završetak *-ěme* kod instr. sing., ponajviše je u sroku i u »ik.« obliku *-imi*. Dosta često, ali svakako mnogo ređe negoli *-ěm*, nalazi se za oba padeža noviji završetak *-ima*, koji se takođe u velikoj većini slučajeva javļa u sroku i uvijek u tome »ik.« obliku, te je zato vjerovatno da se je ńime G-ć povodio za novijim završetkom *-ima* imenicâ s osnovom na *o* i na *i*.

35. — Osim gore spomenutoga slučaja gdje se u instr. sing. m. i sr. roda sufiksu *-m* dodaje *-e*, na isti se način katkada dodaje *-e* i u instr. sing. ličnih zamjenica: *mnome Pr* 1208. × *D* 418, *tobome* × *ukradome Pr* 1229, pa *ńime* i *ńome*, zatim kod ostalih zamjenica i kod pridjevâ u instr. sing. ž. roda: *kojome Pr* 1135, *svome* (svojom) O 8, 380; *sunčanome Pr* 272, *priprostome* 579, *teškome* × *D* 172, *smrznutome* O 15, 307; dodano je najzad i u prije spomenutom prilogu *ukradome* i još u *mramorkome D.* × *Ļ*. Osim običnih oblika *ńime* - *ńome*, ostali su doista sporadični, ali su ipak u nešto povećem broju i gotovo su svi izvan sroka, pa neće biti da ih je G-ć uzimao samo stiha radi, tim više što bi se tada počešće ovo *-e* javļalo i u instr. sing. osnovâ na *o* i na *a*, dok sam ja našao samo ova 3 primjera: *romonome Pr* 999, i *božicome Pr* 1587, *maslinome* O 10, 449.

Za lok. sing. m. i sr. roda imam samo 1 primjer gdje mu je dodano ovako *-e*: *u svome* O 7, 18; tako je u Körbler-a, i on ne kaže da je u kojemu rukopisu drukčije, ali to je bez sumńe samo štamparska pogreška. Pavić u svojemu izdańu tačno ima G-evo *svomu*. Pogrešan je pak oblik prepisivački »ispravak« *budem* u stihu *u udesu mom je budem* Ļ 37, koji se sriče sa *budem;* G-ć je napisao *budu* $\times$ *budu*, pa je prepisivač pomislio da je *budu* 3. plur. (a nije nego 1. sing.), pa sasvim tačno ispravio *budu* na *budem*, s čega je pak morao, sroka radi, i *budu* okrenuti na taj nemogući oblik *budem!*

36. Pokazne zamjenice i prilozi što u starije vrijeme primaju s kraja *-j* poslije vokala, imaju ga i kod G-ća, ali u mnogo mańoj mjeri. Redovno to biva samo kod zastarjele zamjenice *saj* (ovaj), i ja ne znam hoće li se naći još koji primjer bez *-j* osim *sega uresa* O 19, 99, pa i taj se primjer tumači time što u ńemu slogovi *-ga u-* sačińavaju 1 metrički slog, čemu bi *j* među ńima ipak smetalo. Inače još se redovno nalazi *tuj* (tamo) a rеđe *tu*, a vaļada se i *toj* češće nalazi negoli *to*. Za ostale oblike, od kojih nema nego samo po koji primjer, ne može se ništa sigurna kazati, ali to stoji da se kao prilog nalazi samo *tako* a kao veznik samo *zato*.

U G-ća nalazimo i dosta primjera za dubrov. osobinu da pokazne zamjenice mjesto završetaka *-oga*, *-omu* i *-om* imaju *-ega*, *-emu*, *-em*. To je za ńega sigurno, jer su ti sekundarni završeci u sroku: *ovega* O (2), *ovemu D* (3), *onemu* O (2), *temu Arm*, *tega D* (2) O (2), *stega* (stoga) *D* 217. Ako se pak doda da se ovaki oblici nalaze izvan sroka još 20 puta: *ovega D* (3) O (2), *ovemu D* (4) O, *tega D* (2) O (2), *temu D* (2) *DiO* (2), *ktemu D* 923, tada se ne može sumńati da je G-ć te novije oblike i govorio i pisao, iako je možda koji oblik unio mlađi prepisivač. Pri tome upada u oči ovo: prvo, svi su ti primjeri, i u sroku i izvan ńega (a ima ih svega preko 30!), ili u *D* ili u O, osim po 1 u *Di* i u *Arm*, a u *I* nema ni jednog primjera; drugo, premda se svi ovi primjeri svršavaju na vokal, ni u jednom nije uz vokal pristalo *-j*, a to bi moglo značiti da su oblici sa *-j* u G-ćevo doba barem već izumirali, pa zato ovi noviji oblici sa završecima *-ega* itd. nisu više toga *-j* ni poprimali.

37. — Za ostale zamjenice ima se malo što da iznosi. Pjesničke čakavizme *mâ* itd. posesivnih zamjenica mjesto nesažetih

moja, tvoja itd. ima i G-ć vrlo često gdje mu za stih treba 1 slog mańe, ali u prozi ima samo štokavske nesažete oblike. — Za relativnu zamjenicu miješa i on oblike od kraće osnove *ki* itd. i od duže *koji* itd., pa i to ponajviše prema potrebi stiha; nego kraće oblike nalazimo i u prozi: *ku A* str. 139, *ki Pj* str. 330, — ali samo ta 2 primjera, dok od duže osnove ima ih 13, tako da se može kazati da su mu svakako duži oblici bili mnogo miliji, premda se ne može tvrditi da u G-ćevo doba u Dubrovniku nije nikako više bilo kraćih oblika. Za kraći nom.-akuz. sing. sr. roda G-ć većim dijelom upotrebļava još stariji oblik *ko VS* (5) *A* (2) *PrO* (5), ali dosta često i mlađe *ke SAPr* (2) O (2).

Za *tko* treba navesti da dosta često gubi *t* (v. § 20) i da u O 4, 127 stoji kao instr. od *nitko* oblik *nicijem,* koji se ne može nikako dovesti u direktnu vezu s praslav. *čěmь,* jer je u našemu jeziku instr. od *tko* bio uvijek *kěm.* Premda dakle oba najstarija rukopisa pišu složno *nicijem,* taj je oblik pogreška ili prvoga prepisivača, ili samoga G-ća koji je prema *njecijem* od *njeki* napravio i *nicijem* od *nitko.* — Od *što* gen. je *česa,* a samo poslije prijedloga je *šta* (*od šta* O 1, 238), a inače nema nikada *šta* za nom. ili akuz. Pravilo je *ništa* a izuzetak *ništo* O 12, 76 i *ništor S* 2, 244. *Pr* 795, a uz *ištore Pr* 427 nema *išta.* Upamtimo da je G-ć prvi naš pisac kod kojega se javļa posesivna zamjenica *ńihov* O 5, 175. 16, 355.

38. — Zamjeničnim se oblicima i nekim prilozima često dodaju s kraja neki glasovi i čestice, ali to kod G-ća biva ređe negoli je bivalo prije ńega. Već smo spomenuli *-e* što pristaje uz sufiks *-m* (v. § 35) i *-j* koje pristaje uz vokalni završetak pokaznih zamjenica (v. § 36), pa *-r* i *-re* što pristaje uz *itko - nitko* i *išto - ništo* (v. gore); to se *-r* dodaje i prilozima *nigdjer S* (2) *-nigdir S* i *godijer Pr.* Za ostale čestice što su mogle ovako pristajati nalazimo kod G-ća vrlo malo primjera. Za negda vrlo obično *-no* imam samo primjer *kaono* D 249. Vrlo rijetko pristaje i čestica *-zi: ńegovojzi V* 88, *ńojzi Pr* 822. *D* 897, *tvojojzi Pr* 849, a za prelažeńe te čestice u osnovu imamo opet samo 1 primjer *onezijeh* (onijeh) *A* 213, i to mlađi oblik sa *e* u drugom slogu (stariji je *onjezijeh*).

39. — Za p r i d j e v e dosta je ono što je kazano u § 33—35 o završecima zamjenicâ s kojim su se pridjevi u deklinaciji sasvim izjednačili. Navešću zato samo neke neobičnije komparative: *žestočije S* 3, 376, *tiša A* 1056, *plaše* 1187, *gluši* 1337, *vrļa* 1087.

I za b r o j n i k e ima malo što da se kaže. Već je spomenuto da se uz *tretji* javļa i *treći* (v. § 21). Osim toga izvan O može se još navesti skraćeni oblik *četr (dila) D* 598. Više oblikâ ima u O: gen. *dvijeju* (za muško i žensko) 19, 511; instr. ž. roda *dvjema* 2, 389. 10, 508. 11, 770; dat. (za muško i žensko) 19, 795; *obima* dat. (za m. i ž.) × 12, 263; *objema* dat. (za ž.) 5, 359; a da je samo *obje* i *objedvije*, i to je već kazano (v. § 12). I u O ima oblik *četr (mlada)* 8, 304. *(strane)* 16, 84, jer mu je trosložno *četiri* bilo nezgodno za stih osmerac. Za brojeve 11—19, ukoliko ih ima, G-ć u završetku *-naes* još nikada ne sažimļe *-ae-* u (dugo) *-e-*, već ga samo uzimļe kao 1 metrički slog: *dvanaes* (11 puta), *petnaes* (2 p.), *šesnaes* (2 p.). S istoga pak razloga s kojega ne uzimļe trosložni oblik *četiri* ne uzimļe ni obične trosložne oblike *dvadesti* i *tridesti* nego dvosložne *dvaes* i *trijes.*

40. — G l a g o l i. — U 1. sing. p r e z e n t a nalazi se još dosta često (40 puta) stari završetak *-u*, ali u 19 slučajeva on je u sroku a u još drugih 11 radi se o obliku *viđu* (vidim) koji je još dandanas u narodu izvan Dubrovnika vrlo običan, pa je sigurno u G-ćevo doba bio običan i u Dubrovniku. I tako ostaje ovih 10 neobičnih primjera: *budu Pr* 786. 1188, *plȁču Pr* 1442, *moļu A* 1101, *cviļu Pr* 1442, *čuđu se Pr* 811, *nošu Pr* 893, *veļu Pr* 1244. D 788, *scijeńu* O 11, 654. Pa i od tih 10 primjera *veļu* i *moļu*, što se još dandanas mogu čuti u narodu, mogli su se vaļada u G-ćevo doba čuti i u Dubrovniku; svakako svih ovih primjera sa završetkom *-u* ima u G-ća, i izvan sroka i u sroku, previše a da bi se moglo reći da je taj završetak bio G-ću sasvim tuđ. Ne smije se pak premučati da od tih 10 neobičnih primjera 7 ih je u *Pr*, jer bi i to moglo ne biti slučaj (isp. § 51).

U i m p e r a t i v u na *-i* itd. G-ć vrlo često, kao svi stariji pjesnici, odbacuje to *-i*. Isto tako odbacuje *-j* na kraju završetka *-aj* itd., a da je to ńemu bila obična stvar vidi se po tome što se tako okrńeni završetak *-a'* itd. često (preko 30 puta) nalazi i u sroku, gdje ga dakle nisu mogli umetati tek prepisivači. Nema zato razloga da se sumńa jesu li, bar ponajviše, potekli od G-ća i oni mnogi primjeri koji nisu u sroku, pa će biti ńegovi i primjeri *nemo' Pj* 5, 105. *D* 1124. *O*. Nalazi se i skraćeno *ho'te* (hodite) *D* 1460 i obično (dubrovačko) *užeži* O 12, 468.

41. — I m p e r f e k t glagoli III.—VI. vrste (za II. vrstu nema primjera) redovno grade normalno kao dandanas, a izuzeci su rijetki gdje kod glagolâ III.ᶜᵉ i IV. vrste noviji završetak *-ijah* stoji mjesto starijega *-jah: zavidijaše S* 1, 64, *daždijahu* 2, 220, *slidijaše O* 10, 361, *gorijaše Ļ* 168 (uz normalno *goraše A* 1468); *brodijaše A* 1591, *jezdijahu* O 10, 95, *častijaše* 10, 372, *resijaše* O 7, 175. Od tih primjera svakako su neobičniji ova 4 posļedńa, jer su od glagola IV. vrste, kod kojih je završetak redovno *-jah* a ne *-ijah*, dok se kod glagolâ III. vrste oba završetka koleblu, pa može biti da sam G-ić nije bio sasvim siguran pri građeńu imperfekta koji je vaļada već izumirao u govoru naroda, pa ga je zato katkada pisao etimološki (»brodjaše« mjesto *brodaše* itd.); za metar mu kod ovih glagola *-ijah* nije trebalo, jer mu je uvijek jednosložno.

Gotovo se je sasvim izgubio stariji završetak *-ijeh* a sačuvao se je jedino kod *bijeh* itd., ali zato redovno i vrlo često (88 puta), opet s jednim jedinim izuzetkom *bijaše D* 812, ali i taj je u sroku. Za konzonantske glagole I. vrste, kod kojih se je u starije vrijeme najčešće nalazio taj završetak *-ijeh,* ima samo nekoliko primjera s novijim završetkom *-ijah: kunijahu Pj* 5, 40, *rastijaše* O 19, 756, *rastijahu S* 2, 392, *vezijahu S* 3, 169, *slovijaše* (prema prez. *slovem)* O 8, 125, a osim toga mjesto starijega *idijeh* ima novije *iđah* O 20, 249, *iđaše* O 7, 164, *idahu S* 2, 223, *D* 1453. I mjesto starijega *berijeh* (prema prez. *berem*) ima *braše* O 8, 376 a mjesto starijega *hotijeh* ima *htijaše* O 8, 725.

Lični su završeci koji su i dandanas, izuzevši 2. plur. gdje nema još novijega *-ste* nego se još drži starije *-hote* (O 1, 127. 169. 173. 177, 181); primjera za 1. plur. nema, ali nema sumńe da bi i taj oblik imao stariji završetak *-homo* mjesto sadašńega *-smo.*

A o r i s t G-ć upotrebļava vrlo često i gradi ga vrlo pravilno; nema primjerâ za 1. plur., ali završetak bi bio sigurno *-smo* kako što je u 2. plur. *-ste.*

42. — Za p r i l o g s a d a š ń i G-ć miješa završetke *-ći* i *-ć*, po svoj prilici prema potrebi stiha, ali da mu je *-ći* bio običniji, a možda i jedini obični završetak, mislim da se može izvoditi odatle što u prozi ima samo *-ći,* i to 13 puta: *Pj str.* 330 (3). *S* str. 350 (2). *A* str. 131 (8). Uz taj redovni završetak *-ći* ∾ *-ć* sačuvalo se je i nešto primjera sa starijim završetkom *-e: stoje S* 2, 382, *muče* (múčeci) *A* 818. *Ļ* 8, *pase* O 1, 86. *hode* O (4), *mimohode* O 4,

146, *uzdisaje* V 134, *nepristaje* (neprestano) Pr 1442, pa, sa starijim -*će* mjesto -*ći*, *múčeće* A 441. 1680. Ļ 63; ali gotovo su svi ti primjeri, osim *muče* i dvaput *hode*, u sroku, pa su stoga i svi, osim ta dva posļedńa oblika, po svoj prilici pjesnički arhaizmi, dok su *hode* i *muče* vaļada bili već postali kao pravi prilozi načina.

Prilog prošli, u svojemu prostom obliku, dosta je rijedak, češće ga naime zamjeńuje složeni oblik kao *budući pridobio* A str. 139, a jednom mjesto *budući* stoji *bivši: bivši uprla* S 3, 183. Od prostih oblika vrlo su rijetki (kod konzonantskih glagola I. vrste) stariji oblici bez -*ši* na kraju: *došad* O 2, 69. 20, 313, *uzam* O 6, 276, *vazam* 19, 790, a sa -*ši* ima samo *rekši* O 19, 813 i *urekši* O 18, 533, pa čak jednom i najnoviji oblik *došavši* O 6, 265, što bi mogao biti najstariji primjer za -*šavši* (< *šьdьši*). Kod glagolâ s vokalnom infinitivnom osnovom miješaju se nekako podjednako oblici na -*v* i na -*vši*, opet sigurno prema potrebi stiha.

43. — Za participe malo što treba spomenuti. Da particip aktivni u nom. sing. m. roda vrlo rijetko na kraju mjesto -*o* ima -*l*, to je već kazano (v. § 17), a inače navodim da i G-ć ima oblik *rek bi* (rekao bi) S 3, 171, a da se, po Akad. rječniku, samo u ńega nalazi oblik *klikle su* O 9, 316 od *kliknuti*.

I za particip pasivni treba spomenuti neobični oblik *našaste* (nađene) D 629, pak anormalne oblike *častjen* (v. § 16), *prijeteńe* (prema infin. *prijetiti*) O 19, 413 i *dmjeńe* (od *duti - dmem*) O 16, 99. 291. 18, 181 uz normalno *dmeńe* O 17, 717. — Za sebe treba uzeti oblike glagolâ III. vrste, kojih ima dosta veliki broj, ali se ponajviše javļaju kao glagolske imenice, a kod kojih se miješaju, kako obično već prije G-ća, oblici građeni i po III. vrsti i po IV.[oj] Za to miješańe nema općeg stalnog pravila ni kod G-ća, ali ga donekle ipak ima. Oblici s dentalom pred *ě* idu redovno po III. vrsti: *vidjen* Pj (2) A (5) Pr (2) DO (5), *spovidjen* O (2), *hotjenje* A, *htjenje* O; naprotiv po IV. vrsti idu *žuđen* Pj SAPr (3) D (6) D (3) Arm O (7), a izuzeci su *viđen* O 12, 122 s jedne strane a *žudjen* Ļ 231 s druge. Ali toga oblika *viđen* nema u najstarijemu rukopisu, pa ga treba sigurno ispraviti na *vidjen*, a *žudjen* je iz vrlo mladog rukopisa te može biti samo pisano prema *žudjeti*, kao što *častjen* prema *častiti* (v. § 16). Nema pravila kad pred *ě* stoji koji drugi suglasnik, pa imamo po III. vrsti *veljen* A, *željen* A, *razumjen* A, *potamnjen* Pr, *skrnjenje* SO, *živjenje* O, i po IV.[oj]

želen D, cvileńe PjDSO (2), *ckńenje AO, zamńenje O.* Jedino možda nije slučaj što se nalazi (sa *r* pred *ě*) samo *gorjenje PjA* (2) *Ł* (2) *O, skorjen S* 1, 159, jer se, bar *gorjeti,* još danas govori.

44. — Infinitiv na *-ti* i *-ći* može biti ili čitav ili okrńen bez *-i* na kraju, pa je sigurno i to G-ć miješao prema potrebi stiha. Svakako i potpuni oblik i okrńeni bili su mu obični i u govoru, jer i u ńegovoj prozi nalazimo i *-ti* i *-t* (za *-ći* u prozi nema primjera); *-ti* ima u *PjS* (4) *A* (6) a *-t u PjA* (4); odviše je malo primjera a da bi moglo štogod značiti što je među ńima dosta više primjera s potpunim *-ti.* Naprotiv završetak *-sti* ostaje uvijek bez promjene, izuzevši jedino *past* (prez. *pasem) D* 1016, gdje G-ć možda nije htio uzeti potpuni oblik *pasti,* da ga ne bi morao, preko sporedńe cezure, spojiti u jedan metrički slog sa *od vołe.* Završetak *-sti* ostaje bez promjene i u tome smjeru da od ńega nije još nikad postalo poznije *-stit* dubrov. govora.

Infinitiv se najjače krńi kod futura, jer se pred *ću* itd. redovno gube cijeli slogovi *-ti* i *-ći.* Vrlo rijetko biva da je (u pismu!) zadržano *t* od *-ti: dat ću Pj* 2, 82, pa tako još u *A* 1431. *Pr* 163 *F* 238. *Ł* 116, a isto tako rijetko zadržano je, sigurno samo stiha radi, i cijelo *ti: hvaliti će Pj* 5, 84, pa tako još u *A* 267. 268. 636. 1237. Za potpuno *-ći* našao sam samo primjer *doći će Pr* 434. Naprotiv Körbler je uzeo više puta krńe *-ć* pred *ću*; to on ima katkada i protiv sroka, na pr. *doć će* × *voće D* 1648, pa mi je teško vjerovati da je G-ć tako nejednako pisao u sroku, nego će prije biti da je Körbler-u smetao dubrov. izgovor kao *dôće* (doći će). Trebaće dakle i to, kao i pisańe intervokalnoga *j* (isp. § 22), kontrolisati s izvorima. Za futur glagolâ na *-sti* u G-ća nema primjera.

Mnogi glagoli VI. vrste koji postaju od glagolâ II.^{ge} i IV. vrste, te su prije G-ća imali svoj normalni infinitiv na *-ovati* ili *evati* a prema tome i prezenat na *-ujem,* u G-ća ponajviše imaju noviji završetak *-ivati* u infinitivu a *-ivam* u prezentu, pred kojim se suglasnik redovno ne omekšava: *mrznivati S, spomenivati AO, svanivati DO, udahnivati O, pokleknivati O, promjenivati SO, uputivati A, prosvjetlivati A, obujmivati AO, pogrdivati A, bunivati A, potamnivati Pr, ogolivati D, dogodivati se DiO, probudivati Di, slobodivati O;* suglasnik je omekšan samo u *spomeńivati* (uz *spomenivati) O* i *urešivati O.* Ja sam naveo te razne novije

formacije, jer bih rekao da je G-ć prvi dubrov. pjesnik kod kojega se tako često javļaju.

45. — Od pojedinih glagolskih oblika navodim samo neke važnije; *a)* za prezenat: 2. sing. *ć* (ćeš) O 14, 63 (jedini primjer toga kraćega oblika); 3. sing. *dme D* 448, O 5, 95 (od prostoga glagola *duti - dmem*); *skončaje Pr* 1308. *Ļ* 118 (jedini primjer prezenta na *-ajem* od indinitiva na *-avati,* ali oba puta u sroku); *vika* (mjesto *viče*) O 1, 250; 3 plur. *izagnu* (od *izagnati*) *A* 738 uz *iždenu* (od *izgnati*) *A* 309; *zviždu* O 15, 54 (jedini primjer gdje je u 3. pl. *-u* kad je u 1. sing *-im*); *b)* za imperativ *odreni* (od *odgnati*) *Pj* 4, 49; *c)* za aorist 3. sing. *tište se* (od *tisnuti se*) O 9, 199; *nadjeđe* (od *nadjesti*) O 17, 536; *d)* za particip aktivni *imila* (imala) *A* 1380 (čakavizam u sroku). — Ja sam naveo ove pojedine ređe oblike, jer je dobro da se konstatuje da se nalaze i u G-ća.

46. — Od glagolskih složenih oblika već je spomenut prilog prošli (v. § 42) i futur (v. § 44), a ovdje će se još nešto malo reći za futur drugi (infinitiv s pomoćnim glagolom *budem,* na pr. *ako budeš govoriti*) i za perfekt drugi (particip aktivni s pomoćnim glagolom *budem,* na pr. *da budete govorili*). Futur drugi G-ć vrlo često upotrebļava sasvim pravilno u podređenim pogodbenim rečenicama (pravim, vremenim i odnosnim) s imperfektivnim glagolima, kao i dandanas (*ako budeš govoriti*), ali otstupa i vrlo često od današńega običnoga govora te ga uzimļe i s perfektivnim glagolom, gdje se dandanas po pravilu uzimļe samo prezenat (na pr. *ko bude reć* mjesto *ko reče*). U tim prilikama on čak uzimļe mjesto prostoga *budem* oblik *uzbudem,* čija je perfektivnost bez potrebe istaknuta prefiksom *uz-* kojim se inače perfektivira prezenat imperfektivnog glagola (*ako uzmoliš*), na pr. *ako uzbude prosuziti Pr* 941, što bi se u običnom govoru naprosto kazalo *ako prosuzi.* Neobično je nadaļe što G-ć katkada ima futur drugi i u namjernim rečenicama: *neka budem poći A* 1177, *neka bude biti Pr* 422. Ali najvažnije je što i kod G-ća nalazimo nekoliko primjera gdje futur drugi u glavnoj rečenici stoji mjesto futura prvoga: *smjet bude Arm* 26, *budem te stavit Arm* 110, *bude slavit* 17; mańe su sigurni primjeri u *Pj* 7, 54. *V* 42. *A* 183. *Pr* 183, jer tu futur drugi vaļada stoji kao zamjenik per-

fektivnoga prezenta u gnomičkom značeńu. Tako biva da sasvim izuzetno samo *budem* prima značeńe futura prvoga: *ne bude osuđen* (neće biti osuđen) *Pr* 1129.

Za perfekt drugi, koji je i u sadašńemu i u starijem jeziku vrlo rijedak, može se reći da ga u G-ća baš i nema, jer ja ne znam hoće li se naći još koji drugi primjer osim ovoga jednoga: (*ubijen bih ja bio,*) ¦ *da mi ti u pomoć ne budeš prispio D* 1272, pa i taj je u sroku.

47. — U pogledu sintakse G-ć ne može imati, pa i nema kakvih istaknutijih osobina, a naročito se pak slaže sa starijim dubrov. pjesnicima što i on ima gen. plur. mjesto ak. plur. zamjenicâ i pridjevâ kada je govor o živim bićima; i on uz koji prijedlog može imati akuz. mjesto lok. ili instr., ali mnogo ređe negoli u starije vrijeme, dok nemam primjera za to da bi lok. ili instr. stajao mjesto akuz.; i on ima vrlo često zamjenicu *svoj* u značeńu »ńegov« ili »ńen« a zamjenicu *isti* u značeńu »sâm« (lat. *ipse*); i on često nepravilno upotreblava određene pridjevske oblike mjesto neodređenih a i, ređe, obratno; i on vrlo često ima bez potrebe prijedlog *od*, ali katkada, po starijemu običaju, nema ga pred partitivnim i komparativnim gen.; i on dosta puta mjesto namjerne rečenice uzimle infinitiv s prijedlogom *za* (*za učiniti* = da učini), naprotiv nema još *za* pred *da* namjerne rečenice (*za da učini*); i on ima često imperfekt a još češće aorist, naročito u O, naprotiv nema sigurnog primjera da bi uzimao prezenat perfekt. glagola mjesto aorista (*prokune* mjesto *prokle*).

48. — Ipak ima nekoliko mańe običnih stvari za koje je dobro da se zna da se nalaze i kod G-ća. — Pridjev (particip) u predikatu k subjektu u plur. ž. roda može stajati u m. rodu: *nesreće su stisli A* 697, *livade su uzeli D* 35, *tmine su obujmili Pr* 1343, ali sva su ta 3 primjera u sroku. Muški rod se više puta nalazi i kada je riječ, na koju se zamjenica odnosi, srednega roda: *mala čeda ... rastrgnuti leže* O 19, 1048, *sunačce ki ... A* 415, *djetecu koji ... S* 2, 225, *od djeteta koji ...* O 18, 57, *zvjerenja ki ... Pj* 2, 60, *vrata ke ... rva* O 18, 484, a mjesto *nova sunca* stoji *novi sunci F* 236, jer se pod tim riječima misle muška djeca.

Ima par primjera gdje mjesto samoga instr. stoji taj padež s prijedlogom *s*: *s mrežom prijeti S* 2, 365, *učinio š ńim* (štapom) *je*

dosta O 19, 511, a i par nesigurnih primjera gdje možda, prema dubrov. govoru, uz *za* je gen. mjesto akuz.: *za svjeta* (u sroku!) *F* 48, *za ńe* (ili akuz. plur.?) *D* 937, a i to je u sroku, *za pastirice* (ili akuz. plur.?) *D* 1070.

Samo u desetak slučajeva G-ć izražava broj 2 gdje je govor o jednom muškarcu i o jednoj ženskoj, ali ni u jednome od ńih ne uzimļe zbirni pridjev nego u svakome glavni brojnik: *oba A* str. 139, stih 315. 1295. × *Pr* 1680. *D* 675. 1339. 1547, *obadva A* 190, *ovako lijepa dva A* 1749, *dva mila ova D* 73, *dva najljepša D* 73. Naprotiv jedini put gdje ima zbirni pridjev, uzimļe ga na krivom mjestu: *ruke oboje* (obje ruke) *A* 808.

Za glagole je gore (u § 46) rečeno da se katkada u glavnoj rečenici futur drugi uzimļe mjesto futura prvoga. U irealnoj hipotezi nalazimo jednom imperfekt: *i da posluh od junakâ slijeđaše me, dobio bih* O 20, 248, a jednom aorist u futurnom značeńu: *ostaj zbogom, podoh veće* O 17, 735.

Vrlo se dobro drži stari red enklitikâ, a zapazio sam tek ove izuzetke: *svêti će se Pj* 2, 34, *tebi će se Pr* 424, *stavit će se F* 116, gdje je na sva tri mjesta glagolska enklitika došla pred refleksivno *se*.

49. — Ortografija. — Bilo bi vrlo važno da se odredi kojom je ortografijom, odnosno kojom je grafikom sâm G-ć pisao, ali to se zasada ne može da postigne. Nije nam tačnije poznata ni ortografija ńegovih starijih izdańa: Maretić u svojoj *Istoriji hrv. pravopisa* nije se obazirao ni na jedno od ńih (a nije ni na jedan ńegov rukopis), tako da za ńih znamo samo ono malo što o ńima kaže Körbler.[20] Znamo to jest da ta izdańa redovno razlikuju glasove *s* - *z* od glasova *š* - *ž* pišući *s* ∾ *ſ* za *s* a *ſc* ∾ *ſc* za *š*, a *ſ* za *z* i *ſc* za *ž*; iz ńegovih riječi nadaļe slijedi da se u *I* redovno razlikuju (u malim slovima) glasovi *u* i *v*, koji se isto tako pišu. Ali ja sam pokazao[21] da ta tri izdańa ne postupaju jednako: prva dva (*Pj* od g. 1621 i *S* od g. 1622, ali ovo drugo po egzemplaru od g. 1670) imaju malo izuzetaka od gorńega pravila za pisańe glasova *s* - *z* i *š* - *ž* (po 1 na svakih 88 primjera po pravilu), dok najmlađe izdańe (*A* od g. 1633) ima (relativno) više negoli 4 puta toliko izuzetaka (po 1 na svakih 19 primjera po pravilu). Ta se je razlika mogla konstatovati, jer je Körbler u kritičkim napomenama savjesno biležio

[20] *Stari pisci hrvatski* IX³, 34.
[21] O. c. 34, napom. 18.

za sva ta tri izdańa svaki taki izuzetak; ali po ńegovim kritičkim napomenama ne može se pouzdano kazati nema li još koja ortografska razlika među *Pj* i *S* s jedne strane i *A* s druge, eventualno i među *Pj* i *S*. Svakako ta razlika u pisańu glasova *s* - *z* i *š* - *ž* ne da se nijekati, pa stoga treba da se pitamo je li sâm G-ć u *A* mnogo jače popuštao od pravila kojega se je, s rijetkim izuzecima, držao u *Pj* i *S*, ili je to činio neko drugi — prepisivač, izdavač ili čak slagar. Ja opet mislim da to nije bio sam G-ć, jer ne razumijem, pošto se je on u *Pj* i *S* prilično konzekventno držao pravila, zašto bi ga u *A* tako često napuštao i time, u ortografskom pogledu, udario unazad; a ne može se o tome sumńati da je G-ć vrlo dobro shvaćao da je mnogo boļe u pismu razlikovati *s* od *z* i *š* od *ž* (kao i *u* od *v*) negoli ih ne razlikovati. Ako se pak još uzme u obzir da je u *A* po svoj prilici neko drugi bar na 3 mjesta »ispravļao« tekst G-ćev (v. str. 2, napom. 2), onda nećemo činiti krivo tomu nepoznatomu i nepozvanomu ispravļaču ako na ńegov račun metnemo i te mnoge pogreške što su se u *A* uvukle protiv pravila o razlikovańu glasova *s* - *z* i *š* - *ž*. I tako bi nestala i ta jedna doslije konstatovana ortografska razlika među tri stara izdańa, pa ako ne izbiju koje nove razlike, moglo bi se reći da je u *I* jedna ista ortografija.

50. — Ali je li ortografija koju nam pretstavļaju stara izdańa, ukoliko nam je poznata, u isto doba i Gundulićeva ortografija? U prvi mah bi se odlučno reklo da jest, a vaļada zbiļa i jest, premda ima nešto što vrlo mnogo smeta! Ako je naime tako, tada bismo morali očekivati da ćemo tu istu ortografiju naći i u rukopisima. I možda uglavnome i jest tako, ali u one dvije osobine, to jest u razlikovańu glasova *s* - *š* od *z* - *ž* i *v* od *u*, najstariji se rukopisi ne slažu sa starim izdańima: sva 4 rukopisa *Osmana* što su još pisani u drugoj polovini XVII. vijeka te glasove redovno ne razlikuju. To je vrlo znamenita stvar, jer i ako uzmemo da su sva ta 4 rukopisa prepisana, direktno ili indirektno, s jednoga, vaļada prvoga prijepisa G-ćeva autografa,[22] ostala bi ta čudnovata čińenica da je prvi dubrovački prepisivač *Osmana* u mnogo hiļada slučajeva mijeńao ortografiju G-ćevu, ako nećemo da uzmemo da ju je možda sam G-ć mijeńao, dok je neko mogao lakše mijeńati ortografiju u mańim djelima kakva su *Pj*, *S* i *A*. Nego ima nešto što bi moglo pokazivati da G-ć u pismu nije razlikovao *s* od *z*, ni *š* od *ž*, naime

[22] *Stari pisci hrvatski* IX³, 125.

to što on često u srok uzimļe zajedno *s* i *z* i *š* i *ž*, na pr. *jesi* × *uljezi*, *drži* × *vrši*, što mu je sigurno bilo lakše činiti ako oba glasa n i j e razlikovao u pismu negoli ako jest. Pri tome treba opaziti da takih primjera ima, između većih pjesama, relativno najmańe u *O* a najviše u *Pr*, što bi moglo i ne biti slučaj; tako *s* × *z* ima u *O* 8 puta a u *Pr* 21 put, a *š* × *ž* u *O* 3 puta a u *Pr* 10 puta.

To je velika nevoļa što nemamo drugog G-ćeva autografa do ńegova talijanskog pisma od g. 1619 (v. str. 4, napom. 6) koje nam nažalost baš za *s* - *z* i *š* - *ž* ništa ne pomaže, jer se u tal. grafici nije nikada razlikovao glas *s* od *z*, a glasa *ž* tal. jezik uopće nema. Ali u tome pismu G-ć slovo *s* piše uvijek n a r e t k u u obliku *s* ili *ſ*, a nema oblika ʃ što ga imaju stara izdańa. Čini se da nije razlikovao ni *u* od *v*, nego u početku riječi pisao *v* za *v* (10 puta) kako piše i onaj jedini put kad ima *u* na istome mjestu (*vno*), a u sredini riječi ima vrlo često i uvijek *u* za *u*, a od oba puta gdje je glas *v* u sredini riječi jedanput piše *aviso* a drugi put *auer*; svakako u pogledu slovâ *u* -*v* pismo je bliže izdańima negoli rukopisima. U tome tal. autografu ortografija, može se reći, mješovita je te ne možemo još sa sigurnošću kazati je li se G-ć za naš jezik držao ortografije kakva je u starim izdańima ili kakva je u najstarijim rukopisima; to će se pitańe moći riješiti tek kad se u tome pogledu prouče i ta izdańa i ti rukopisi. Svakako bilo bi vrlo dobro da se zna kakva je bila G-ćeva ortografija, jer bismo tada mogli vidjeti koji je rukopis vjernije sačuvao tu ortografiju, a prema tome i naslućivati koji je vjernije sačuvao i G-ćev jezik i tekst.

*

51. — Gundulićev jezik nije sasvim jedinstven, to jest nije sasvim jednak u svim ńegovim djelima. Najvažnija je razlika među stihovima i prozom: u prvima nalazimo veliki broj neobičnih ikavskih oblika, dok ih u prozi nema gotovo nikakvih, a to dokazuje da je G-ć samo p i s a o djelomice ikavski, ali da je g o v o r i o jekavski (§ 9). Nije pak mańe važno što u prozi ni jedan put nema ni jednoga od onih čakavsko-pjesničkih arhaizama za koje ja jednako tvrdim da se u Dubrovniku nisu nikada g o v o r i l i, a koje je i G-ć katkada p i s a o (§ 52). Može pak biti samo slučaj da

[23] Jagićev *Archiv* XV, 262.

u prozi prilog sadašńi ima samo završetak *-ći*, dok se u pjesmama on miješa sa *-ć* (§ 42).

Nečim se razlikuju i *I* od najstarijih *R*, i u tome pogledu sigurno je vrlo važno što im ortografija, ukoliko nam je poznato, nije jednaka: *I* razlikuju *z* - *ž* - *v* od *s* - *š* - *u*, a *R* ne razlikuju. Osobina je izdańâ da imaju mnogo više ikavizama negoli O; a kad se uzmu napose *S* i *A*, tada i u ńima ima dosta više ikavizama negoli u O, ali nešto mańe negoli u *Pr* i *D* (§ 8). Nadaļe *I* imaju redovno *pri-* (za *prě-*) a samo *R*, kao vrlo rijedak izuzetak, i *pre-*, naprotiv *I* miješaju *pred* i *prid*, dok je u *R* *prid* pravilo a *pred* izuzetak (§ 6). I oblik *ktjeti* nalazi se samo u *Pj* i *S* (u *A* ima samo *tjeh* 560) i u *Pr*, dok je inače u *R* redovno *htjeti* (§ 18).

I u samim *I* ima nešto razlika. I za ńih najglavnija je ona već spomenuta, da u *Pj* ima mnogo više neobičnih ikavizama (za 1/2 od jekavizama) negoli u *S* i *A* gdje ih je samo za 1/7 (§ 8). U *Pj* i *S* nalazi se redovno *kao* a u *A*, kao u *R*, redovno *kô* (§ 14). Za *Pj* je pak karakteristično, kako je već kazano, što imaju najveći broj neobičnih ikavizama i redovno *jer*, dok se inače ponajviše nalazi *er* a izuzetno *jer* (§ 22), a za *A* što ima redovno *kô*, kao i rukopisi, a ne *kao* kao *Pj* i *S*.

Za *R* mogu se iznijeti samo neke sitnije osobine, ako se izuzme veliki broj jekavskih oblika kojim se O odlikuje od svih ostalih (većih) G-ćevih pjesama. Za sam O mogu još navesti da se samo u ńemu može naći *joh* uz inače i u ńemu redovno *jaoh* (§ 14) i da mnogo češće ima *vrijeme* negoli *brijeme*, koje se inače miješa podjednako s prvim oblikom (§ 17). Dabome ima u ńemu mnogo toga čega u drugim pjesmama nema, jer je ńegov opseg mnogo veći negoli je svih ostalih pjesama zajedno, ali to se ne može brojiti u razlike. Relativno više je osobina u *Pr:* u ńoj nalazimo *ktjeti* kao u *Pj* i *S* mjesto *htjeti*, kako imaju ostali *R*, a u ńoj relativno i najviše primjera za jekavske priloge *čijem* - *svijem* - *tijem* (§ 7), za oblik *odi* mjesto *ovdi* (§ 22) i za 1. sing. prez. na *-u* (§ 40). Za *D* ne bih umio što drugo kazati nego istaći da je u ńoj više ikavizama negoli ih je i u *PjS* i u *Pr*.

Teško je kazati kako su postale te razlike. Za nejednako miješańe jekavskih i ikavskih oblika ja sam pokušao da dam neko tumačeńe (§ 10). Moglo bi se i misliti da je *kô* u *A* proveo onaj isti čovjek što je ispravļao ńen tekst (v. str. 2, napom. 2), ali je i sam G-ć mogao, izdavajući g. 1633 *A*, u ńoj svoje predašńe *kao* (što ga je

redovno imao i u *Pj* od g. 1621 i u *S* od g. 1622) zamijeniti novijim *kȇ* što ga je poslije g. 1622 uveo u O. Za ostale razlike mora se svakako uzeti da su nešto mogli mijeńati ne samo izdavači i prepisivači — iako ne sve, jer je sigurno i sam G-ć mogao štošta mijeńati u svojemu jeziku. Što je dakle kod ovih razlika G-ćevo a što tuđe, to će se moći teško odrediti; naprotiv sam uvjeren da će kasnije deta|nije proučavańe konstatovati još drugih sitnijih razlika među pojedinim G-ćevim djelima, ali se bojim da neće pomoći da se protumače ove što su ovdje sabrane.

52. — Kako sam kazao u početku ovoga članka, ja u ńemu nisam išao za tim da dadem potpunu analizu G-ćeva jezika a još mańe da ga ispoređujem s dubrov. kńiževnim jezikom starijim i mlađim od G-ća, ni sa sadašńim dubrov. narodnim govorom, ali ipak treba da se pri kraju ovoga članka reče nešto uopće o G-ćevu jeziku.

Kao kod svakoga pisca, a naročito kod svakoga pjesnika, tako je i kod G-ća jezik kojim je slagao svoje pjesme rezultat kompromisa među kńiževnim jezikom starijih dubrov. pjesnika koje je G-ć najbo|e poznavao i najviše volio i među dubrov. narodnim govorom ńegova vremena, uz eventualnu primjesu svojevo|no uvedenih novih oblika, riječî i sintaktičkih sveza kojih dotle nije bilo ni u kńiževnom jeziku ni u narodnom govoru. Kako je dakle G-ć p i s a o, onako nije g o v o r i o ni on sam ni iko drugi u Dubrovniku u ńegovo doba, jer u ńegovu kńiževnom jeziku ima štošta što je bilo u starijemu dubrov. jeziku, a nije bilo u tadašńemu narodnom govoru, a s druge strane i štošta čega nije bilo u starijemu kńiževnom jeziku nego je G-ć uzeo iz narodnoga govora svojega vremena ili je sâm, i to naročito u pogledu rječnika, unio u svoj kńiževni jezik, — bilo je dakle s jedne strane a r h a i z a m a a s druge — da ih zovemo jednim imenom — n e o l o g i z a m a.

U G-ćeve arhaizme idu ove osobine ńegova kńiževnoga jezika: 1) neobični ikavizmi (§ 8), kojih najkasnije od sredine XVI. vijeka, to jest od vremena Držićevih proznih komedija, nije bilo u dubrov. govoru nego samo kod dubrov. pisaca a naročito kod pjesnikâ; 2) ekavski oblici *(ne)veran, neizmeran, smeran, zameran* (§ 11); 3) oblici za *prijati* (prez. *prijam* nema) i za *vazeti* (§ 13); 4) apokopa vokala *i*, izuzevši imperativ, i vokala *e*, pa oblici participa kao *bil'* mjesto *bila* (§ 15); 5) oblici *doje - poje* (dođe - pođe) i

gospoja (§ 15); *-il* mjesto *-io* (§ 16); 6) kod imenica na *o* lok. sing. na *-i* i oblik *nebi* za razne padeže (§ 24); 7) dosta često gen. plur. bez *-ā* kod osnova na *o* i na *a* (§ 25 i 28); 8) oblici *vil* i *stril* (§ 28); 9) završetak *-i* u dat.-lok. sing. ž. roda kod zamjenica i pridjeva (§ 33); 10) gotovo svi zamjenični i imenični oblici sa sufiksom *-me* (§ 35); 11) kod posesivnih zamjenica sažeti oblici *mâ, tvâ* itd. (§ 37); 12) 1. sing. prez. na *-u* izvan sroka, osim *viđu* (§ 40); 13) glagolski prilog sadašńi na *e* (§ 42); 14) *ć* mjesto *ćeš* (§ 45); 15) *imila* mjesto *imala* (§ 45); 16) po svoj prilici futur drugi mjesto futura prvoga u glavnoj rečenici (§ 46). Svi se ovi arhaizmi, osim neobičnih ikavizama, nalaze vrlo rijetko, i to ponajviše u sroku, tako da je očevidno da su uzimani najviše iz metričkih razloga a ne iz jezičnih, pa se zato ni jedan od ńih ne nalazi ni jedan put u G-ćevoj prozi.

53. — Neologizmi u G-ća sastoje se uglavnome u tome što on starije osobine dubrov. kńiževnoga jezika zamjeńuje, redovno ili djelomice, novijim osobinama narodnoga dubrov. govora svojega vremena. Amo pristaju: 1) odlučno prevlađivańe jekavskoga izgovora (§ 8); 2) *pretio* i *predńi* (§ 6); 3) *re* mjesto *rje* za kratko *rě* (§ 11); 4) *ńeki, pastijer, pedepsa* (§ 12); 5) *pakļen*; *j* mjesto *ļ*, *n* mjesto *m* (§ 17); 6) *brijeme* mjesto *vrijeme* (§ 17); *sk - šk - čk* bez promjene guturala pred *i* (§ 18); 7) *št - šc* mjesto *čt - čc*; *možeš* itd. mjesto *moreš* itd.; redovno *srġba* sa *ġ* (§ 19); 8) *(g)di, (t)ko, (h)tjeti, s(v)asma, d(v)ignuti* (§ 20); 9) ponajviše samo *s* mjesto *ds - ts* (§ 20); 10) sekundarne konzon. grupe jako se mijeńaju (§ 21); 11) imenice na *o* u dat.-instr. plur. imaju ponajviše završetak *-im* a ređe *-ima* (§ 25); 12) imenice na *a* u dat.-instr. plur. imaju ponajviše završetak *-am* a ređe *-ami* (§ 29); 13) imenice na *i* imaju u instr. sing. *-i* ili *-im*, u dat.-instr. plur. *-im* ili *-ima*, u lok. plur. *-ih* ili *-ijeh* (§ 30); 14) lične zamjenice 1.ga i 2. lica imaju u dat.-lok. sing. samo *meni - tebi* a u dat.-instr. plur. ređovno *nami - vami*, a one 3. lica za akuz. sing. ž. roda katkada enklitiku *je*, a u dat.-instr. plur. *ńimi - ńima* (§ 32); 15) za ostale zamjenice završetak je dat.-instr. ponajviše *-ijem* (§ 34); 16) pokaznim zamjenicama mnogo ređe se dodaje *-j*, a često mjesto *toga* itd. ima *tega* itd. (§ 36); 17) uz *ko* (koje) nalazi se i *ke*, a G-ć je prvi naš pisac što upotrebļava zamjenicu *ńihov* (§ 37); 18) mnogo ređe se dodaje zamjenicama *-r(e), -no, -zi* i *zi* umeće u osnovu (§ 38); 19) *četr* mjesto *četiri* (§ 39); 20) nema imperfekta na *-ijeh* osim *bijeh* (§ 41); 21) prilog prošli prosti ponajviše se zamje-

ńuje složenim, a najprije se kod G-ća nalazi formacija *došavši* (§ 42); 22) futur u vezi sa *ću* itd. gubi ponajviše cijeli slog *-ti* i *-ći* (§ 44); 23) podosta neologizama ima i u sintaksi (§ 47). Kako se vidi već po samom broju ovih G-ćevih neologizama, ńih je mnogo više negoli arhaizama, a osim toga, ako se odbiju neobični ikavizmi, koji se javļaju velikim brojem primjera, — arhaizmi su ponajviše zastupļeni, uzevši svaki za sebe, sa malo primjera, dok su neologizmi ponajviše u velikom broju, tako da su ovi drugi u G-ćevu jeziku mnogo jači i karakterističniji elemenat negoli oni prvi, pa se zato s pravom može reći da je Gundulić ne samo u duhu i sadržaju dubrov. poezije pravi reformator nego i u ńenoj spoļašńoj formi — u jeziku i u metrici.

54. — Za sve ostale G-ćeve jezične osobine može se u načelu uzeti da su bile i u dubrov. narodnom govoru ńegova vremena; ali treba naročito istaći da u ńegovu jeziku nalazimo još uvijek neke osobine koje su se poslije ńega daļe držale, te su tako i one postale arhaizmima što su takođe karakteristični za G-ća. K ńima spadaju ove: G-ć ima 1) uvijek *ne imam* (§ 14); 2) uvijek bez promjene grupu *hv* (§ 18); 3) uvijek *pustiti* sa *s* (§ 19); 4) u cijeloj deklinaciji u lok. plur. redovno sufiks *-h* (§ 27, 29, 30, 34), a kod ličnih zamjenica 1.ga i drugog lica *nas - vas* (§ 32); 5) katkada lok. duala *očiju, ušiju, pleću* (§ 31); 6) katkada akuz. plur. *ńe* uz *ńih* (§ 34); 7) katkada *ki* mjesto *koji* (§ 37); 8) brojnici na *-naes* za brojeve 11—19 (§ 39); 9) 3. plur. prez. na *-e* prema 1. sing. na *-im* (§ 45); 10) često imperfekt a još češće aorist (§ 41); 11) bar donekle sačuvani glagolski prilog prošli (§ 42); 12) stari red enklitika (§ 48). Osim toga i među gore navedenim neologizmima ima ih nekoliko koje je G-ć prihvatio i jače upotrebļavao ili iznova uveo, a koji su se pak poslije ńega daļe držali te i oni postali relativnim arhaizmima.

Za ovaj moj posao dobro je što se ovako nalaze na okupu G-ćevi (pravi i relativni) arhaizmi i ńegovi neologizmi, jer tako na pr. ako u kojoj pjesmi nađemo da ima imperfekt na *-ijeh* (osim *bijeh*), to će biti jak znak da je iz vremena prije G-ća, a ako u drugoj naprotiv nađemo da ima često izvan sroka u lok. plur. sufiks *-m* mjesto *-h*, to će biti jak znak da je iz vremena poslije ńega, a to će u oba slučaja biti dokaz da ni jedna ni druga pjesma nije G-ćeva. Isti kriterii će nam pomagati da odredimo koja

varijanta u jednom G-ćevu stihu boļe odgovara ńegovu jeziku, pa ako na pr. jedan rukopis ima *hvala* a drugi *fala*, kazaćemo da je G-ćevo *hvala*. Ali ja time neću nikako da rečem da sama analiza G-ćeva jezika može biti dosta zato da se riješe ona dva pitańa što su istaknuta u početku ovoga članka — naprotiv ja vrlo dobro razumijem da će trebati proučiti i rječnik, i dikciju, i stil ńegov, a ovaj je moj članak samo prilog rješavańu tih pitańa.

*

55. — Premda u ovome članku ja nisam išao za tim da G-ćev jezik ispoređujem s jezikom starijih ili mlađih dubrov. pisaca, ipak mislim da je ovdje zgodno mjesto da u ovom malom dodatku nešto malo rečem o jednom dubrov. jezičnom spomeniku u prozi koji pada u G-ćevo doba, jer je pisan g. 1613, dakle kad je G-ću bilo 25 godina, možda ne dugo pošto je izašao na glas kao pjesnik. To je *Regula prisvetoga Benedikta* koju je »Nikola Saraković« preveo »s latinskoga« (biće = s talijanskoga) po zapovijedi dumne Agnete Radulović«.[24] Istina, iz G-ćeva doba imamo još u prozi oba *Rozarija* O. Ark. Gučetića (Rim 1596), *Zrcalo duhovno* Dum Mavra Orbina (Rim 1614), ali i jedno i drugo su djela s káiževnom pretenzijom,[25] a osim toga u Orbinovu *Zrcalu* jezik je ispravļan od poznatoga káiževnika čakavca O. Bart. Kašića (v. str. 2, napom. 2). Naprotiv ova je *Regula* pisana bez ikakve káiževne pretenzije i nije namijeńena javnosti nego sasvim privatnoj pobožnoj zabavi jedne skromne kaluđerice, pa nam zato mnogo vjernije pretstavļa pravi dubrov. narodni govor G-ćeva vremena negoli javnosti namijeńena djela Ark. Gučetića i M. Orbina.

Regula nam sjajno potvrđuje što nam je već kazala G-ćeva proza: sasvim je čisto jekavski pisana i nema ni jedan put ni jedan od onih čakavsko-káiževnih arhaizama što se nalaze, iako u maloj mjeri, u G-ćevim stihovima (§ 52). U ńoj je samo jedan neobičan ikavizam, naime *svȉtom* (savjetom), koji bi stoga mogao i biti pisarska pogreška, kakvih ima poviše. A i u fleksivnim završecima

[24] Rukopis je autograf i bio je u poznatoga sabirača i prepisivača pok. Dum Luke Pavlovića, a sada je u Dra Mata Gracića u Dubrovniku; pisan je na pergamentu polugotskim slovima na 94 lista. Na str. 1—172 je »Regula prisvet. Benedikta« a na str. 173—184 su »Naredbe vrhu dumana«, što je oboje Saraković preveo, a na str. 185—194 »Život od sv. Agnete«, što ga je on prepisao.

[25] U Gučetićevu Rozariju Jezusa ima na pr. dosta veliki broj neobičnih ikavizma: vrlo su obični *kripos, svitlos, svît, stiditi* itd.

ije je čvrsto pravilo; samo uz *tjezijem* itd. (8 puta) i *tezijem* itd. (19 p.) ima i *tizijem* itd. (4 p.).

Inače se *Regula* dabome dobro slaže s G-ćem, ali ipak ima i nešto neslagańa. U nekim stvarima ona, kako je razumļivo, ide daļe od G-ća prema narodnome govoru: ima češće *re* za kratko *rě*; često i uvijek *pedjepsa;* ima par puta *hf-* za *hv-* (*hfala*) i *sf-* za *sv-* (*sfeti*); češće ostavļa bez promjene u fleksiji pridjevâ gutural pred *i*; i ona ima *roǵbina*, koje jednom piše »rodgbina«, dovodeći tako tu riječ u vezu sa *rod*; izuzevši prepisani *Život*, gotovo nikada ne dodaje *-j* zamjenicama; u dat.-instr. plur. kod osnovâ na *o* još jače uzimļe završetak *-ima* a *-ami* kod osnovâ na *a*; u 1. sing. prez. nema *-u*, osim 1 put *u istinu govoru*, ali to je citat iz evanđeļa; od konzonantskih glagola I. vrste nema priloga prošlog bez *-ši* (*uzam*) nego samo par puta sa *-ši* (*rekši*, *počanši*); a i ona ima oblik *došavši*. Sasvim je nova formacija plurala na *-ija* imenicâ sr. roda: *gvozdija*, *selija*, koja se eto pojavļa već u početku XVII. vijeka, dok je Daničić (u *Istoriji oblikâ*) nikako nema, a u Akad. rječniku navodi se (pod *gvožde*) samo iz XIX. vijeka.

Ali katkada biva i to da *Regula* čuva starinu boļe od G-ća: ona ima još *pritilo*; nekoliko puta (sigurno samo) piše *-st* na kraju riječi; u futuru infinitiv je redovno neokrńen (*dati ću*, *doći ću*); ima češće nesažeto *ao*; pa par primjera za lok. plur. sa završetkom *-eh* kod osnova na *i* ž. roda (*riječeh*, *stvareh*); kod istih osnova u instr. sing. i *Regula* ima redovno *-i* ili *-im*, ali u prepisanom dijelu redovno je normalno *-ju* (*pametju*, *krvju* itd.), kojega ni kod G-ća nema.

Uglavnome je dakle i ovaj doslije nepoznati dubrov. jezični spomenik nova potvrda za moju tvrdńu da su dubrov. pjesnici bili štokavci i jekavci i kada su pisali pretežno ili djelomice ikavski, i kada su upotrebļavali neke čakavizme.

Pjesme pripisivane Gunduliću

Napisao pravi član

Milan Rešetar

Primļeno u sjednici historičko-filologičkoga razreda 24. listopada 1939.

Ima nekoliko pjesama što se pripisuju sa slabom ili nikakvom osnovanosti Gunduliću, naime *Žalosno cviļenje u smrt gospođe Marije Kalandrice,* prijevod prva dva pjevańa Tassove *Gerusalemne liberata* i nekoliko mańih pjesama iz Ohmućevićeva rukopisa *Osmana.* U ovome ću članku iznijeti što se može kazati u prilog te misli a što protiv ńe.

1. Žalosno cviļenje u smrt gospođe Marije Kalandrice

Kako u rukopisima poslije riječî *Marije Kalandrice* stoje riječi »lijepe i vrijedne žene Ǵiva *Vlajki*«, to se je do nedavna općenito vjerovalo da je Gundulić ispjevao tu pjesmu u smrt žene Ǵ. Vlajki. Ja sam stao malo tragati ko je ta Marija Kalandrica, pa sam prije svega kazao[1] da oblik *Kalandrica* ne odgovara dobro talijanskomu obliku *Calendari*; po dubrov. običaju *Kalandrica* trebalo bi da je ženski oblik od *Kalandrić*, a taj opet trebalo bi da je postao od tal. *calandra* a ne od *calende* ili *calendaro.* Po podacima pak iz Genealogije građanskih (antuninskih) dubrov. porodica, što mi je saopćio zaslužni kan. Dum Niko Gjivanović, mogao sam utvrditi da je u G-ćevo doba bila samo j e d n a Marija K., uz brata isusovca posļedńa Kalandrica, koja se je g. 1636 udala za Marina Rusinovića, s kojim je imala kćer Mariju što se je g. 1652 vjenčala s Ǵivom Vlajki, a da je Rusinović umro već g. 1637. Kako se pak zna iz samoga *C* (to mi je sigla za *Žalosno cviļenje*) da je muž Kalandrice mlad umro a da je ni godinu danâ poslije toga umrla i ńegova žena, to sam ja odatle izvodio da je ova umrla možda već iste godine, a

[1] U Jagićevu *Archiv*-u u XXV (1903), 278 u napomeni.

da je G-ć ispjevao C ne za ženu Ǵ. Vlajki, kako tvrde rukopisi, nego za ńegovu punicu Mariju rođenu Kalandricu a udatu za M. Rusinovića.

Ovu tobožńu pogrešku u rukopisima sasvim je sigurno protumačio prof. Kolendić svojim člankom *Je li Gundulić ispevao osmrtnicu Kalandrici?*[2] On je u ńigama dubrov. arhiva našao da je Marija Rusinović bila svakako živa još g. 1658, jer je 4.^oga^ maja te godine na ńenim rukama umrla kći joj Marija Vlajki, ne punu godinu dana poslije svoga muža (str. 67), a da su savremenici u Dubrovniku voļeli zvati djevojačkim prezimenom *Kalandrica* majku, koja je tako kratko vrijeme proživjela uz muža Rusinovića (str. 67), pa stoga i kćer, koja je odrasla uz majku *Kalandricu* (str. 68). Tim je Kolendić sasvim sigurno utvrdio da G-ć nije nikako mogao ispjevati osmrtnicu za Mariju Rusinovićku koja je umrla bar 20 godina poslije G-ća i da se C može odnositi jedino na Mariju Vlajki, koja je zbiļa umrla ne punu godinu poslije muža. On je i izrekao mišļeńe da je C možda ispjevao G-ćev sin Šiško, koji je takođe bio pjesnik, jer bi se tako moglo najlakše razumjeti kako je u rukopisima naznačen kao autor pjesme Ǵivo Gundulić mjesto Šiška Gundulića. To se je moglo tim lakše dogoditi ako je tačno mišļeńe Kolendićevo da svi poznati prijepisi »kao da su apografi s jedinstvenog autografa« (str. 64), jer je onda bilo dosta da j e d a n prepisivač napravi, hote ili nehote, tu pogrešku, a ostali su išli za ńim.[3] Taka zbrka ne bi bila jedina među pjesnicima Gundulićima! I dramu *Sunčanicu*, koju je napisao ovaj isti Šiško Ǵivov, neki rukopisi pripisuju ńegovu sinu Ǵivu Šiškovu, i pod ńegovim imenom je štampana prvi i jedini put g. 1840. u Dubrovniku.

Ali kad sam pregledavao Körbler-ov rukopis za 3.^će^ Akademijino izdańe G-ćevih djela, nisam se ipak mogao odlučiti da C prebacim u »Dodatak«. Meni je smetala misao da, kako je jedan prepisivač okrenuo ime autora (možda Šiška G-ća) na ime Ǵiva G-ća, isto je tako drugi mogao okrenuti ime žene kojoj je isprva bilo namijeńeno C, tako da bi pjesma ipak mogla biti G-ćeva, donekle prenačińena g. 1658 kao osmrtnica Marije Kalandrice

---

[2] U *Glasu* Srp. akademije 126, 63—73.

[3] Da su svi prijepisi zbiļa prepisani s jedne matice (koja nije morala biti autograf) dokazuju neke pogreške koje se nalaze u svim prijepisima: u st. 128 besmislica »(oči naše) i živete jošter jake« mjesto »i živjeti još ste jake«; st. 131 i 132 čini se da su pokvareni.

Vlajki. A moglo bi biti i to, — kako je Genealogija građanskih porodica često nepotpuna, naročito što se tiče ženskih, — da je bila i neka treća (prava) Marija Kalandrica iz G-ćeva vremena koju Genealogija ne spomińe. Iskreno ću pak kazati da me je još nešto zadržavalo da ne vadim C iz broja G-ćevih pjesama! Ja znam vrlo dobro kako oprezno i savjesno radi Kolendić, pa sam potpuno uvjeren da on za svaku svoju tvrdńu ima dobra svjedočanstva, ali ipak bili bismo mu svi vrlo zahvalni da nam je saopćio odakle on zna da su savremenici voljeli zvati Kalandricom Mariju Kalandricu i pošto se udala za M. Rusinovića i ostala za ńim udovicom, pa isto tako i ńenu kćer, koja je bila rodom Rusinović, a po udaji Vlajki. To je, uz konstataciju da Marija Rusinović nije umrla prije g. 1658, najvažnija novina u Kolendićevu članku, pa bi sigurno bilo vrlo dobro da lijepo znamo koje svjedoke Kolendić ima za to, i što oni baš govore.

Da moja opreznost nije bila sasvim neopravdana, pokazuje članak prof. Fanceva »Čije su tri pjesme u smrt Marije Kalandrice?«[4] U ńemu je Fancev izdao »Razlike nadgrobnice neznanijeh« po prijepisu iz druge polovice XIX. vijeka, ali od obrazovanog i vrlo savjesnog prepisivača, s čega Fancev s pravom misli da je taki bio natpis i sastav i u matici s koje su te nadgrobnice prepisane. U toj su zbirci naime tri stvari: 4 pjesme »U smrt Anice Draghi«, dvije »U smrt Marije Kalandrice« (bez ikakve dalje oznake) i jedna »U smrt Slave Antuna Krivonosića žene«. Za ovu posljedńu Fancev je lako mogao iz same pjesme konstatovati da ju je sačinio sam A. Krivonosić, koji je umro g. 1638, da je dakle pjesma ispjevana prije one godine kada je i G-ć umro. Jednu pak od one četiri pjesme za Anicu Draghi Fancev je našao i u jednom rukopisu XVIII. vijeka pod natpisom »U smrt g. Anice Iva Draghi, neznanoga oko god. Gosp. 1660« (str. 39, napom. *). U Genealogiji građanskih porodica nema ni toga Iva Draghi ni ńegove kćeri (a ne žene, kako se iz same pjesme vidi), pa zato Fancev naslućuje da je Anica bila »kćerka nekoga Iva Draghi, koji je prema tome živio valjada u prvoj polovini 17. vijeka, t. j. u vrijeme kad rod Draghi još nije bio primljen u članstvo Antuninske bratovštine« (str. 37). To može biti vrlo lako, jer Krsto Draghi, prvi od te kuće koji je primljen u »Antunine«, prešao je u grad sa otoka Šipana tek oko g. 1630, pa je zato vrlo vjerovatno da nije bio odmah primljen među članove

[4] *Gundulićev Zbornik* (Zagreb 1938), 34—42.

te ugledne bratovštine. Nego taj račun vrijedi ako je pogrešna ona godina »oko god. Gosp. 1660«, ali ako je tačna? Ne obazirući se na ńu Fancev misli, — priznavajući naravski i on da *C* ne može biti G-ćevo, — da su i obje osmrtnice »U smrt M. Kalandrice« iz ove zbirke, koje se nalaze među dvije skupine pjesama »koje bi sve mogle biti ispjevane i prije g. 1638«, mogle takođe biti iz toga vremena, pa mogle i biti ispjevane od G-ća za jednu (nama nepoznatu) Mariju Kalandricu, a da je kasnije neko, možda Šiško G-ć, ispjevao pjesmu u smrt Marije Vlajki, a onda da su se *C* (u svojemu prvašńemu obliku) i *N* (*N* mi je sigla za dužu nadgrobnicu iz ove zbirke) među sobom pobrkale i tako nastalo *C* u svojemu sadašńemu obliku, koje je daļim brkańem najzad dobilo G-ća kao autora.

Da je nastala kontaminacija među *N* i *C* nema sumńe: Fancev je odmah konstatovao da su stih. 21—40 u *N* i stih. 29—48 u *C* jednaki. A kad je tako, vrlo je važno da se zna iz koje su od obje pjesme ti zajednički stihovi prešli u drugu, jer dabome ona prva pjesma je starija a ova druga je mlađa. Fancev odlučno tvrdi »da one (t. j. strofe sa stih. 21—40 u *N*) ovamo (t. j. u *C*) i ne spadaju nikako, pored ostaloga, dokazuju naročito ona ponavļańa, koja s obzirom na druge primjere spomińe prof. Kolendić« (str. 40). Ali ta »ponavļańa«, što bi naročito dokazivala da stih. 29—48 u *C* tamo ne spadaju, meni se čini da ih nema. Kolendić nije nikakvih primjera naveo nego sasvim općenito samo kaže da u *C* ima »nekoliko ponavļańa što odaju hitńu kojom je (ta pjesma) pisana«. Fancev pak sa svoje strane navodi kao dva primjera takog ponavļańa što se i u *N* i u *C* nalazi veza *ruse i ružice* i figura da Ļubav od žalosti za Kalandricom lomi svoje strijele (str. 40). Ali i ta veza i ta figura u *N* i *C* nalaze se u onom ńihovu dijelu koji im n i j e zajednički, pa ne razumijem kako bi to imalo dokazivati da ńihov zajednički dio (t. j. u *C* stih. 29—48) nikako ne spada u *C*, drugim riječima da je u *C* došlo iz *N*.

Pa ipak ja se potpuno slažem s Fancevom da je baš tako, ali s drugoga razloga. Kad se čita *C*, vidi se da pjesnik u stih. 13—28 kaže kako ļubav (upravo Ļubav) žali za Kalandricom, a zatim u tim stih. 29—48 opisuje kako Kalandrica mrtva leži, i pozivļe putnika da i on od žalosti umre; sa st. 49 nastavļa pjesnik svoje cviļeńe: »Tijem s razlogom izbrala je« itd. Nego čitalac malo u čudu sebe pita: zašto »tijem« (= stoga) i ko »izbrala je«? Treba da čitalac skoči natrag preko umetnutih stihova 29—48 do stihova

25—28: »(Ļubav) vidi u smrti draga uresa | glasovite sej gospoje oborena sva nebesa | i pristoļe slavno svoje«, i tek sada razumije zašto Ļubav »s razlogom izbrala je | trajat vas vijek svojijeh dana | u istom grobu gdi ostaje | rajska dikla ukopana«. Napose pak stihovi 41—48 u *C*, kojim pjesnik poziv|e putnika da umre vrhu groba lijepe žene, ne pristaju u sredini pjesme, dok su na svome mjestu na kraju od *N*, jer se ta dobro poznata apostrofa putniku uvijek nalazi na kraju nadgrobnice. Na kraj od *C* ti stihovi što su preuzeti iz *N* nisu se mogli metnuti, jer *C* već ima svoj vlastiti, takođe dobro poznati, završetak — pjesnik se obraća svojoj pjesmi te joj daje neki nalog da izvrši, — u *C*, da na Kalandričinu grobu napiše: »Ovi kamen grob zatvora« itd. *N* je dakle sasvim potpuna pjesma: počińe se s lijepom sličicom Venere koja slatko spava i o Ļubavi (»Amoru«) što lomi svoje strijele od žalosti za Kalandricom, a svršava se (za ono vrijeme) pjesničkom apostrofom putnika.

Polazeći s pretpostavke da bi nadgrobnica *N* mogla biti iz G-ćeva vremena, Fancev nagađa da je Marija Kalandrica, i u *N* i u originalnom obliku od *C*, bila djevojka, odnosno u najboļem slučaju vjerenica, kojoj je zaručnik umro prije vjenčańa (str. 41). Što se tiče *N*, to bi moglo biti, jer u ńoj nema ni jedne riječi po kojoj bi se moglo reći je li Kalandrica bila djevojka ili udata žena, ali što se tiče *C*, ne mogu pristati uz to mišļeńe. Fancev naročito ističe što se u st. 214 Kalandričin dragi zove »vjerenikom« (a ne »mužem«), ali nema sumńe da se pod tim imenom može razumjeti i muž. Nego u st. 209/10 spomińe se »tvoj vjerni s kijem te s nebi | prava ļubav čisto sveza« — ńih dvoje je dakle bilo vezano »s nebi«, t. j. sakramentom vjenčańa a ne samo pogodbom pred notarom. Fancev se nadaļe poziv|e na riječi »viku lipos tva izbrana | ne učini djela prika« i »neockvrńenoj u čistoći | tvoji danci svijetli biše«. Ali te su riječi za mladu i lijepu ženu iz početka XVII. vijeka iskrena pohvala, dok bi za djevojku to bio nešto škakļiv komplimenat. Još se više protivi toj misli što je u starome Dubrovniku međusobni odnos zaručnikâ bio prilično platoničan (rijetko su se viđali a često i slabo poznavali), tako da slučaj da mlada djevojka izgubi zaručnika nije bio osjećan ni shvaćan kao toliko tragičan da bi trebalo da se dubrovački pjesnici uznemiruju — tragika je bila u tome što je jedna mlada i lijepa žena umrla u 20.oj godini života ni punu godinu poslije muževļe smrti ostavivši troje ludo djece. Prije bi se baš ta djeca mogla navesti kao

argumenat da *C* nije bilo isprva namijeńeno Mariji, jer se ta djeca ni riječju ne spomińu, ali ni onaj pjesnik što je dao C-u ńegov sadašńi oblik za Mariju Vlajki nikako ih ne spomińe, premda ih je pjesnik mogao vrlo lijepo upotrijebiti za žalosni prizor gdje plaču za prerano umrlom majkom.

Imamo dakle tri osmrtnice »Marije Kalandrice«, pa se pita jesu li zbiļa sve tri ispjevane za jednu istu ženu. Poslije Kolendićeva članka ne može se više o tome sumńati da je *C*, bar u svojemu sadašńemu obliku, ispjevano za Mariju Vlajki, rodom Rusinovićevu, a koju su savremenici radije zvali Kalandricom kao i ńenu mater, te je umrla g. 1658, tako da ne može biti djelo G-ća čije ime nosi. Ali je li ona istovjetna s onom Marijom Kalandricom koju oplakuju obje osmrtnice izdane od Fanceva? Kako smo vidjeli, on misli da bi mogle obje biti iz vremena prije g. 1638 i G-ćeve, i da su mogle biti namijeńene nekoj nama nepoznatoj Mariji Kalandrici. Ali to je mišļeńe slabo osnovano, a potpunoma pada ako je tačna ona biļeška da je postala oko g. 1660 jedna od pjesama u zbirci u kojoj su te dvije osmrtnice Kalandrice, za koju zbirku Fancev uzimļe da je postala prije g. 1638, jer bi nas taj datum »oko g. 1660« upućivao na g. 1658 koje je umrla Marija Vlajki i time nekako pokazivao da su i te obje osmrtnice mogle biti iz toga vremena, dakle iz godine 1658. Nego i ako bi se moglo dokazati da su te obje osmrtnice iz G-ćeva vremena, ja bih rekao da se je lakše moglo dogoditi da je neko g. 1658 uzeo te dvije starije pjesme pa u ńihovu natpisu i u tekstu zamijenio ime oplakivane žene imenom Marije Kalandrice, kako što je i u *C* ime pravoga autora zamijeńeno imenom G-ćevim. Ali prema onome što doslije znamo biće ipak opreznije da rečemo da su sve tri osmrtnice »Marije Kalandrice« ispjevane g. 1658 prigodom smrti Marije Vlajki.

Da je za jednu istu prigodu ispjevano više pjesama, to je vrlo obična stvar, ali tada redovno svaka pjesma ima svoga autora. Zato *a priori* možemo pretpostaviti da su i te tri pjesme za Mariju Kalandricu od tri razna pjesnika. Svakako treba *E* (kao epigram od 8 stihova) odvojiti od *N* i *C*: u ńemu su samo dvije prozaičke misli, za koje je »pjesnik« s mukom skalupio po 4 stiha, te je uzeo posļedńi stih (nešto preinačen) iz *Suza sina razmetnoga*, a u st. 3 metnuo je nominativ *dika* (mjesto akuzativa *diku* što ga zahtijeva smisao), samo zato da ulovi srok sa *prika!* Taku gramatičku pogrešku ne bi napravio ni jedan naš stariji pjesnik nekmoli G-ć. A G-ća spo-

miňem, jer bi Fancev htio dovesti i *E* u vezu s G-ćem ili bar s ňegovim vremenom nalazeći neko »nagiňaňe« na G-ća u tome što je za *E* uzet jedan stih iz *Suza.* Ali to je mogao činiti i neko poslije G-ćeva vremena, kao što je i sam G-ć dugo poslije Čubranovića uzimao poviše stihova iz ňegove *Jeđupke.*

Ako odbijemo *E*, treba još da pitamo jesu li *N* i *C* od jednoga ili od dva pjesnika. Ja mislim da su od dva razna autora, prije svega jer to mnogo ređe biva da jedan isti pjesnik za jednu istu prigodu ispjeva više od jedne pjesme, specijalno pak zato što, ma koliko bila tužna smrt Marije Vlajki, nije sigurno pobudila toliko saučešće da bi jedan isti pjesnik dvjema pjesmama iskazivao svoju žalost. Da se uvjerimo da su *N* i *C* od istoga pjesnika, trebalo bi jačih razloga negoli su ponavļaňa što spomiňe Fancev (v. str. 48). Ma bile te dvije pjesme od jednoga ili od dva autora, sigurno Fancev ima potpuno pravo da je onih 20 zajedničkih stihova kasnije prešlo iz *N* u *C* a ne već g. 1658: ako je bio j e d a n pjesnik, on bez sumňe ne bi bio tako nespretan da bi iz *N* ponavļao 20 stihova u *C*, i to na mjestu gdje jako smetaju, a ako su bila dvojica, onda sigurno ne bi se našao ni jedan pjesnik koji bi bio tako bezobrazan da za svoje *C* kolegi pod nosom ukrade 20 stihova iz ňegova *N*! Tu je krađu izvršio neko, po svoj prilici poslije smrti obojice pjesnika — možda onaj isti čovjek što je G-ća učinio autorom *C*-a, a vaļada još štogod mijeňao u ňegovu originalnom obliku.

Kako se može misliti da bi *N* mogla biti pjesma iz G-ćeva vremena ili čak ňegova, to bi trebalo najprije vidjeti da li se to može potvrditi s jezične strane. Nego *N* je mala pjesma od samo 40 osmeraca, pa se ne ćemo čuditi ako se na tome temeļu ne uzmogne sigurno kazati da jest ňegova ili da nije, jer među mnogim tisućama G-ćevih stihova mogli bismo izdvojiti mnogo komadâ po 40 stihova za koje, samo na temeļu jezika, također ne bismo mogli sigurno kazati je li svaki taki komad G-ćev ili nije. Osim toga sva je prilika da sasvim mladi prijepis po kojemu je *N* izdan nije u detaļu sačuvao originalni oblik te pjesme. Ako naime isporedimo ňihov zajednički dio kakav je u *N* a kakav je u *C*, vidjećemo da u *N* ima nekih oblika koji su neobični u G-ćevu jeziku ili su mlađi od ňegova vremena, a prema kojima su u *C* ponajviše stariji oblici koji bi mogli biti iz G-ćeva vremena. Amo brojim *andioski* 27 (u *C andjeoski* 35), jer G-ć još ima stariji oblik *anđeo*, a *andio - andioski* nalazi se u dubrov. pisaca tek od početka XVIII. vijeka; *brez* 38

(u *C* 46 *bez*, i tako uvijek), a u G-ća uvijek *bez*; *huda je je smrt satrla* 26 (u *C ju je* 34), dok G-ć nema još *je je* već *ju je*. S druge strane bolje bi se slagalo s G-ćem *ȍvo* 21 (*evo C* 29) i *krosto* (*krostoj C* 41). *C* je dakle sačuvalo neke oblike XVII. vijeka koji su u *N* zamijeńeni oblicima XVIII. vijeka, što ih je po svoj prilici unio prepisivač matice iz koje je prepisan sadašńi tekst a ne tek ńegov savjesni prepisivač iz druge polovice XIX. vijeka.

C nam upravo ne bi trebalo ispoređivati s G-ćem, jer sada već znamo da to nije G-ćevo djelo, a kada je sastavljeno g. 1658, dakle samo 20 godina poslije smrti G-ćeve, znamo da među ńegovim i G-ćevim jezikom neće i ne može biti bitnih razlika, naročito ako je autor *C*-a bio G-ćev sin Šiško. Biće zato dosta da se spomenu neke vidnije suglasice i nesuglasice što se mogu konstatovati među *C* i G-ćem. *C* se dobro slaže s G-ćem u pogledu vokala *ě* u toliko što ima vrlo malo neobičnih ikavskih oblika,[5] pače još mańe (po 1 na 18 jekavskih) negoli u G-ćevu *Osmanu* (po 1 na 12 jekavskih); kao G-ć ima *neizmeran* (3 puta), ali *vjeran* (3 p.); za kratko *rě* u ńega je doista samo *re* (u G-ća ima i podosta puta i *rje*), ali je to po svoj prilici samo zato što su sami primjeri gdje bi i G-ć imao *re* (po 7 p. *krepos* i *sred*, po 1 p. *sreća*, *nesreća*, *krepak*, *zrela*, *nezrela*).

S druge strane mogu se navesti dvije osobine gdje se *C* i G-ć nikako ne slažu. Jedna je završetak lok. plur. u cijeloj deklinaciji: G-ć ima za ń redovno (u oko 100 primjera) normalni sufiks *-h*, a samo po jedan put, i to u sroku, ima sigurno novije završetke *-ima* (*čudesima*) i *ime* (*oholime*), dok su u drugih 7 primjera taki noviji završeci došli izvan sroka u G-ćev tekst krivńom prepisivačâ (*Gl.*[6] § 27, 29, 30). Sasvim je drukčije u *C:* u ńemu za lok. ima 11 primjera, ali n i j e d a n nema sufiksa *-h:* 4 su od tih primjera u sroku (st. 15. 67. 89. 300), u drugih 5 slučajeva (u st. 89 i po 2 u st. 67 i 300) radi se o atributima imenicâ što zbog sroka imaju noviji završetak (bez *-h*), pa je lako moguće da je zbog toga i tim atributima dat noviji završetak. I tako izvan svake veze sa srokom ostaju samo 2 primjera *u mrtvijem nepokoji'* 18 i *u kojijem* 87, a može se dodati i primjer *u nami* 162, jer G-ć za taj padež ima još

[5] Kako što uvijek činim, tako i u ovom članku za sve osobine uzimljem redovno u obzir samo one primjere koji nisu vezani srokom, gdje je dakle pjesnik od dva razna oblika mogao slobodno uzeti onaj što je htio.

[6] *Gl.* je sigla za moj članak *Glavne osobine Gundulićeva jezika* koji je

stari normalni oblik *nas*. Ali svakako to stoji da je u C u $3^1/_2$ stotine stihova uzet za lok. plur. noviji završetak bez *-h* više puta negoli je to G-ć činio u svojih oko 12.000 osmeraca.

Druga je osobina, gdje se C i G-ć ne slažu, što za veznik »premda, iako« G-ć ima *zasveda, zasve . . . da, zasve er,* pa i C ima po 1 put *zasve . . . da* 243 i *zasve er* 287, ali on voli reći samo *zasve* (bez *da* ili *er*), te tako ima 4 puta (st. 189. 254. 265. 296). To *zasve,* koliko se sjećam, nisam našao ni kod jednoga dubrov. pisca, napose kod G-ća nema ga sigurno, a nema ga ni Stulić (premda ima *zasveda* i *zasve er*), pa ja to spomińem jer, kako ćemo odmah vidjeti, to bi moglo imati neko značeńe.

I s metričke strane mogu se navesti dvije stvari. U *uvijek* 342 dugo *ě* broji se kao dva sloga. Toga ima i inače u C, ali samo u takim primjerima (*dvije, prije, nije*) gdje to i u G-ća biva; nego dvosložno neakcentovano *ě* G-ć nema nikada izvan fleksivnih završetaka *-ijem* i *-ijeh.*[7] Naprotiv baš ti završeci u C nikada nisu uzeti kao 2 sloga u gotovo 40 primjera. Ali je lako moguće da se C ne slaže s G-ćem ni u pogledu »Gundulićeve« elizije. Zovem tako eliziju koja u osmercu spaja u 1 metrički slog peti slog prve polovice stiha s prvim slogom druge polovice,[8] na pr. *Bože moj, Bože od spasenja* Pj. pok. 4, 64. Ta elizija može se zvati Gundulićevom, jer je prvi G-ć bar u većoj mjeri upotrebļava, dok stariji pjesnici odlučno vole eliziju kojom se na sličan način spaja u 1 slog četvrti slog prve polovice s prvim od 5 slogova druge polovice, na pr. *savija' ga u rusu belu* Čubranović, *Jeđupka* 172,[9] pa kako se ova druga vrsta elizije najviše nalazi kod toga pjesnika, to se ona može zvati »Čubranovićevom«. Ovu drugu eliziju G-ć ne upotrebļava, a ni svoju nema često, ali ja bih rekao da se u ńega neće naći ni jedna partija od 348 osmeraca (koliko ih ima C) u kojoj se ne bi našla bar po jedna. Tu G-ćevu eliziju C nema, jer u stihu 16 *svoje kraļevstvo i svê sile* mislim da će biti boļe uzeti, kao što često biva, *svoje* kao 1 slog negoli spajati elizijom . . . *stvo i* u 1 slog.

Malo je što sam ja mogao kazati s jezične i metričke strane o odnosu G-ća prema C, ali i to malo nam potvrđuje da bismo zaludu u C tražili tragove od neke starije G-ćeve pjesme.

---

[7] Jagićev *Archiv* XXV, 256/7.
[8] Nije tačno što je u Jagićevu *Archiv*-u XXV, 273 kazano da se tako samo enklitika ili proklitika dijeli od riječi na koju se naslańa.
[9] O. c. 274.

Kako smo vidjeli, već je Kolendić nagađao da bi autor osmrtnice C mogao biti G-ćev sin Šiško, pa neće biti izlišno da se vidi može li se ta misao potkrijepiti s jezične i metričke strane. U tu svrhu sam isporedio sa C već spomenutu Šiškovu dramu *Sunčanicu*. Kako je ona izdana vrlo nekritički (izdańe je priredio bez sumńe sam štampar Martecchini bez ičije pomoći), to bi bilo vrlo nesigurno pouzdati se u to izdańe i za pojedine oblike, jer je izdavač sigurno mnoge starije oblike u *S* (to je sigla za *Sunčanicu*) zamjeńavao novijim oblicima što su ńemu bili obični; ali glavnije stvari, koje izdavač nije mogao, a ne bi ni umio mijeńati, mogu se uzeti u obzir. Tako se može reći da ni *S* ne voli stari završetak lok. plur. On ima doista *djelijeh* 11 (broj kaže uvijek stranu), *ustih* 18, *mislijeh* 21, ali s druge strane ima i *igram* 10, *omrazam* 30, pa *vam* (mjesto *vas*) 40, a onda u sroku *očima* 18. 27. 34. 44. 91, *prsima* 26, pa *mojijem na očima* (s imenicom u sroku). Nadaļe i u *S* se nalazi po 1 put *zasveda, zasve ... da, zasve er* i *zasve ere* ali 6 puta *zasve* (22. 46. 50. 56. 74. 75). U pogledu završetka lok. plur. *S* se dakle prilično dobro slaže sa C a u pogledu veznika *zasve* vrlo dobro, ali što se tiče nekih drugih osobina *S* i C ne slažu se: Gundulićevih elizija C nema, a *S* ih ima 7 (7 [2]. 15. 26. 42. 64. 69), ali *S* ima gotovo 8 puta toliko stihova koliko C. C nema nečistih srokova osim što i on, kao i *S* i G-ć, često sriče *s* sa *z* i *š* sa *ž*; ali *S* ima i drugih jačih nečistih srokova, a naročito ističem srok *moći* × *oči* 55, jer je to prvi meni poznati primjer da jedan naš pjesnik miješa *ć* i *č* u sroku, dakle sasvim sigurno. Zapalo mi je pak uoči da riječ *požuda*, koja se u *S* nalazi gotovo na svakoj strani bar po jedanput, C nikako nema nego samo *žeļa* (3 puta). Ovo su samo nabačene opaske, ali po ńima bi se prije reklo da C i *S* nisu od istoga autora negoli da jesu — još bi najviše mogao značiti veznik *zasve* što sam ga dosada našao samo u ove dvije pjesme.

Ja se dakle slažem s Kolendićem da treba vaditi C iz broja G-ćevih pjesama, ostajući zasada neriješeno pitańe je li Šiško G-ć ńegov autor, a da se *N* i *E* (obje nove osmrtnice izdane od Fanceva) ne smiju uvrstiti među eventualno ńegove pjesme, jer bi trebalo prije dokazati da su ispjevane u doba G-ćevo za neku treću nama nepoznatu Mariju Kalandricu, ili nekoj drugoj ženi, te da im je namjena g. 1658 okrenuta na Mariju Vlajki Kalandricu, a onda bi trebalo još dokazati da je zbiļa G-ć ńihov autor.

2. Jerusolim slobođen

U predgovoru k prvomu Akademijinu izdańu G-ćevih djela[10] Pavić kaže da Akademija ima hrvatski prijevod I.ga i II.ga pjevańa Tassove *Gerusalemne liberata*, koji je prepisan s rukopisa od g. 1771, na kojemu nije naznačeno ko je prevodilac, a nalazi se u blibliotеci zadarske gimnazije. Pavić ne kaže po imenu ko je poslao Akademiji prijepis toga prijevoda, ali se iz ńegovih riječi razumije da je to bio prof. Luko Zore koji je tada bio nastavnik zadarske gimnazije. Zore nije dovodio prijevod u vezu s G-ćem nego je u svojemu predgovoru iskazao mišļeńe da je prevodilac »podražavao G-ćevu pjesničkomu stilu«. Pavić, premda nije naveo nikakvih razloga za to, potpuno se uvjerio da prijevod nije G-ćev, pa ga stoga nije ni uvrstio u svoje izdańe G-ća. Od Körblera se je pak doznalo[11] da je zbiļa taj prijepis poslao Akademiji L. Zore, i to već g. 1869. Ali nije tačno što Körbler daļe priča da je Zori prof. Fr. Alačević iz Spļeta kasnije javio da se kod nekog Šulentića u Korčuli našao rukopis na kojemu je naznačeno da je I. pjevańe preveo G-ć a II.o dubrov. pjesnik Vice Petrović (g. 1677—1754), za kojega se govorilo da je preveo cijeli Tassov ep. Kad je naime Zore u dubrovačkom *Slovincu* VII (1884), 161 i d., izdao *J*,[12] on je (u napomeni na str. 161) izrijekom kazao da ga izdaje po prijepisu što je prof. Alačević napravio s onog Šulentićeva rukopisa. Körbler je preuzeo iz *Slovinca* Zorin tekst, ali kako nije bio nimalo osvjedočen da je G-ć preveo ma i samo *J* 1, prebacio je oba pjevańa u »Dodatak« svog prvog izdańa, i tako je po žeļi Akademijine uprave ostalo i u ńegovu drugom, od mene pregledanom izdańu, dok sam ja predlagao da se oba pjevańa izbace.

Mene je naime jako interesovalo da znam kakav je baš taj Šulentićev rukopis i kod koga se sada nalazi, pa sam se u tu svrhu pismeno obratio na prof. Alačevića. Ovaj mi je odgovorio pismom od 6. augusta 1902, u kojemu odlučno tvrdi da od *J* nema nego jedan jedini rukopis — onaj od g. 1771 u biblioteci zadarske gimnazije što ga je on g. 1859, kao đak VIII. razreda, darovao ńenoj biblioteci, a na kojemu nije naznačen prevodilac nego je samo »negdje« zapisano prezime Petrović. A što se Šulentića tiče, da mu

---

[10] *Stari pisci hrvatski*, kń. IX (Zagreb 1878), str. XIII—XIV.

[11] O. c., kń. IX² (Zagreb 1919), str. XVIII, sada IX³, str. 20.

[12] *J* je sigla za *Jerusolim slobođen*, *J* 1 za prvo pjevańe a *J* 2 za drugo. Vaļada je mojom krivńom u izdańu od g. 1938 štampano *oslobođen*.

je ovaj samo pripovijedao da mu se čini da je u Korčuli vidio rukopis *J* na kojemu je bilo kazano da je *J* 1 preveo G-ć a *J* 2 Petrović, ali da su se on i Zore dogovorili da »radi reklame« reku da je tekst što se izdaje u *Slovincu* prepisan s takog rukopisa što ga ima Šulentić. Ja mislim da je ta »reklama« bila zamisao fantastičnoga Alačevića, kojega sam dobro poznavao, jer mi je bio učitel u dubrov. gimnaziji; ali sam još bole poznavao ozbilnoga Zoru i ńegov solidni rad, pa se ne mogu dosta načuditi da je on pristao na tu Alačevićevu zamisao, pa zato mislim da je Alačević »zbog reklame« prevario Zoru.

Ja sam žalosnu historiju te »reklame« iznio u svojoj ocjeni Körbler-ova izdańa,[13] gdje sam i kazao nekoliko razloga s kojih mislim da *J* 1 nije od G-ća. Za ovaj članak pak htio sam isporediti tekst u *Slovincu* s ńegovom maticom, ali nažalost biblioteka zadarske gimnazije u takom je slabom redu da se rukopis od g. 1771 nije mogao naći. Zato za taj rukopis mogu još samo kazati što znam od Alačevića, naime da je bio iz biblioteke učenoga Makaranina Ivana Josipa Pavlovića Lučića (g. 1775—1818) i da je u ńemu bilo i narodnih pjesama. Za ovaj članak morao sam se držati teksta što ga je Zore dao u *Slovincu* a Körbler preuzeo. Nego ne mislim da su ni Alačević ni Zore što u tome tekstu okretali na sadašńi dubrov. govor, jer bi inače još štošta imali da mijeńaju što se sada u Dubrovniku više ne govori ili što se uopće u Dubrovniku nije nikada govorilo, a mogli su to lako činiti ne dirajući u metar. Što je eventualno činio prepisivač rukopisa od g. 1771, to se dabome ne može znati, ali treba spomenuti da je taj rukopis pisan »od mene Piera Kinka (ili Kińa?) iz Kotora«, dakle od Kotoranina a ne od Dubrovčanina; ali to nam ne bi moglo protumačiti kako su ušli u *J* neki nedubrovački elementi (v. str. 63).

U rukopisu dakle u kojemu je *J* sačuvan nikako se ne spomińe G-ćevo ime, pa s te strane ne bismo imali nikakva razloga da mislimo da je to G-ćev prijevod, ali kako znamo da je G-ć imao namjeru da prevede Tassovu pjesmu, i kako su neki naši stari literarni historičari i tvrdili da ju je G-ć djelomice ili čak cijelu preveo (o čemu v. Pavićev predgovor), treba ipak vidjeti nije li *J* jedan dio toga od G-ća namišlenoga prijevoda. Ja ću se ovdje ograničiti na to da isporedim ńegove jezične i metričke osobine s G-ćevim, jer će nam to biti dosta da riješimo ovo pitańe. Uzeću,

[13] *Slavia* II (Prag 1923), 151/2.

naravski, u obzir oba pjevańa, jer kako za prvo nema nikakva svjedočanstva da je G-ćevo, tako ga nema ni za drugo da je Petrovićevo, a ne znamo što bi moglo značiti to što je »negdje« u rukopisu od g. 1771 zabiļeženo prezime Petrović, jer mi Alačević nije kazao ni gdje se to prezime nalazi ni u kojoj je eventualno vezi s tekstom. Ali ne mogu vjerovati da je na rukopisu od g. 1771 bilo zapisano da je Petrović prevodilac a da je Zore, kad je g. 1869 slao svoj prijepis Akademiji, »za reklamu« to premučao i rekao da ime prevodioca nije naznačeno.

Ja sam već u *Slavii* II, 152, rekao da G-ć, kad bi on bio preveo *J* 1, ne bi samo ispustio Tassovu posvetu Alfonsu Estenskomu, nego bi je odmah zamijenio posvetom poļačkomu kraļu Šišmanu III, čijim je imenom htio nakititi svoj prijevod. A može se nešto dodati i za natpis. G-ć u posveti *Pjesni pokornijeh* zove Tassov ep *Jeruzalem sloboden* a u *J* natpis glasi *Jerusolim sloboden.* Što je u G-ća *Jeruzalem,* kako je u svih dubrov. pisaca, a u *J,* i u natpisu i u tekstu oba pjevańa, *Jerusolim,* kako što nije ni u jednog dubrov. pisca, to vrlo mnogo znači!

Od čisto jezične strane tri su osobine gdje *J* otstupa od G-ća: neobični ikavski oblici, sekundarne konzonantske grupe i neki fleksivni završeci. Neobičnih ikavskih oblika ima u *J* vrlo malo — 3 u *J* 1 a 11 u *J* 2, a to je na 2864 stiha (1340 *J* 1 + 1524 *J* 2) samo 14 primjera. Ja neću ispoređivati *J* s onim pjesmama G-ćevim što su izdane za ńegova života, u kojima je broj tih primjera relativno mnogo jači, nego sam *J* isporedio s *Osmanom,* gdje je ńihov broj razmjerno najmańi (*Gl.* § 8), te sam nabrojio u 2800 stihova u *Osmanu* 44 neobična ikavska oblika dok je u 2864 stiha u *J* samo 14 primjera, dakle samo za 1/3. Istina, trebalo bi nabrojiti sve neobične ikavske i sve jekavske oblike u cijelome *Osmanu* i sve jekavske oblike u *J,* pa tek onda ispoređivati; ali za ovaj naš posao dosta je da se na ovom jednom primjeru vidi da je broj neobičnih ikavskih oblika dosta jači u *Osmanu* negoli u *J.* Premda je broj tih oblika vrlo malen, naročito u *J 1* (samo 3!), tako da bi lako mogao biti samo slučaj, ipak moglo bi i to biti i jedan od slučajeva gdje se *J* 1 i *J* 2 među sobom ne slažu (v. str. 62).

Sekundarne konzonantske grupe ostaju kod G-ća većim dijelom bez promjene (*Gl.* § 21), u *J* naprotiv redovno su na poznati način mijeńane, a izuzeci su vrlo rijetki: *gvozdje 1,* 735. 945. 2, 813, *tja* 2, 1398, *velji* 1, 194. Ali u pogledu tih grupa najprije bi

se moglo misliti da je onaj što je dao prijepis s rukopisa od g. 1771, hote ili nehote, često mijeńao te grupe prema sadašńemu izgovoru ne znajući da stariji rukopisi, bar donekle, drukčije bilježe glasove *ć - đ* i *ļ - ń* a drukčije grupe *tj - dj* i *lj - nj*. Ali je ipak moguće da je sâm prevodilac redovno izgovarao novije jednostavne glasove mjesto starijih dvoglasnih grupa, i time se znatno razlikovao od G-ća.

U završecima deklinacije možemo konstatovati najviše razlikâ kod onih padeža plurala koji su u našemu jeziku razvili sasvim nove završetke, to jest u gen., dat-instrum. i lok. U genitivu G-ć ima kod osnova na *o* dosta često stariji oblik bez *-ā* (*Gl.* § 25) a ređe kod osnova na *a* (*Gl.* § 28); *J* ima od jednih i drugih samo po 3 primjera koji su svi (slučajno?) u *J* 1. — Dat. i instr. uzimļem zajedno, jer su se već kod G-ća gotovo sasvim izjednačili. Samo u dat. kod osnova na *o* G-ć podjednako upotrebļava stari završetak *-om* i noviji (s instr. zajednički) *-im* a samo 3 puta sadašńi *-ima* (*Gl.* § 25); u *J* se nalazi samo 2 p. *-om* i 1 p. *-em*, a inače su već u većini noviji oblici: *-im* (9 p.) a *-ima* (2 p.). Taj noviji završetak *-im*, kako je poznato, ranije se je i jače pojavio kod instrum., pa zato ga i G-ć već ponajviše uzimļe za taj padež, tako da je kod G-ća dosta rijedak izuzetak starije *-i* (12 p.) i sadašńe *-ima* (14 p.), pa zato i u *J* uz 3 p. *-i* nalazimo 16 p. *-im* (a samo 1 p. *-ima*, i to u sroku). Novo je što kod imenica s osnovom na *o* u *J* ima za instr. 3 p. završetak *-ijem* (*zidijem* 1, 1335, *Frančezijem* 2, 874, *načinijem* 1264) što ga Daničić (*Istor. obl.* 122) navodi tek iz Andrijaševićeva *Puta od raja* od g. 1686. Naprotiv kod osnova na *a* već G-ć ima za dat. i instr. mnogo češće *-am* negoli *-ami*, a nema još *-ama* (*Gl.* § 28), pa se s tim slaže što i *J* ima za oba padeža *-am* a *-ami* samo po 1 p. za dat. i instrum., a *-ama* nema ni on. Za osnove na *i J* ima samo završetak *-im* (1 p. za dat. a 8 p. za instr.); u primjeńavańu toga završetka pošao je daļe od G-ća, koji takođe većim dijelom ima *-im*, ali podosta puta i *-ma* (*riječma* itd.) a ponešto i *-ima* (*Gl.* § 30). Kod zamjenica i pridjeva *G* je redovno proveo za oba padeža završetak *-ěm*, ali uza ń upotrebļava ponešto i *-ěmi* a mnogo ređe novije *-ěma*, i to oboje ponajviše u sroku (*Gl.* § 30); *J* ide i ovdje daļe od G-ća: ńemu je pravilo *-ěm*, a samo par puta ima *-ěma*, dok *-ěmi* nema nikako. *J* pak nikada ne dodaje *-e* završetku *-ěm*, ni u dat.-instr. plur. ni u instr. sing. m. i sr. roda, što G-ć često čini, ali ponajviše u »ikavskom« obliku *-ime*. U pogledu dat.-instr. plur. *J* se dakle utoliko razlikuje od G-ća što on u mnogo

mańoj mjeri upotrebļava stare završetke dat. *-om* i instr. *-i*, *-ami*, *-ěmi* a u mnogo većoj završetke *-im*, *-am*, *-ěm* kao zajedničke za oba padeža.

Ali u deklinaciji *J* se najviše odvaja od G-ća u pogledu lok. plur. Kako smo već vidjeli (v. str. 52), G-ć zadržava redovno, i to u velikom broju slučajeva, normalni sufiks *-h*, koji je u *J* naprotiv vrlo rijedak izuzetak: *u Grcijeh* (= u Grčkoj) 1, 358, *u ńih* 1, 298. 2, 1431, *na ńih* 1, 735. 2, 902, *u kijeh* 2, 11, — a to su, za čudo, sami jednosložni zamjenični oblici osim prvoga. Inače *J* ima redovno novije zajedničke završetke dat.-instr., i to *-im* (za imenice i zamjenice) 18 puta (među ńima i *u očim* 2, 230) i *-ijem* (za zamjenice) 5 puta, a mnogo rеđe *-ima* (za imen. i zamjen.) 2 puta (i 5 p. u sroku). Kao kod instrum. (v. str. 58), tako se i kod lok. nalaze i nekolike imenice s onim završetkom *-ijem* iz kraja XVII. vijeka: *u unucijem* 1, 819, *po otocijem* 1162, *u hladencijem* 2, 1499. Za osnove na *a J* daje samo 1 primjer na *-am* (2, 41) a za one na *i* nema ni jedan. Treba pak podvući da *J* u svojih 2800 stihova ima 6 primjera gdje je noviji završetak sa *-m* zaštićen srokom, dok G-ć u svojih 10.426 stihova nema nego 2

Od ostalih oblika što se ne javļaju nego po par puta spomenuću još pokazne zamjenice s dodanim *-j*, što su doista i kod G-ća rijetke, ali ih ipak ima (*Gl.* § 36), dok ih *J* uopće nema, izuzevši par puta oblike *segaj* i *sej*, koja zamjenica i kod G-ća ima redovno to *-j*. Nadaļe posesivne zamjenice imaju kod G-ća relativno mnogo češće negoli *J* sažete oblike *mâ - tvâ - svâ*, a rekao bih da se u *J* 1 može naći samo *svâ*. Najzad može se navesti i to da u *J* nema ni jednog primjera za 1. sing. prez. na *-ju* ili *-u*, koji se u G-ća mogu naći, iako rijetko (*Gl.* § 40), a čini mi se da nema ni jednog priloga prošlog, a sasvim sigurno nema oblikâ kakvi su *došad* i *rekši*, što ih G-ć ima (*Gl.* § 42).

Nego biće dosta ovo što je dovle kazano o osobinama što se u G-ća nalaze a u *J* ne nalaze ili se nalaze u relativno mańemu opsegu, a inače mislim da bi ih se mogao naći još priličan broj, nego ću sada radije spomenuti neke pojedine oblike što ih *J* ima a G-ć nema, te tako i oni jako podupiru mišļeńe da *J* nije preveden od G-ća.[14]

---

[14] Što sam u *Slavii* II, 152 rekao da u G-ća nema *vaz-* mjesto *uz-* nije tačno — ima i u ńega par puta (*Gl.* § 13); ne znam pak kako je tamo došlo da u *J* 1 ima dvaput *'vako* mjesto *ovako*; u Körbler-ovu izdańu toga nema, pa je vaļada tako u *Slovincu*.

Oblik *anđio* iz početka XVIII. vijeka, što smo ga već našli u nadgrobnici Marije Kalandrice (v. str. 51), ima ga i *J* 1, 199. 480 uz starije *anđeoskijeh* *J* 1, 137. — Uz sadašńe obično *među* (5 p.) i uz starije kńiževno-čakavsko *meu* (1, 21. 2, 205), koja se oba oblika nalaze i u G-ća (*Gl.* § 16), u *J* 1 se ponajviše (8 p.) javļa oblik *med* (278. 413. 427, 616. 617. 648. 810. 911), a to je oblik što ga nema ni jedan dubrov. pisac. I kod složenica glagola *iti* G-ć ima uvijek štokavsko *ć* - *đ*, a samo u sroku nekoliko puta *doje* - *poje* mjesto *dođe* - *pođe*; i u *J* nalazimo 1 put u sroku *doje* 2, 1444, ali par puta i starije kńiževno *jd* mjesto *đ*: *najdi* 1, 128, *najde* u sroku sa *obajde* 2, 109. Niti se u Dubrovniku govori, niti je ijedan dubrov. kńiževnik pisao *veruga* (*J* 2, 418. 457) mjesto *veriga* (kako ima i *J* 2, 355); *veruga* se govori u Dalmaciji, zato taj oblik (uz *veriga*) ima Parčić, ali ga nema Vuk, pa ga i Stulić navodi samo iz *Kite* Bračanina Ivaniševića. — Ne bi mogli biti G-ćevi ni oblici *mloge* 1, 241, *mlozijem* 2, 791 sa *ml-* mjesto *mn-*, prije svega jer se taki oblici javļaju tek od početka XVIII. vijeka, a zatim jer ih nema ni jedan dubrov. pisac niti se u Dubrovniku govore. — Naprotiv, *zdrela* i *nezdrelo* (mjesto *zrela* itd.), što se nahodi više puta u *J*, sada se u Dubrovniku često čuje, ali ne pamtim da tako ima koji dubrov. pisac do G-ća, a ni sâm G-ć ih nema. — Za broj 4 *J* upotrebļava oblik *četir* 1, 575. 592. 913 a za broj 15 oblik *petnes* 1, 889, a G-ć *četr* i *dvanaes* itd. (*Gl.* § 39); oblici *četir* i *dvanes* itd. ne nalaze se u starim dubrov. izdańima prije kraja XVII. vijeka već samo u mlađim rukopisima starijih djela. Veznik *oli* (mjesto *ili*) u sadašńemu dubrov. govoru vrlo je običan, ali u našoj se literaturi pojavļa tek od prve polovine XVIII. vijeka, pa ga stoga u G-ća nema, a u *J* se nalazi 9 p. (*oli* 4 p., *ol'* 5 p.), i to samo u *J* 2. — Pored toliko gramatičkih osobina gdje se *J* ne slaže s G-ćem nisam se obazirao na rječnik, ali nema sumńe da bi se našle u *J* mnoge riječi koje G-ć ne upotrebļava ili ne bi upotrijebio, kao na pr. *međaš* (međa), što se ne nalazi ni u jednoga dubrov. pisca a ima *J* 2, 854. 983, ili *stopram* (tek), što imaju *J* 1, 193 i Parčić, ali nemaju Stulić, Vuk i Broz.

S metričke strane ne može se misliti da bi moglo biti znatnih razlika, jer je u dubrovačkoj i uopće u našoj primorskoj poeziji od G-ća daļe osmerac imao svoja prilično stalna pravila, tako da se u tome pogledu mogu iznijeti samo neke sitnije stvari. Što se tiče brojeńa slogova interesantno je da se u *J* inače redovno kratko

ě broji kao 2 sloga u *vidije* 1, 166. 689, gdje je autor sigurno htio da bude dvosložno *ije*, jer ga sriče s takođe dvosložnim oblicima *krȉje* i *prȉje*. Ali to bi moglo biti prema govoru bar jednog dijela Boke Kotorske gdje se mjesto *vidjeti* čuje *vidijet(i)*.[15] A skraćeni oblik kao *učin'smo* *J* 1, 331 zaludu bismo tražili u G-ća. Pravila da je poslije 4.[ga] sloga cezura i *J* se čvrsto drži, a jedini mu je izuzetak *ki s Latini* | *se združiše* 1, 752, jer enklitika se po pravilu ne dijeli od riječi na koju se naslańa.[16] Neka se razlika može konstatovati i u pogledu elizija. Gundulićevih elizija nabrojio sam u *J*, u ne punih 2900 stihova samo 8 primjera, dok sam ih u oko 1050 stihova *Osmana* našao 17 a u 784 osmerca *Dubravke* čak 12; u *J* dakle relativno ih je mnogo mańe negoli u G-ća; a osim toga u *J* nalazimo i 2 Čubranovićeve elizije (1, 321. 524), kojih nema u G-ća (v. str. 53). Što se sroka tiče i *J*, kao i G-ć, sriče katkada *s* sa *z* i *š* sa *ž*, ali u *J* 2 nalazimo i 4 puta gdje *s* - *z* sriču sa *š* - *ž*, čega u G-ća nikako nema: *kaže* × *ufa se* 241/43, *odviše* × *pristoji se* 502/4, *mrzi* × *uzdrži* 618/20, *suviše* × *množiti se* 622/24. Zbog sroka je u *J* 1, 623 napravļen »jekavski« oblik *izgubije* za 3. sing. aor. mjesto *izgubi* i gramatička pogreška *susretiše* 2, 875 mjesto *susretoše*. A muški nepotpuni srokovi kakvi su u *J* 2 *tužan* × *nepoznan* 249/51 i *rođen* × *uznesen* 930/32, u G-ća ne bi bili mogući; što pak ima i *ne da* × *nepoznan* 246/48, to je dabome neka pogreška, jer u st. 246 fali 1 slog.

Razlike, koje su dovle navedene u jeziku i u metrici među *J* i G-ćem tolike su i take su da se već zbog ńih može slobodno kazati da G-ć nije preveo *J*. — Nego protiv toga bi se moglo reći da to vrijedi za *J* u obliku u kojemu nam se je sačuvao u rukopisu od g. 1771, odnosno u Zorinu izdańu, ali da je u originalu moglo biti drukčije. I treba priznati da bi tako moglo biti u največemu broju slučajeva: prepisivač koji nije mario da savjesno prepisuje mogao je lako mjesto *rika*, *cvijetje*, *u stranah* (izvan sroka) itd. napisati *rijeka*, *cvijeće*, *u stranam* itd., ili mjesto *nađi*, *veriga*, *mnogi* itd. mogao je napisati *najdi*, *veruga*, *mlogi* itd., jer zbog take promjene nije trebao mijeńati ni broj slogova ni srok. Ali ima dosta slučajeva gdje bi morao promijeniti ili broj slogova ili srok, da

[15] Tako se sigurno govori na Prčańu; v. moj spis *Die serbokroat. Betonung* 160.

[16] U G-ćevim starim izdańima nema ni jedne take nepravilne cezure, a koje se nalaze u mladim rukopisima, one su same prepisivačke pogreške koje se

uzmogne mjesto G-ćeva oblika uzeti drugi. Tako kad bi mjesto gen. pl. *vojnik* uzeo *vojnikâ*, ili *među* mjesto *međ*, *učinismo* mjesto *učin'smo*, stih bi mu narastao za 1 slog; naprotiv stih bi mu se skratio za 1 slog, kad bi *vidije* ili dat. plur. *vjernime* ili *međaše* zamijenio običnim oblicima *vidje*, *vjernim*, *međe*. A pokvario bi osim toga i srok u oba pretposljedńa primjera, pa tako bi bilo još i kad bi mjesto pogrešnih oblika *izgubije* i *susretiše* uzeo pravilno *izgubi* i *susretoše*. Morao bi pak jako preinačiti stih gdje se *s* - *z* sriču sa *š* - *ž* ili gdje su nepotpuni muški srokovi, pa gdje je pogrešna cezura, a po svoj prilici i gdje je Čubranovićeva elizija. Ima dakle priličan broj slučajeva u kojima oblik neobičan nije mogao biti unesen od prepisivača nego se je morao nalaziti već u originalu, pa zato možemo s pravom misliti da su se već u ńemu nalazili i svi ostali oblici koji se protive G-ćevu jeziku. Po mojemu mišljeńu već mnoge jezične i metričke osobine u *J* dokazuju da ga nije G-ć preveo, a uvjeren sam da će rječnik, stil i vještina prijevoda to samo potvrditi a nikako oboriti.

Upravo ne bi trebalo da se dalje bavim ovim prijevodom, ali ipak neće biti izlišno da se nešto reče o tome jesu li oba pjevańa prevedena od jednog istog čovjeka i ko bi mogao biti taj prevodilac. Što se tiče prvoga pitańa mislim da će svako ko pažljivo pročita *J* kazati da je to posao jednog istog čovjeka. U potvrdu toj misli ja mogu s jezične strane navesti ove dvije vrlo karakteristične osobine: u oba pjevańa ima i oblik *mlogi* (mjesto *mnogi*) i u instr. i lok. plur. imenicâ s osnovom na *o* noviji jekavski završetak *-ijem* (kao u zamjenica i pridjeva). Nego s druge strane oba se pjevańa u nečemu i razlikuju, ali se radi o osobinama što su zastupljene malim brojem primjerâ, pa bi sve moglo biti slučajno: u *J* 2 ima nešto više neobičnih ikavskih oblika negoli u *J* 1 (11 p. prema 3 p.), a nema gen. plur. bez završetka *-ā* (u *J* 1 ima 6 p.), i samo u ńemu, rekao bih, nalaze se sažeti oblici *mâ*, *tvâ* itd. (*svâ* itd. nalazi se u oba pjevańa), a sigurno samo u *J* 2 javljaju se oblici *oli* - *ol'* (9 p.) i srokovi *s* - *z* × *š* - *ž* (4 p.). Najvažnija bi bila razlika, ako nije slučajna, što *J* 1 ima 3 p. *među* i 1 p. *meu* a 8 p. *međ*, dok u *J* 2 nalazimo 3 p. *među*, 1 p. *meu* a ni jedan put *međ*.

Za prevodioca možemo samo naslućivati odakle je bio i kada je otprilike živio. Kad se čita *J*, na prvi mah bi se reklo da nema sumńe da je bio Dubrovčanin, ali ima u *J* nekoliko oblika koji se ne nalaze ni kod dubrov. pisaca ni u dubrov. govoru. To su:

Jerusolim, vidije (s dvosložnim *ě*), *med, najdi* i *najde* × *obajde, veruga, mlogi, međaš, stopram,* pa kako su oni došli u inače dubrovački tekst? Dabome najlakše bi bilo kazati da ih je umetnuo prepisivač Dalmatinac, i 4 posļedńa oblika *(med, veruga, međaš* i *stopram)* lijepo bi odgovarali toj pretpostavci, a mogli bi im se dodati za G-ćevo vrijeme i oblici *najdi* i *najde* × *obajde,* ali ja sam kazao (v. str. 62) razlog s kojega treba vjerovati da su oblici *med, međaš,* a i *vidije,* bili već u originalu. Zbog oblika *vidije* pak moglo bi se inače misliti da je uzet iz bokeļskoga govora, jer je prepisivač bio Kotoranin, ali oni se ostali nedubrovački oblici ne čuju ni u Boki, bar kod katolikâ ne, dok se *Jerusolim* i *mlogi* može čuti. Koji je dakle taj čudni Dubrovčanin koji u svoj govor upliće nekoliko dalmatinskih oblika, (pravoslavno) *Jerusolim* i bokeļsko *mlogi i vidije*? Kad bi se moglo znati da V. Petrović upotrebļava oblik *med,* onda bismo mogli kazati da je on taj prevodilac.

Po vremenu *J* bi mogao biti ńegov, jer ima nekoliko osobina koje se ne javļaju prije početka XVIII. vijeka, naime redovna promjena sekundarnih konzonantskih grupa, jako prevlađivańe novijih završetaka u dat. i instr. a naročito u lok. plur. u cijeloj deklinaciji i (od samog kraja XVII. vijeka) pojava sasvim novoga završetka *-ijem* u instr. i lok. plur. kod imenica s osnovom na *o,* pa oblici *anđio, mlogi, zdrelo, četir, dvanes.* A na Petrovića se može misliti, jer je »negđje« na rukopisu od g. 1771 bilo zapisano ńegovo prezime, a i za ńega se je govorilo da je prevodio Tassov ep.

3. Pjesme što ih Ohmućević ima u svom rukopisu

U *Radu* 205, 216—219, pa opet u svom prvom izdańu G-ćevih djela pod gorńim natpisom Körbler je u »Dodatku«, str. 1—4 (str. 563—566 ńegova II. izdańa) izdao 9 mańih lirskih pjesama koje Nikola Ohmućević 15. aprila 1654 »pisa u Prazi od Boemije« na kraju drugog sveska svog prijepisa *Osmana,* što ga je dovršio 20. oktobra 1653 »u Vijeni od Austrije«. Za prvu od tih pjesama, koja je razgovor među dvoje zaļubļenih, Körbler misli (str. XVI—XVII, odnosno 18—19) »da će svatko tko god boļe pozna Gundulićevo pjesništvo priznati da je mogla nastati ispod ńegova pera«, a kao argumenat navodi što u ńoj nema ni jedne riječi koje ne bi bilo u G-ća, pa bila ona i rijetka kao na pr. *zavežaj* i *sloboditi.* On nadaļe misli da bi u toj pjesmi mogle biti sačuvane završne strofe G-ćeva *Posvetilišta ļuvenoga,* za koje on uzimļe da je

to mogao biti samo dramski prizor kao G-ćeva *Armida.* A i za ostalih 8 pjesama Körbler drži da će »svakako« biti G-ćeve, jer se u ńima pjesnik tuži na nestalnost sreće i na opakost mnogih ļudi, kao što G-ć često čini, a osim toga se poziviļe »na biranu dikciju i lijepi oblik«, tako da se ne bi mogle pripisati drugom pjesniku iz prve polovine XVII. vijeka.

Körbler toga izrijekom ne govori, ali bi se reklo da bi on hotio ovih 9 pjesama dovesti u vezu »s mnozijem i bezbrojenijem pjesnima taštijem i ispraznijem«, kojih se G-ć odriče u posveti *Pjesni pokornijeh,* pošto je naveo i svoje drame kojih se je takođe odrekao. Kako se obično misli da su te »tašte i isprazne« G-ćeve pjesme bile ńegove mladenačke ļubavne pjesme, to bi prema tome i ove pjesme iz Ohmućevićeva rukopisa išle u broj G-ćevih pjesama iz vremena ńegove prve mladosti.

Nego nije baš sasvim sigurno što se ima razumjeti pod tim »taštim i ispraznim« pjesmama! G-ć naime kaže u spomenutoj posveti: »I ako su druzi razlika složenja moja — *Galateu* . . . s mnozijem . . . i ispraznijem na očitijeh mjestijeh prikaživali«, — dakle, uzimļući *ad literam* G-ćeve riječi, i te su se tašte i isprazne pjesme prikazivale na očitim mjestima, pa nije li moglo tako i biti? Nije li G-ć mogao pod tim pjesmama razumjeti osobito »tašte i isprazne« partije svojih drama što su se pretstavļale na javnim mjestima? Jer ako su te pjesme bile nešto sasvim neodvisno od G-ćevih drama, mi bismo očekivali da G-ć spomen tih pjesama neće umetnuti u relativnu rečenicu koja se bez ikakve sumńe odnosi na te drame. A kad bi to moje mišļeńe bilo ispravno, ne bismo imali nikakva d o k a z a da je G-ć u svojoj mladosti osim drama ispjevao i mnoge i nebrojene pjesme tašte i isprazne, iako je v j e r o v a t n o da to jest činio. Možemo zato dopustiti da se je G-ć u toj posveti nespretno, upravo nelogički izrazio, te da su ńegove mlađenačke, većinom vaļada ļubavne pjesme nestale — možda spaļene od samoga G-ća, ali mnogo radikalnije negoli je to učinio Đurđević, koji se je savjesno pobrinuo da se ńegove »spaļene« mladenačke pjesme, bez sumńe mnogo taštije i ispraznije od G-ćevih, kaligrafski prepišu u lijepom zborniku što je on svojom rukom ispravļao!

Nego ma kako mi tumačili riječi G-ćeve o tim ńegovim taštim i ispraznim pjesmama, teško bi se k ńima mogle računati ove iz Ohmućevićeva rukopisa, jer osim prve i pete koje su ļubavnog sadržaja (ali su ipak sasvim pristojne), te bi se stoga mogle

brojiti u tašte i isprazne pjesme, ostalih je sedam sasvim ozbiļnog moralno-filozofskog sadržaja te ne bi nikako zasluživale da se bace na lomaču. Tužeńe pak na nestalnost svijeta i na opakost ļudî tako su obični motivi kod naših starih pjesnika da se to ne može nikako uzeti kao argumenat da su te pjesme G-ćeve. Ńihov sadržaj dakle slabo pomaže za pitańe o ńihovu autorstvu. Ali nema velike pomoći ni od onoga što Körbler govori o ńihovu obliku. Da u prvoj nema nijedne riječi koja se ne bi nalazila i u G-ća, pa i ako je ređa kao na pr. *zavežaj* ili *sloboditi*, to ne znači ništa, jer bi se mogao naći vrlo veliki broj mańih pjesama od poznatih ili nepoznatih autora u kojima se ne nalazi ni jedne riječi koje nema u G-ća; nešto bi značilo tek kad bi se našle neke riječi što se nalaze s a m o u kojoj od ovih pjesama i u G-ća. A »birana dikcija« i »lijepi jezik« što Körbler ističe za ostalih 8 pjesama, to je samo općenita fraza za koju se ne daje i ne traži dokaza. Napośletku raznolikost metra i forme ja bih rekao da govori više protiv G-ćeva autorstva negoli za ń, jer G-ć u svojim lirskim pjesmama i u *Osmanu* ima vrlo jednostavne metričke oblike. Što pak Körbler tvrdi da nema ni jednog drugog dubrov. pjesnika iz prve polovice XVII. vijeka kojemu bi se ove i ovake pjesme mogle pripisati, ja mislim da ima bar jedan — G-ćev nešto mlađi vrsnik Ǵivo Bunič Vučićević, ali time neću reći da su ńegove. Napośletku Körbler misli da su u prvoj od ovih pjesama sačuvane završne strofe G-ćeve drame *Posvetilište ļuveno* koju takođe G-ć spomińe u posveti *Pjesni pokornijeh*. Ta misao nije ni na čemu osnovana, ali je trebalo istaći u 1.^{om} stihu riječ *tijem* (stoga), koja kao da zbiļa pokazuje da je pred tim stihom još nešto bilo, ali bi bilo sasvim uzaludno gonetati jesu li to završne strofe jedne G-ćeve lirske pjesme ili drame i koje drame. Po mojemu mišļeńu dakle Körbler nije dokazao, a teško će se moći i dokazati, da su ove pjesme G-ćeve, iako moram priznati da u ńihovu jeziku nema ništa što bi se protivilo G-ćevu jeziku ili uopće dubrov. kńiževnom jeziku prve polovice XVII. vijeka, a to se razumije samo sobom kad su prepisane g. 1654.

Körbler je po svoj prilici htio da potkrijepi svoje mišļeńe o autorstvu ovih pjesama time što je naslućivao da je Nikola Ohmućević bio ušao u austrijsku vojsku, kao i G-ćev najstariji sin Frano, čiji da je mogao biti i drug. Moglo bi biti jedno i drugo, ali dokaza za to nema nikakvih. Kako pak znamo da je Ohmućević

bio »u Biškaji« u Špańolskoj, tako znamo[17] da je u Špańolskoj bio i Frano (zajedno s bratom Matom), ali nisu ni u isto vrijeme ni za istim poslom: Ohmućević je tamo bio g. 1654, možda kao miran trgovac, a Frano G-ć je g. 1667-68 učestvovao u portugalsko-špańolskom ratu na špańolskoj strani u jednoj końaničkoj regimenti, čini se, u austrijskoj službi. Kako je i zašto do toga došlo, nije poznato; možda ga je natjerala nevoļa poslije velike trešńe od 6. aprila 1667. Svakako nemamo nikakva razloga da mislimo da je Ohmućević možda prepisivao s rukopisa što ga je imao Frano G-ć, koji sigurno ne bi vukao sa sobom u vojsku autograf *Osmana*.

Nego u Ohmućevićevu rukopisu nema samo *Osman* i onih 9 mańih tobože G-ćevih pjesama nego odmah poslije ńih još 3 poduže pjesme, od kojih je prvu i treću izdao Pavić u *Radu*, kń. 47 u članku *Dvije stare hrvatske narodne pjesme*, a drugu *Razgovor među Ļubdragom* i *Raklicom* Körbler u *Radu* 205, 220. Za te 3 pjesme Körbler tvrdi da ih je pisao takođe Ohmućević (*o. c.* 208). On i ne pokušava da dokazuje da su i te 3 pjesme G-ćeve, po čemu se vidi da i on priznaje da je Ohmućević u svoj rukopis prepisivao i mańe pjesme koje nisu G-ćeve. A ja bih rekao da se to vidi i po tome što se većina onih 9 pjesama, naime br. 3, 5—9, nalazi u rukopisu br. 28 štampanoga kataloga Frańevačke biblioteke u Dubrovniku. To je konstatovao i Körbler (*o. c.* 216), ali nije opazio da se u br. 28 nalazi i onaj *Razgovor* što je on izdao na str. 220.[18] Ako je naime originalni sastav te zbirčice u br. 28, onda bi trebalo reći da je Ohmućević odnekud drugdje uzeo br. 1, 2 i 4. A vaļada tako i jest, jer inače ne znam zašto bi sastavļač rukopisa br. 28, u kojemu su same takove sitnije stvari, izostavio pjesme br. 1, 2 i 4.

[17] Po Appendiniju *Notizie* II, 192, čega Körbler ne spomińe.

[18] Onih 6 pjesama je odmah u početku rukopisa (pod br. I—VI), a odmah do ńih (kao br. VII) *Razgovor*.

Akademijina izdańa Gundulićevih djela

Napisao pravi član Milan Rešetar

Primļeno u sjednici historičko-filologičkoga razreda 1. srpńa 1940.

Gundulićeva su djela dosada u četiri maha izlazila štampom na svijet u samostalnim izvornim izdańima. Najprije je sâm Gundulić izdao tri svoje pjesme: *Pjesni pokorne kraļa Davida* zajedno s pjesmom *Od veličanstva Božjijeh* (u Rimu g. 1621.), *Suze sina razmetnoga* (po svoj prilici g. 1622. u Mlecima) i dramu *Arijadnu* (g. 1633. u Jakinu). Obje prve pjesme još su par puta preštampavane u Italiji do početka XVIII. vijeka.[1] U nas su zatim dubrovački štampari Antun i sin mu Frano Martecchini izdavali redom od g. 1826.—1843. sva Gundulićeva djela.[2] Iz početka XIX. vijeka ima još ćirilsko budimsko izdańe *Osmana* od g. 1827., koje je izašlo među Разним дѣлима Jevte Popovića, a koje s dubrovačkim izdańem od iste godine nije ni u kakvoj vezi. Prvo potpuno izdańe Gundulićevih djela priredila je Matica ilirska (tada još »Čitaonica zagrebačka«) u redakciji Vjekoslava Babukića u dvije kńige: *Osmana* g. 1844. i Različite pjesni g. 1847. To je izdańe preštampano u Zagrebu: *Osman* g. 1854. troškom Matice ilirske a *Različite pjesni* g. 1868. u nakladi A. Jagića.

I to je sve što je štampano od Gundulićevih djela do potkraj XIX. vijeka, i sva ta izdańa slaba su, jer su priređivana sa slabom kritikom a ponajviše s pomoću slabih izvora; relativno najboļe je dubrovačko i Babukićevo izdańe *Osmana*. Preokret u tome pogledu biļeži prvo izdańe Gundulićevih djela koje je g. 1878. izašlo u redakciji A. Pavića kao IX. kńiga *Starih pisaca hrvatskih*, i tek po-

---

[1] O tim starim talijanskim izdańima v. *Rad* 272, 2—4.

[2] Ovo su ńihova izdańa: *Osman* g. 1827., *Suze* i *Pjesni* (zajedno) g. 1828., 1838.; M. Kalandrica g. 1829., 1837., 1852.; *Ļubovnik sramežļiv* i *Ferdinando II.* g. 1829., 1838.; *Arijadna* g. 1829.; *Dijana, Armida* i *Dubravka* g. 1837.; Prozerpina g. 1843. Ne ide među izdańa ove štamparije, niti uopće u izdańa, nepotpuni *Osman* (do stiha 200 pjevańa VI.) što je neko bio počeo slagati u svojoj privatnoj priručnoj štampariji (v. *Stari pisci hrv.* IX., 3. izd.,

slije toga izdańa napose su se izdavale po više puta tri najglavnije Gundulićeve pjesme, naime najviše *Osman*, pa *Dubravka*, a onda *Suze sina razmetnoga*. Ali to za tekst tih pjesama nisu kakva nova izdańa priređena na temeļu novog proučavańa već poznatih ili s pomoću novo nađenih izvora nego naprosto davaju tekst kakav je u tome prvom Akademijinom izdańu ili u drugome što je g. 1919. izašlo u redakciji Đure Körblera. Po treći je put Akademija izdala Gundulića g. 1938. kao »Treće izdańe, za štampu priredio Đuro Körbler a pregledao Milan Rešetar.« Tim je sasvim jasno kazano da je i to treće izdańe Körblerov posao, a da sam ga ja samo pregledao, pa da je zato sasvim krivo što se je u našim novinama više puta o ńemu govorilo kao o »Rešetarovu izdańu.« Ja sam u svojemu predgovoru kazao u čemu se sastojalo moje pregledańe Körblerova rukopisa za ovo treće izdańe, a naročito ističem riječi na str. XII.: »Za točnost i potpunost varijantî navedenih iz raznih rukopisa i izdańa jamči naravski jedino Körbler, jer taj dio ńegova posla ja nisam mogao nikako kontrolirati, inače to bi značilo prirediti na svoju ruku i pod svojom odgovornosti sasvim novo izdańe.«

Od novijih izdańa Gundulićevih djela jedino se za tri Akademijina može reći da su dobro i kritički priređena. O prvome, koliko znam, nije bilo opširnije ocjene, a i o drugome ima samo dosta nepovoļna ocjena prof. A. Stojićevića u Јужнословенском Филологу II (1921), 136—147, i moja u praškoj *Slavii* II (1923), 138—153, u kojoj sam se dosta osvrtao i na tu Stojićevićevu i dokazivao da su gdjekoji ńegovi prigovori neopravdani.

I Pavić i Körbler s potpunim pravom slabo su se obazirali na starija dubrovačka izdańa, jer za ńih, izuzevši *Osmana*, *Suze* i *Pjesni*, ne znamo ni ko ih je priređivao, ni po kojim izvorima, a jasno se vidi da se je u jeziku mnogo mijeńalo i da se je s nerazumijevańa mnogo toga krivo štampalo. Dosta se često Pavić i Körbler obaziru na izdańe *Osmana*, jer je ńegov tekst bio savjesno pripravļen od I. L. Volantića, sekretara dubrovačke vlade, a izdan od frańevca O. Ambroza Markovića[3]; za *Dijanu*, *Armidu* i *Ļubovnika sramežļiva* morali su uzeti tekst dubrovački, jer nisu imali boļih izvora. Naprotiv i Pavić i Körbler previše su uzimali u obzir Babukićevo izdańe Matice ilirske, jer ni to izdańe nije dosta kritičko, budući da

[3] Marković je upravo preuzeo tekst i preveo talijanski komentar što je bio priredio Volantić; on je priredio tekst za izdańe *Suza* i *Pjesni* od g. 1828., za koje se čini da nije imao stara talijanska izdańa.

Babukić, premda u jednom i drugom predgovoru navodi svoje izvore (za ńegove rukopise *Osmana* v. IX.[3], 75),[4] ipak ne kaže jasno što je iz kojega izvora uzeo, a naročito vrlo je često prema »ilirskom« ukusu ispravĺao Gundulićev jezik a nije u kritičkim napomenama (kojih u ńega uopće nema!) kazivao što je i kako je što ispravĺao, vrlo često upravo kvario.

Kritička su dakle izdańa samo tri Akademijina, koja se svode, što se teksta teče, na jedno. U sva tri naime tekst je isti: isti mu je opseg i raspored, a i razlike u detaĺu ponajviše su neznatne. Körbler je u IX.[2] mijeńao tekst samo utoliko što je za *Osmana* uzeo kao temeĺ najstariji rukopis Nikole Ohmućevića od g. 1651/53. (rukopis O, v. IX.[3], 28) i drugi po redu, Vatikanski od g. 1667. (rukopis *V*, v. IX.[3], 39), dok se je Pavić redovno držao Cekinićeva rukopisa od g. 1734. (v. IX.[3], 105); osim toga imao je pri ruci prvo izdańe *Pjesni pokornijeh* od g. 1621., kojega Pavić nije imao; mogao je nadaĺe cijelu *Arijadnu* preštampati po izdańu od g. 1633., dok je Paviću poslužio samo dosta krń egzemplar toga izdańa. Mnogo se mańe IX.[3] razlikuje od IX.[2]. Körbler naime u rukopisu teksta spremĺenom za IX.[3] nije činio nikakvih znatnijih promjena, a samo je neke pojedine oblike ispravĺao. To sam isto činio i ja, iako nisam ničim označavao gdje sam Körblerovu lekciju zamijenio drugom, ali sam, razumije se, uvijek navodio odakle sam uzimao lekciju koju sam unosio u tekst. Jedina je jača promjena, koju sam ja izvršio, što sam kao temeĺ tekstu *Prozerpine* uzeo dva starija zagrebačka rukopisa, dok je Körbler u tu svrhu bio uzeo dva mlađa dubrovačka.

Mnogo se više razlikuju Akademijina izdańa što se tiče kritičkoga aparata, to jest napomenâ o originalnim lekcijama i o varijantama raznih izvora. U tome pogledu Pavić je bio preveć liberalan a s druge strane preveć škrt: navodio je dosta veliki broj varijantî iz Babukićeva izdańa koje apsolutno ništa ne pomažu da se utvrdi originalni tekst Gundulićev, nego samo kažu kako je Babukić mislio da bi trebalo da Gundulić piše, — naprotiv za *Osmana* nije iz O ni izdaleka naveo sve varijante koje bez sumńe prikazuju originalni tekst Gundulićev mnogo boĺe negoli Cekinićev rukopis. Ne može se pak nikako odobriti što je Pavić često mijeńao tekst svojega temeĺnoga rukopisa, ne spomińući toga u napomenama i ne kazujući je li promjena uzeta iz kojeg drugog izvora ili je

[4] IX.[1], IX.[2] i IX.[3] oznake su za tri Akademijina izdańa.

ńegov ispravak. Körbler je doista za ostale pjesme osim *Osmana* ponajviše preuzeo iz IX.[1] ne samo tekst nego i kritički aparat, a gdje je što mijeńao, to je savjesno biļežio u napomenama. Ali za *Osmana* Körbler je s velikom marļivosti iz preko 30 rukopisa i izdańa svrstao u svoj kritički aparat varijante, od kojih velika većina za originalni tekst nemaju nikakve vrijednosti. To se je Körbleru s raznih strana prigovaralo, pa je zato on u rukopisu za IX.[3] zadržao samo varijante iz 5 rukopisa što su pisani još u XVII. vijeku. Ja sam tako i ostavio, samo što sam zadržao i neke varijante iz nekoliko rukopisa XVIII. vijeka koje su ili s jezične strane interesantne, ili pomažu da se uhvati veza među važnijim rukopisima *Osmana* (v. moj »Dodatak« u IX.[3], 104 i d.). I za ostale pjesme izbacio sam varijante iz onih izvora za koje se s pravom može misliti da od ńih nema nikakve koristi za utvrđivańe originalnoga teksta Gundulićeva.

Među IX.[1] i IX.[2] velika je razlika i u pogledu uvoda i dodatka. Pavićev uvod je sasvim kratak i u ńemu on govori samo malo riječî o Gunduliću i o svojim izvorima, a pri kraju je kńige dodao samo Sorkočevićevu i Mažuranićevu dopunu *Osmana;* Körbler je naprotiv dao vrlo opširan uvod o Gundulićevu životu i radu, a naročito vrlo opširan opis rukopisâ *Osmana* koje je on proučio; u dodatak je pak uvrstio ne samo 9 mańih pjesama iz O, koje bi mogle biti Gundulićeve, i sve 4 poznate dopune *Osmana*, nego i prijevod prva dva pjevańa Tasova *Jerusolima slobođenog*, koji sigurno nije Gundulićev,[5] i još neke stvari. Ja sam Körblerovu uvodu priložio »Dodatak: Redakcije i rukopisi *Osmana*«, ali sam zato dosta skratio opis mańe važnih rukopisa. Za Körblerov pak dodatak ja sam predlagao da se uzme u IX.[3] samo onih 9 pjesmica iz O i Mažuranićeva dopuna, ali je Akademijina uprava odlučila da se dodatak preštampa u cjelini.

Pošto smo vidjeli kako su uopće izdavana Gundulićeva djela u Akademijinim izdańima, treba da napose vidimo kako su izdavane pojedine ńegove pjesme, jer ponajviše svaka ima svoje zasebne izvore. Uzećemo najprije one tri pjesme koje su izašle na svijet za života Gundulićeva, to jest *Pjesni pokorne, Suze sina razmetnoga* i *Arijadnu,* pa tri starije drame iz vremena prije g. 1620., to jest *Prozerpinu, Dijanu* i *Armidu,* onda noviju dramu *Dubravku* iz g. 1628., pa dvije lirske pjesme *Ļubovnik sramežļiv* i *Ferdinando*

[5] V. *Rad* 272, 55 i d.

II, a najzad nedovršeni ep *Osman*. Na *Mariju Kalandricu* neću se obazirati, jer sada znamo da ona nije Gundulićeva.[6]

Najlakše je bilo izdavati one tri pjesme koje su štampane dok je Gundulić bio još živ, jer je za taj posao bilo dosta točno preštampati ta stara izdańa, kojima je Gundulić sigurno bio vrlo blizu. Ako naime on po svoj prilici nije sâm nadzirao ńihovu štampu, bez sumńe je za ńu davao svoj autograf ili bar prijepis od ńega pregledan i odobren, kad je svaku od te tri pjesme posvetio nekomu uglednom licu, pa sigurno nije htio da se i o ńegovim štampanim djelima može kazati ono isto što se on u posveti *Pjesnî pokornijeh* tuži da »su od neznanaca poharane, s nepomstva izopačene, s pripisa priobražene (IX.[3], 330).« To je preštampavańe bio tim lakši posao što su ova stara izdańa vrlo korektna: imaju malo bezazlenih štamparskih pogrešaka koje, po starome receptu, »sâm čitalac može lako da ispravi« a, kako ćemo odmah vidjeti, vrlo je malo takih pogrešaka od kojih bi mogla zaboļeti glava novoga izdavača ili čitaoca.

Za *Pjesni pokorne* Pavić je upotrijebio 2-go izdańe od g. 1630. i još jedno bez naznake mjesta i godine, a Körbler ta dva izdańa i 1-vo od g. 1621.; ni jedan ni drugi nije imao nikakva rukopisa. Pavić kaže: »Gdje trebaše pogledah naša stara izdańa«, a pod »starim izdańima« on razumije dubrovačka i Babukićevo. To je Pavić činio i za ostale pjesme, a Körbler je to u IX.[2] zadržavao, a k tomu je još dodavao mnoge ortografske osobine 1-ga izdańa. Ja sam u IX.[3] redom izostavļao sve varijante iz nekritičkih dubrovačkih izdańa i nepotrebne Babukićeve »ispravke«, pa svega toga za ostale pjesme i ne spomińem. Naprotiv velika je razlika među oba izdańa što je Pavić, ne kazavši ništa, ispustio hrvatske i latinske pjesmice u hvalu Gundulićevu što su u oba prva izdańa poslije posvete. Körbler ih je preštampao, ali nije o ńima rekao što je svakako trebalo reći. Ni u prvom ni u drugom izdańu ne nalazi se svih 11 pjesmica: u prvome su sve osim četvrte po redu »Šimuna Zlatarića« (IX.[3], 332), a u drugome su samo tri prve i ova Zlatarićeva kao četvrta i posļedńa. Taj je Šimun Zlatarić bez sumńe sin Dominka Zlatarića, koji je također bio pjesnik, a umro je g. 1620. — iste godine kada je Gundulić pisao posvetu svojih *Pjesni*, i ńegova je pjesma bila namijeńena prvomu izdańu od g. 1621. Pa opet ta Zlatarićeva pjesmica očevidna je veza među

izdańem od g. 1630. i Dubrovnikom; možda je to izdańe priredio neki Dubrovčanin a pjesmicu mu je tom prilikom dao Zlatarićev brat Miho koji se je i pobrinuo da se prikupe pjesme ńihova oca. Ali to ne obara nikako moje mišļeńe da s tim izdańem, koje je sasvim vjerno preštampano s prvoga, Gundulić nije imao nikakva posla, te da zato za tekst ńegovih *Pjesni* nema nikakve važnosti.[7] Za taj tekst nema nikakve vrijednosti ni ono izdańe bez naznake mjesta i godine koje je, kako se vidi po zajedničkim štamparskim pogreškama, opet vjerno preštampano s izdańa od g. 1630. Tako siromašnu kńižicu, slabo štampanu, bez posvete, bez naznake mjesta i godine Gundulić ne bi izdavao; to je sigurno kńižarsko preduzeće iz kraja XVII.ga vijeka ili iz početka XVIII.ga, možda Bartola Occhi u Mlecima koji je u to doba izdavao take sitnije naše stvari.[8] Ja sam zato u IX.[3] zadržao samo napomene što se tiču izdańa od g. 1621. a sve ostale brisao.

Prvo je izdańe vrlo korektno, te u ńemu ima vrlo malo pravih pogrešaka, naime samo one koje su ispravļene u IX.[3], str. 330, u retku 5. odozgo, pa u *Pj.* 3, 12. 76. 6, 20. Ovom ću prilikom navesti za svaku pjesmu pogreške što u IX.[3] nisu ispravļene na str. XV—XVI (pred znakom » = « stoji pogreška a za ńim ispravak): str. 331., stih 7 odozdo: miļo = milo; red. 1. odozdo: lyra = lyrae; str. 334., st. 7 odozgo: animatiaque = animantiaque; str. 347., st. 122: iskat = iskav; str. 338., red. 1. odozdo treba brisati moje nagađańe da u *Pj.* 4, 23 stoji možda *te* mjesto *me*, jer *te* odgovara tačno latinskomu *ut judicaris.*

Suze sina razmetnoga izdane su prvi put po svoj prilici već g. 1622., ali su sačuvane samo u drugome (ili trećemu?) izdańu od g. 1670.,[9] a ima još i jedno mletačko izdańe od g. 1703. Pavić je imao oba ta izdańa, a osim toga kaže: »Mjestimice zagledah i u rukopis *a.*« Pavićev je rukopis *a broj 201*[10] Frańevačke biblioteke u Dubrovniku, u kojemu je frańevac Klement Rajčević (g. 1775—1832.) oko g. 1830. prepisao nekoliko Gundulićevih djela a među ńima i *Suze.* Izdańe od g. 1670. vrlo je korektno, tako da je vrlo pouzdan izvor, jer možemo slobodno misliti da isto tako vjerno pretstavļa originalni tekst Gundulićev

---

[7] V. *Rad* 272, 4.

[8] V. *Rad* 272, 2.

[9] V. *Rad* 272, 3.

[10] Taj je rukopis ušao u Biblioteku tek pošto je g. 1860. štampan ńen katalog, pa je stoga dobio *novi* broj po novoj numeraciji rukopisâ, zbog koje je rukopis toga kataloga pod *starim* brojem 201 nešto sasvim drugo.

kao što je u izdańu *Pjesnî* od g. 1630. sasvim vjerno preštampan tekst izdańa od g. 1621. Naprotiv izdańe od g. 1703. ništa nam ne treba, jer je u ńemu preštampan tekst iz izdańa od g. 1670., a ńegove pogreške i sitne jezične promjene za Gundulićev tekst ne znače apsolutno ništa. Ali i Rajčevićev rukopis gotovo ništa ne pomaže, jer samo na 2 mjesta ima lekciju koja je po svoj prilici boļa negoli u izdańu od g. 1670.: u 2, 225 izdańe ima *uzmožni* a Rajčević *uzmnožni*, kako je obično u Gundulića, a u 3, 433 izdańe *zgriješih ,griješih* a Rajčević *zgriješih, zgriješih*, gdje je priličnije ponavļańe istoga oblika; ali i to ne mora biti trag od originalnoga teksta Gundulićeva, jer svaki iole vještiji prepisivač mogao se je sâm dosjetiti da tako ispravi ta dva oblika. Inače Rajčević prema izdańu ima samo mnogo novijih oblika koji jasno kažu da je rukopis pisan oko 200 godina poslije g. 1622. a barem 130—150 godina poslije g. 1670. Ja sam u IX.[3] zadržao samo napomene iz izdańa od g. 1670.

To izdańe ima samo jednu krupniju štamparsku pogrešku: 3, 535 *grešnika* = *grešnik*, a u IX.[3] treba još ispraviti: str. 357., red. 2 odozdo: *k*'e — a *k*'e.

S *Arijadnom* je bilo najlakše, jer od ńe ima samo ono jedno izdańe od g. 1633., koje je sigurno od Gundulića priređeno. Nego sigurno je i to da na 2—3 mjesta jezik je ispravļan; a da ispravļač nije bio sâm Gundulić vidi se po tome što taj ispravļač upravo nije ispravļao nego kvario, pa tako ne možemo biti sigurni da nema još koja promjena koja se ne vidi, jer nije pogreška.[11] Od toga izdańa Pavić je imao samo nepotpun egzemplar, pa je za partije koje u ńemu fale uzeo Rajčevićev rukopis, iz kojega je naveo i varijante prema starome izdańu. Za Rajčevićev prijepis Pavić tvrdi da je »sasvim vjerno« prepisan sa staroga izdańa i da se ńegovo »pisańe uopće najviše podudara s pisańem starih edicija Gundulićevih djela.« Koliko je točan Pavićev sud o slagańu pisańa, ne mogu reći, jer nam nije točno poznato ni pisańe tih starih edicija ni Rajčevićevo. Ali ne bih rekao da je Rajčević sasvim vjerno prepisivao, jer sam u ńegovu prijepisu našao nekoliko pogrešaka, n. pr. stih 39: i = u; st. 115: zamniti = svi zamniti; st. 237: lijepo — lijepu; st. 424: vrijeme = brijeme itd. Nego nije to važno kako je Rajčević prepisivao, — važno je da je on zbiļa prepisivao sa staroga izdańa, pa kad imamo ńegovu maticu, ne trebamo ńegova prijepisa. To isto se može reći za oba ostala rukopisa *b* i *c*, jer

oba su u posrednoj ili neposrednoj vezi s Rajčevićevim rukopisom, dakle opet sa starim izdańem; dosta je spomenuti da sva 3 rukopisa imaju u st. 31. *krepos* mjesto *skopos*[12]; u st. 1722. *pozlatnijeh* mjesto *pazlatnijeh;* u st. 1040. (kao što ima i izdańe) pogrešno, ili bar neobično, *od kuk* mjesto *o kuk;* u st. 1137. (kao izdańe) »ispravak« *čovjek* mjesto *čo'ek.*[13] Međusobna veza sva 3 rukopisa vidi se i po tome što su štamparske pogreške izdańa u Rajčevićevu prijepisu i u rukopisu *b* redovno, a ponajviše i u rukopisu *c*, na isti način i tačno ispravļene. Oba rukopisa *b* i *c* više puta se među sobom slažu, a otstupaju od Rajčevića (i od izdańa), n. pr. u st. 58. oni imaju *tu* mjesto *tva,* u st. 1109. *pomńo* mjesto *pomno,* u st. 1798. *u radosti* mjesto *radosti,* u str. 1804. *umiru* mjesto *umiju* itd. Očevidno je dakle da se je od izdańa odalečio najprije prijepis koji je imao one pogreške što nalazimo u sva 3 rukopisa; i s ńega potječe Rajčevićev prijepis koji mu je ostao jako vjeran. Daļi jedan prijepis unio je pak one pogreške što su zajedničke rukopisima *b* i *c*, koji i inače, a osobito *c* sa svojim mnogim pogreškama, otstupaju od te svoje zajedničke matice.

Körbler je kod *Arijadne* nešto jače mijeńao u napomenama: smańio je broj varijantî iz Rajčevićeva prijepisa, a dodao je, kao kod *Pjesnî*, mnogo ortografskih osobina originalnoga izdańa. Na natpisnom listu u IX.² on navodi i natpis što ga ima »rkp. Ra«, koji se daļe u napomenama k tekstu nigdje ne pomińe; sigurno je to rukopis Radeļin, a nije Rastićev, što ih on opisuje u IX.³, 99, jer ovaj drugi ima drugovačiji natpis. Ja sam u IX.³ ostavio samo napomene što se tiču staroga izdańa a brisao varijante iz Rajčevićeva prijepisa i iz rukopisa *b*. Naprotiv, pored toga što rukopis *c* ima vrlo veliki broj svakojakih pogrešaka i pravih besmislica, ostavio sam iz ńega dosta veliki broj varijantî koje nisu očevidne pogreške već prave varijante prema tekstu izdańa, misleći da je taj rukopis možda prepisan s drugoga koji je bio stariji od izdańa. To bi, istina, moglo vrlo lako da bude, pa bi moglo vrlo lako da bude i to da je za *Arijadnu*, koja je bila gotova prije g. 1620., Gundulić svoj prijevod g. 1633. za izdańe donekle prenačinio, da su dakle od *Arijadne* bile dvije redakcije — jedna starija od prije g. 1620. a druga mlađa od g. 1633. Ali proučavajući boļe te varijante rukopisa *c*, uvjerio sam se da i one nisu po svoj prilici ništa

[12] V. Јужнослов. Филолог XII, 208–210.

[13] Isp. *Rad* 272, 2.

drugo nego samovoļne promjene prepisivača, iako donekle iznenađuje da *c* ima talijanizam *at* (akt, čin) a izdańe neologizam *čińenje*.

I staro izdańe *Arijadne* korektno je kako i ono *Pjesnî* i *Suzâ*, ali ima ipak gotovo 20 štamparskih pogrešaka koje su sve krupnije od onih u oba posļedńa prva izdańa; dvije su najkrupnije što u st. 1. nema riječi *slatke*, a u st. 109. nema *koje*. U IX.[3] treba pak još ispraviti: str. 138., red. 11. odozdo: dakle = dake; st. 710.: sreće (tako u izdańu) = sriće (zbog sroka sa »vratiće«); st. 712.: uvrijedit (tako u izdańu) = uvridit (zbog sroka sa »vidit«); str. 176., red. 1. odozdo: a rukopisi = a *i* rukopisi. Pošto je IX.[3] već bilo izdano, imao sam priliku da s ńim isporedim prvo izdańe *Arijadne*, i tako sam mogao konstatovati da u IX.[3] treba još štošta ispraviti što je ili u ń prešlo iz IX.[2], ili u ń iznova uneseno. Ovo su Körblerove pogreške: str. 139., red. 3. odozgo: nekoliko = njekoliko; red. 8. odozgo: Minotauro = Minotavro; red. 14. odozgo: Minotaura = Minotavra; red. 19. odozgo: vojevoda = vo'evoda; str. 140., red. 10—11. odozgo: Biserko/Pelinko = Pelinko/Biserko; st. 71.: vojevoda = vo'evoda; st. 109.: u prvom izdańu nema riječi *koje* nego je docnije dodana imitacijom štampe, pa je to trebalo reći; st. 122.: ļubezni = ļuvezni; str. 150., red. 2. odozdo: u izdańu je zbiļa skraćenica »Svi.« za »Svietnik«; st. 346. ne imam: u izdańu »ne iman«; st. 1179: da = daj; st. 1331: bolest = boles; st. 1439: otkuda = odkuda; st. 1674: *sr*nu = svrnu; st. 1721.: čujem = ču'em. Na moj račun pak ide što sam, prema onome što sam kazao u IX.[3], 102, napom. 50, povratio *oje* mjesto *o'e*, kako je u IX.[2] i u izdańu, u ovim slučajevima: vojevoda 69. 71, svoje 81. 146. 612. 631, pa još u st. 165. 612. 631. 1443. i 1670. *je* (mjesto *'e*) poslije riječi što se svršava s vokalom. Na str. 142. napomena pod zvjezdicom treba da glasi samo: »*c* at prvi, šena prva«; ja sam naime bio zlo razumio odnosnu Pavićevu napomenu, te sam mislio da u izdańu *Arijadna* nije razdijeļena ni na »čińenja« (akte), dok na »čińenja« jest a nije na »skazanja« (scene). Trebalo je nadaļe reći da sam u st. 31. ja okrenuo *davńu skopos*, kako je u izdańu i u IX.[2], na *davńi skopos*, jer je *skopos* muškoga roda i u *Prozerpini* 248. i 4 puta kod Vetranovića.

Kako se vidi po onome što je dovle kazano, za one 3 pjesme koje su štampane još za pjesnikova života ništa nam drugo ne treba osim tih starih izdańa što nam davaju autentičan i korektan Gundulićev tekst. Naprotiv fali nam tako siguran temeļ za sve

ostale pjesme koje su se poslije ńegove smrti sačuvale u rukopisima, jer ni za jednu nemamo autografa; a kako se je prepisivalo u XVII.om i XVIII.om vijeku, svaki se je daļi prijepis, što od nerazumijevańa a što od »ispravļańa«, sve više udaļavao od originala. Kako pak sve su te pjesme Gundulićeve sačuvane u povišе prijepisa, nastaje svaki put pitańe koji se prijepis ili koji se prijepisi imaju uzeti kao temeļ za tekst novoga izdańa, a koji samo za varijante. Obično se uzimļe da je svaki rukopis što stariji tim bliži originalu, jer je originalni tekst prošao kroz mańi broj prijepisa što ga redovno kvare. Ali ima i izuzetaka gdje je mlađi prijepis, ako je od pametnijega ili savjesnijega pisara, boļi od starijega što ga je pisao čovjek mańe inteligentan ili nemarniji. Nego za Gundulićeve rukopise redovno se može prilično lako odrediti koji su za tekst uopće boļi, ali u detaļu za pojedine riječi i oblike vrlo je često vrlo teško kazati što se ima uzeti u tekst a što metnuti u varijante; kad n. pr. u jednom starijem i boļem rukopisu nađemo jednu riječ a u drugom, mlađemu i slabijemu, drugu riječ, a obje Gundulić upotrebļava, onda ćemo bez straha uzeti u tekst onu prvu; ali kada Gundulić (u štampanim izdańima) ima u istom slučaju i neki stariji i neki mlađi oblik, pa na istome mjestu nađemo u starijemu rukopisu mlađi oblik a u mlađemu rukopisu stariji oblik, što onda? Jer kako je sigurno da mlađi prepisivači radije zamjeńuju stariji oblik mlađim, tako je i to istina da su »učeniji« prepisivači katkada zamjeńivali i mlađi oblik starijim. Tako n. pr. nisu samo zamjeńivali ikavske oblike jekavskim nego su izuzetno i mjesto jekavskih pisali ikavske, što se sasvim sigurno vidi po onim slučajevima gdje u sroku griješkom uzimļu ikavski oblik. To sam mislio da moram reći uopće za rukopise, jer sam u IX. [3] još jače negoli Pavić i Körbler davao prednost boļim rukopisima, ali sam uzimao u tekst i one ikavske oblike koji se nalaze samo u sporednim rukopisima.

Prelazeći na pojedine pjesme, uzet ćemo najprije *Prozerpinu*, koju Gundulić spomińe, kao i *Arijadnu*, u posveti *Pjesnî pokornijeh* od g. 1620. Za ńu je Pavić imao pri ruci samo prijepis što ga je napravio Rajčević po prijepisu dubrovačkog latinskog pjesnika Antuna Kerše (g. 1779—1820.) s datumom 14.og februara 1795., pa ga je Rajčević sigurno prepisao malo prije svoje smrti (g. 1832.), jer na prijepisu A. Kerše ima i jedna pjesmica Stjepana Kerše, sina Antunova brata Toma (g. 1782—1826.).[14] Körbler je imao još 3

[14] Za Keršin rukopis i Rajčevićev prijepis v. IX. [3], 97 i IX. [2], 63.

rukopisa: Keršin prijepis iz Frańevačke biblioteke (rkp. *d*) i 2 zagrebačka *(b* i *c),* za koje on kaže da su »znatno stariji« od oba dubrovačka; rukopis *c* je iz Gajeve kńižnice, i po svoj prilici je onaj »vele star« rukopis što je bio u rukama Babukića, te se on tuži da je tako pogrešan i oštećen da se bez pomoći dubrovačkoga izdańa nije moglo ništa razumjeti. Ne može se nikako opravdati kako je Körbler upotrijebio ta 4 rukopisa. On nije uzeo kao temeļ za tekst oba zagrebačka rukopisa *b* i *c* što su znatno stariji od oba dubrovačka *a* i *d*, nego je uglavnome zadržao Pavićev tekst, koji se osniva na najmlađemu od ńih, to jest na Rajčevićevu, a rukopise *b* i *c* upotrijebio je »obilato« samo u napomenama i »kadšto« prema ńima ispravļao tekst. Čemu mu je trebao Keršin rukopis *d*, nigdje izrijekom ne kaže, ali se vidi da se je u dosta obilnoj mjeri i ńim poslužio, naročito u svojemu rukopisu za IX. [3]. Nego on je to činio vrlo nedosļedno, jer prije svega, kad je *a* prepisan sa *d*, *a* nam ne bi ni trebao; ali Körbler ipak vrlo često citira samo *a* (hoteći vaļada time kazati da se tu *a* i *d* slažu), rеđe (isto tako) samo *d*, a nerijetko oba rukopisa za istu varijantu, a jedini primjer gdje on iz ńih navodi 2 različite varijante bit će stih 360., gdje za *d* daje pogrešnu varijantu *počtene* a za *a* ispravnu *poštenje*. Ja sam u IX. [3] uzeo kao temeļ za tekst oba starija rukopisa *b* i *c*, a u prvome redu *b*, koji će biti stariji a svakako je boļi od *c*, a oba rukopisa *d* i *a* trebao sam za eventualne ispravke i za varijante. Nego rukopis *a* ne bi nam ništa trebao kad imamo *d* s kojega je direktno prepisan. Zato je bez sumńe Körbler brisao mnoge Pavićeve napomene iz *a*, i ja bih brisao sve, kad bi bilo sigurno da one što su ostale u isto doba ne vrijede i za *d*, ali kako to nije nikako sigurno i kako uopće nije sigurno da li je Körbler potpuno isporedio *d* sa *a*, ostavio sam za ta dva rukopisa kako to za varijante proizlazi iz rukopisa što je on bio priredio za IX. [3]. U daļemu pak razlagańu moram ipak uzeti da varijanta koju Körbler daje za *a*, ako ne kaže što protivno, vrijedi i za *d*. Za novo izdańe Gundulićevih djela trebaće svakako ispustiti sasvim *a* a dobro isporediti sva 3 ostala rukopisa *b*, *c* i *d*.

U IX. [3] treba još ispraviti ove pogreške: str. 199., red. 10. odozdo: rukopisa *d* = rukopisa *a;* str. 201., red. 3. odozdo: 3. *b* gdje, *c* dje; st. 968.: sunce = sunce,; st. 969.: skri = skrij; st. 1542.: živješe = živiše, jer treba da se sriče sa »dobiše«.

Dok sigurno znamo da je *a* neposredno prepisan sa *d*, ostala 3 rukopisa ne stoje među sobom u direktnoj vezi, to jest ni jedan

od ńih nije s drugoga prepisan, ali *b* i *c* svakako su mnogo bliži jedan drugomu negoli rukopisu *d* (zajedno sa *a*), tako da oni prikazuju jednu (stariju) redakciju teksta a *d* drugu (mlađu). Nego ima znakova po kojima se može pretpostavļati da, pored dosta čestih i dosta jakih razlika među *b* i *c*, a još češćih i jačih među *b*—*c* i *d*, sva 3 rukopisa sigurno potječu od jedne matice: u st. 397. sva tri nemaju riječî »u mrkloj tamnosti«, koje su dodane tek u *a*, a tako su tek u *a* u st. 398. dodane riječi »rad tvoje ljeposti«. Već je to dovoļan dokaz, jer nije nikako moguće da bi u *tri* rukopisa u *dva ista* stiha nestale *iste* riječi. Ali ima još više slagańa među ńima: st. 319. »sjena ka sunce pribiva« (u sroku sa »siva«) sigurno je pogreška, Körbler je ispravio »prikriva«, ali toga glagola nema u Akad. rječniku, pa će biti boļe uzeti »pokriva«; st. 479. »što nam ti kaza sada« (u sroku sa »spovijeda«) bio bi za Gundulića pogrešan srok, pa sigurno mjesto »sada« treba ispraviti »sprijeda«; st. 716. »Cerere: Da li stani kćerce ti se« bit će pogreška mjesto »Da li stani kćerca mi se«, glagol *staniti se* ima Gundulić u *Osmanu* a Stulić ga navodi iz Zlatarića i Palmotića sa značeńem »nastaniti se«; poslije st. 1292. nešto fali, jer se stih svršava s relativnom rečenicom bez glavne rečenice; st. 766.: »Hodi više ne plodila« sigurno je pogreška mjesto »Roda više ne plodila«; st. 451. stoji griješkom poslije st. 452. a st. 455. poslije st. 456. Nema dakle sumńe da su sva 3 rukopisa *b*, *c* i *d* potekli od jedne iste matice.

Obje se redakcije — starija I rukopisa *b* i *c*, i mlađa II rukopisa *d* — najviše ovim razlikuju: sasvim je drugi red »imenâ koja ulaze u ovo prikazanje«; I ima mnogo više didaskalija a stihovi 1—168 odijeļeni su kao »Prolog«, kako što je i u *Arijadni* prolog izvan I.^ga^ akta (*Dubravka* uopće nema prologa); neke stihove govore druga lica, n. pr. st. 199—204. u I govori Venere a u II Palade, koja u I uopće ne govori, pa je zato tamo nema ni među »imenima«; isp. još st. 271—276., 295—300., 311—316., 317—326.; osim drugih sitnih razlika u jeziku, II kaže neku purističku tendenciju, jer mjesto talijanizama *at*, *šena*, *Eko*, *ma* ima neologizme *čińenje*, *skazanje* i narodne riječi *Jeka*, *nu*, po čemu bi se moglo pomišļati da je samo redakcija I Gundulićeva a da je redakcija II postala tek pod uticajem purističke *Akademije dangubnijeh* krajem XVII. vijeka.

Inače je tekst u obje redakcije uglavnome *isti*, tako da se od početka do kraja jasno vidi da imamo pred sobom istu stvar. Ali, kakva je redakcija II sačuvana u *d*, ona je nešto kraća od I, jer

u ńoj fale ne samo mnoge »riječi neupisane«, kako se je Rajčević tužio za svoju maticu (Keršin rukopis *d*), nego u ńoj fale i cijeli stihovi i komadi, kojih Kerša sigurno nije našao u svojoj matici, jer Körbler ne kaže da je *d* nepotpun. Vaļada je ta matica bila u vrlo trošnom stańu, jer u *d* na mnogim mjestima nešto fali, naime st. 165—168., 250—260., 418—420., 571—576., 597/8., 677/8., 717., 758/9., 795., st. 756. je nepotpun, a fali pak sve od druge polovice stiha 1276. do prve polovice stiha 1323.

Što se teksta tiče ima u detaļu dosta razlika među I i II, i tada se vrlo često pita koja će varijanta biti Gundulićeva, te ponajviše izlazi da je to ona što daje I, na pr. (pred znakom je »↪« kako je u I a za ńim kako je u II) ki ↪ koji 19, koga ↪ tkoga 159, čin vilińi ↪ č. vilińu 260, tmasta propas ↪ tmasti poraz 26, rečem ↪ reče 64, silnu ↪ sličnu 100, pjevanja ↪ spasenja 246, skopos ↪ krepos 248 itd., pa nam ta posļedńa promjena jasno kaže kako se je Gundulićev tekst »ispravļao«, to jest samovoļno mijeńao i kvario, a st. 418—420. u II su sasvim izmijeńeni, jer je u st. 418. *plodi* shvaćeno kao glagol a ne kao imenica. Ali često su razlike među I i I takove da bi mogle biti ispravne i jedne i druge, n. pr. buduć podo ↪ bivši p. 10, vlasom ╳[15] glasom ↪ vlasim ╳ glasim 45/48, propas tmasta ↪ pr. strašno 37, što te srči ↪ što se srčiš 55 itd., tako da bi, samo po obliku varijantî, teško bilo kazati koja je od ńih priličnija Gunduliću. Ali, ako se ne radi o kakvoj očevidnoj pogrešci u I, može se slobodno uzimati da je ńena varijanta Gundulićeva, i to ne samo zato što je redakcija I starija od II, nego još više zato što je ona ispravnija od ove druge. Vrlo često naime, gdje varijanta I daje dobar smisao, varijanta II, kako je gore pokazano, ima besmislicu. Napose pak u II je u prologu u mnogim strofama poremećen red stihova, a time i pokvaren smisao: gasit svjetlos ↪ glasit sv. 40, sred ↪ sad 112; svu ↪ »svie« 122; lada ↪ luda 141 itd. itd. Rijedak je naprotiv izuzetak da je boļa varijanta u II, pa to su same sitnice, na pr. gdje ↪ gdi 3, suncu svjetlos ↪ sunčju svj. 40, brijeme ↪ vrime (u sroku sa »ime«); krupnije pogreške u I još su ređe: lijepa *b* *lijepo c* ↪ ljepos; »vij same« ↪ vi joj za me 701.

U I oba su rukopisa *b* i *c* vrlo blizu jedan drugomu, a to naročito dokazuju redovno jednake besmislene pogreške: pred 599. »Čerere (samac)« mjesto »Čerere (sama)«; 921. »koie« mj. ke me;

---

[15] Znak ╳ kaže da su među sobom u sroku riječi među kojima je.

1005. »ulasniem« mj. vlažnijem; 1238. »uratni« mj. vrati; 1536. »krai« mj. krvi; 1537. bogati mj. primagati; 1538. fali riječ »stan«; 1672. »stana spraua« mj. al'nu sprva, itd. No pored toga jakog slagańa ima među *b* i *c* i nesuglasica: 153 nu *b* ⌒ ma *c*; 168 višńih ⌒ ovijeh; 408 odlučio je sveđ ⌒ obra uvijek svoj. Donekle se razlikuju i u pogledu didaskalija; tako pred st. 591., 651., 788., 919., 1058., 1086., 1152. Ali dvije su najglavnije razlike što st. 1492—1503. u *b* govori još Čerere a u *c* (i *d*) Pluton, naročito pak što prolog u *b* ne spada u prvi »at«, dok je on u *c* (i *d*) prva »šena« toga »ata«.

Mnogo češće pak biva da je u *b* tekst ispravniji negoli u *c*, n. pr. 49 sudče uzmnožni ⌒ sunce uzmnožno; ńe drag ures ne užeže ⌒ »srak gnie suetlina uscesce« itd. Mnogo ređe ispravniji je tekst u *c*; 643 kad ne vidim ⌒ pokli ne vim (»vim« *b* nije razumio); 905 u kruni (protiv metra) ⌒ u koruni; 1370 i 1371 u *c* su sedmerci koji su u *b* okrenuti na obične osmerce; 1513 leteć ⌒ Lete i još koja sitnica, u koje brojim i gdjekoji ikavski oblik u *c* mjesto jekavskoga u *b*.

Rukopis *c*, iako će biti nešto mlađi od *b*, nije s ńega prepisan, a to se vidi i po tome što oba rukopisa, osim već spomenutih slučajeva gdje se ne slažu, i time otstupaju jedan od drugoga što se više puta *d* slaže sa *b* protiv *c* a opet više puta sa *c* protiv *b*. Ono prvo biva n. pr. u st. 358 u pakļenoj ⌒ u pakļenom; 676 u *b*—*d* govori Lovorko a u *c* Čerere; 820 pedepše ⌒ pedjepše; 1406 ki će ⌒ ko će itd.; a protiv *b* slažu se *c*—*d*, n. pr. 468 pocrnilo ⌒ potamnilo; 775 po poļijeh ⌒ po ravninah.

Nešto sam se duže zadržao kod *Prozerpine*, jer je trebalo da opravdam svoje mišļeńe da je originalni tekst Gundulićev boļe sačuvala redakcija I negoli II, a u redakciji I boļe rukopis *b* negoli *c*. Nego, kako je i *b* mjestimice neispravan, to nam rukopisi *c* i *d* dobro pomažu da se ta mjesta isprave. Stoga, za novo izdańe Gundulićevih djela, trebaće dobro isporediti sva 3 rukopisa *b*, *c*. i *d*; naprotiv ne će ni za što trebati rukopis *a*, koji je u IX.[1] i IX.[2] uzet kao temeļ za izdańe.

Za *Dijanu* i za *Armidu* Pavić je imao samo dubrovačko izdańe od g. 1837., a isporedivši ga s Babukiićevim preuzeo je iz ovoga neke dobre ispravke Babukića, koji takođe nije imao drugog izvora. Ne razumije se pak zašto je Pavić izostavio kratke didaskalije što se u oba komada nalaze u ta oba starija izdańa, pa ih tako nema ni u IX.[2] ni u IX.[3], jer meni nije došlo ni na kraj pa-

meti da bi Pavić mogao što ispuštati. Ja sam pak mogao u IX. ³ provesti, prema jednom mojemu rukopisu koji je pisan prije g. 1837.[16], dva sitnija ispravka *kon* (mjesto *kod*) u *Dijani* 57 i *zdravje* (mj. *zdravļe*) u *Armidi* 44, i iznijeti moju konjekturu *ti si* (mj. *isti*) u *Dijani* 60.

I za *Dubravku* Pavić je imao Rajčevićev prijepis u rukopisu *a* a uza ń još dva odlomka (rukopise *b* i *c*) što se nalaze u br. 254 (8) Frańevačke biblioteke u Dubrovniku; i jedan i drugi je od nekoliko listića, a na drugome neko je pribiļežio da je »rukopis B. Ignatii Giorgi op. Melit.« Ta biļeška mogla bi biti od Dra. Ivana Kaznačića, koji je sastavio katalog te biblioteke, a kojemu bi se moglo vjerovati, jer je on imao priliku da vidi više od jednog Đurđevićeva autografa, ali se O. Urbanu Taliji ne čini da je taj odlomak pisan Đurđevićevom rukom. Körbleru, uz ta 3 Pavićeva rukopisa (od kojih *b* i *c* u ńega su *c* i *d*), »dobro je poslužio« broj 256 (8) iste biblioteke, u kojemu ima kasnijih ispravaka što se ponajviše slažu sa *a*. Taj su rukopis (Körblerov *b*) braća Dum Đuro i O. Ivan Marija Matijaševići darovali dubrovačkoj isusovačkoj kolegiji, dakle je svakako pisan prije g. 1728., koje je godine Dum Đuro umro, te je tako bar za 100 godina stariji od rukopisa *a*. Pa i ako nije tačna ona vijest da je odlomak *d* (Pavićev *c*) pisan Đurđevićevom rukom, vaļada je ipak i on pisan u početku, ili bar u prvoj polovini XVIII.^ga vijeka, kad mu je pismo slično Đurđevićevu. A tada će i odlomak *c* (Pavićev *b*) biti iz istoga vremena, jer su oba odlomka doista pisana od dvije različite ruke, ali se među sobom popuńuju: *d* piše stihove 41—120 a *c* prihvaća st. 121—308, zatim *c* piše st. 489—646 a *d* prihvaća st. 645—700,[17] tako da oba odlomka zajedno obuhvaćaju gotovo jednu trećinu cijele drame. Osim toga u st. 645., koji se sa stihom 646. jedini ponavļa u oba odlomka, nalazimo zajedničku pogrešku *vrati se* (mjesto *tim vrat' se* u *b* i *a*), po čemu bi se moglo reći da su oba prepisana iz jedne iste matice.

Körbler je uglavnome pridržao Pavićev tekst, ali ga je ipak često mijeńao i ispravļao prema starijemu *b*. Ja sam pak u IX. ³ opet uglavnome ostavio kako je u IX. ², samo što sam od 2 varijante, koje bi obje mogle biti ispravne, još više davao prednost onoj iz *b*. — U IX. ³ treba još ispraviti ove pogreške: str. 284., red. 7.

[16] U *Slavii* II, 142 kažem da je pisan prije g. 1829., jer uzimļem da je pisan prije dubrovačkoga izdańa, za koje Körbler tvrdi (IX. ³, 97) da je od g. 1829., a nije nego od g. 1837.

[17] Ovi su brojevi u IX. ³ za 4 veći negoli u IX. ², jer prva dva izdańa nemaju stihova 249—252.

odozdo: *b, c, d* = *b, c, a;* st. 697.: ļubi = ļȕbi; str. 301., red. 1. odozdo: priobrazit = priobražat.

Za *Dubravku* imamo 3 rukopisa, kad se *c* i *d* uzimļu zajedno kao jedan: *b* iz početka XVIII.ga vijeka, *a* iz početka XIX.ga, a *cd* vaļada iz prve polovice XVIII.ga vijeka. Od ńih ni jedan nije direktno prepisan s drugoga, ali ja ipak mislim da se sva tri mogu svesti na jednu istu maticu kao na svoj posredni izvor. Malo je znakova za to, ali bar jedan je vrlo jak. U sva 3 rukopisa poslije st. 248. nastao je nekakav nered: ili je tu, kako ja mislim, nešto ispalo, ili su tu, kako su uzeli Pavić i Körbler, stihovi 249—252 umetnuti, s čega su ńih obojica ta 4 stiha premetnuli u napomene, dok sam ih ja zadržao u tekstu. Možda se tako može tumačiti i što sva 3 rukopisa imaju u st. 213. *gospođu* (mjesto *gospoju*) i u st. 538. *dođe* (mjesto *doje)* a u st. 636. *mjesto* (mjesto *misto)* — sva 3 puta protiv sroka!

Premda su *b* (a vaļada i *cd)* i *a* vremenom bar za 100 godina daleko jedan od drugoga, ne može se kod ńih, kao što se može kod *Prozerpine,* govoriti o raznim redakcijama, a jedina je razlika — što bi mogla za *b* biti svjedokom veće starine, — što je u ńemu drama razdijeļena na »ate« i »šene« a u *a* na »čińenja« i »skazanja«; vaļada je u *cd* kao u *a* — bar Körbler za *ń* ne kaže da je u ńemu drukčije, tako da bi tada *cd* s te strane bio bliži rukopisu *a* negoli rukopisu *b.*

Što se tiče teksta rukopisi se uopće dobro slažu. Osim sitnijih razlika smisaone su varijante rijetke, a među ńima su osobito rijetke koje su krupnije, n. pr. u st. 685. sve selo zagluši *b—a* ∽ susjedstvo zagl. *d*; u st. 366. ti gospođa (griješkom mjesto »gospoja« u sroku sa 368. slatka ļubav ti si moja) *b* ∽ u Dubravi × ma se ļubav tobom slavi *a.* U takim se prilikama ponajviše *b* i *a* slažu protiv *cd,* ali može biti i slagańa među *b* i *cd* protiv *a* a i među *a* i *cd* protiv *b*, n. pr. st. 496. srce moje veće žudi *b* ∽ kô mê srce većma žudi *a—c*; st. 666. udjeļaše *b* ∽ urezaše *a—d*; 245. smijeh *b—c* ∽ smjej *a.* Ali svakako najboļe se slažu *b* i *a*, što se naročito vidi po ńihovim zajedničkim pogreškama, n. pr. za stihom 1050. u oba nešto fali (u *cd* toga stiha nema); oba imaju u st. 349. tko (mjesto »kô«), u st. 648. »liepotse« (mj. »ljepote«); v. još st. 545., 630., 675., 767., 851., 936., 1061., 1120., 1156., 1598., 1355. itd. Naprotiv nema takih jednakih pogrešaka među *cd* i *b* ili *a* po kojim bi se moglo misliti da su *b—a* i *cd* u posrednoj vezi. Uopće *cd* slabo nam pomaže za ispravnost teksta: gdje je pogrešan *b*, tu je ponajviše *a*

ispravan, i obratno, gdje je pogrešan ovaj drugi ispravan je onaj prvi, a *cd*, ukoliko je sačuvan, redovno samo potkrepļuje lekciju jednoga ili drugoga potpunoga rukopisa. A samo sam na 2 mjesta našao da *cd* ima boļu lekciju od *b—a*: u st. 3. listu *b—a* ∽ listju *cd*, i u st. 108. gńezdu *b—a* ∽ gnijezdu *cd*, a i to su sitnice, a još za onu prvu nije baš sigurno da je boļe kako je u *cd*.

Za ispravnost teksta vaļa uopće reći da je najispravniji rukopis *a*, premda je najmlađi, a to naročito vrijedi za ńega prema *b*, n. pr. st. 181. liposti *b* ∽ svitlosti *a*; st. 245. smijeh ∽ smjej; st. 248. stine (protiv sroka) ∽ stijene; st. 665. dubovoj (protiv sroka) ∽ dubovi; st. 428. moje ∽ mojijeh; v. još st. 458., 305., 496., 612., 665., 666., 667., 833., 1187. itd. Ređe biva da *b* ima tekst ispravniji od *a*, n. pr. u st. 422. odsad ∽ ozad; poslije st. 440. *a* nema riječi »satiri«; v. još st. 25., 119., 358., 891., 1049., 1590. Vaļa dakle da je Rajčević za *a* imao boļu maticu ili da je boļe prepisivao od *b*. Za *Dubravku* su nam zato potpuno dosta oba rukopisa *b* i *a*, ali će trebati iznova temeļito isporediti rukopis *a* svakako, a vjerovatno i *b*, jer će se tek tada, donekle i s pomoću odlomaka *c* i *d*, moći i temeļito odrediti u svakom pojedinom slučaju, gdje *b* i *a* otstupaju bez očevidnih pogrešaka, koja se varijanta ima uzeti u tekst, a koja u napomene.

Za *Ļubovnika sramežļiva* Pavić je imao samo dubrovačko izdańe i Babukićevo, kojemu je ono prvo bio jedini izvor, a za *Ferdinanda II.* prijepis Rajčevićev i opet ta dva izdańa. Körbler je pak još upotrijebio boļi prijepis od g. 1736. u Rastićevu rukopisu (v. IX.[3], 100), ali za čudo za *Ļubovnika* nije se obazirao na ispravke što je Zore proveo prema talijanskom originalu u *Radu*, kń. 55. Ja sam samo preuzeo gotovo sve Zorine ispravke a izbacio Babukićeve varijante. — U IX.[3] treba u *Ļubovniku* u st. 17. mjesto pogrešnog oblika *hudem* uzeti *hudu*, a zato i u st. 19. promijeniti mlađi oblik I. sing. prez. *budem* na stariji *budu*, što ga prepisivač nije razumio, pa je tako nastala ta zbrka.

Najteže je svakako uređivati tekst *Osmana*, jer od ńega imamo preko 40 prijepisa, što starijih a što mlađih, što boļih a što slabijih, koji u detaļu vrlo često, a katkada i znatnijim razlikama, otstupaju jedan od drugoga, tako da je vrlo često i vrlo teško po samome tekstu i ńegovim varijantama odrediti koja će se varijanta, kao Gundulićeva, uzeti u tekst. Jer ne samo nemamo pjesnikova autografa, nego nemamo ni jednoga rukopisa za koji bi se moglo kazati da je direktno prepisan s autografa (v. IX.[3], 108.).

Pavić je imao za *Osmana* 4 dubrovačka i 2 dalmatinska rukopisa, među prvima i najstariji Ohmućevićev od g. 1651/53. (rukopis O, v. IX.[3], 29) i mnogo mlađi Cekinićev od g. 1734. (v. IX.[3], 56), pa je ipak uzeo kao temeļ za izdańe Cekinićev rukopis iz zbiļa naivnog razloga što je »pisan kod Dubrovnika«! Za prva 2 pjevańa Pavić tvrdi da je »biļežio vjerno sve varijante u rukopisih«, ali to nije istina, bar za O nije. Od 3.ᵍᵃ pjevańa daļe Pavić govori da se je držao Cekinićeva rukopisa, osim slučajeva gdje je varijanta iz kojega drugog rukopisa očevidno boļa. Ali ni to nije tačno, jer on često uzimļe varijantu iz O a ne kaže da je iz ńega, a često ispravļa rukopis, a ni toga ne kaže.

Körbler je s velikom savjesnošću i ļubavļu priredio sasvim novo izdańe *Osmana*. On je ostavio Cekinićev rukopis te je uzeo kao temeļ najstarije rukopise, to jest one iz XVII.ᵍᵃ vijeka, a u prvome redu O od g. 1651/53. i *V* (Vatikanski, v. IX.[3], 38) od g. 1667. pa Valovićev (v. IX.[3], 41) od g. 1689., Adamovićev (v. IX.[3], 45) od g. 1695. i Čingrijin (v. IX.[3], 47) od g. 1699. Tekst je udesio prema O i *V*, a gdje se ova 2 rukopisa ne slažu, ponajviše prema prvome; a varijante iz svih 5 tih rukopisa naveo je, bar najvećim dijelom, u napomenama. Dotle je rad Körblerov bio sasvim pravilan, ali se nije nikako moglo odobriti što je on u kritički aparat unio masu varijanntî iz preko 20 drugih rukopisa XVIII.ᵍᵃ vijeka i iz starijih izdańa — čak i štamparske pogreške budimskoga izdańa od g. 1827.! Tomu se je s raznih strana prigovaralo, pa je Körbler u rukopisu za IX.[3] brisao sve varijante osim onih iz rukopisâ XVII.ᵍᵃ vijeka, koje je naprotiv, naročito za *V* i za Čingrijin rukopis, popunio; ali se bojim da još uvijek nije iznio *sve* — bar za *V* to pozitivno znam po fotografijama nekih strana.

Ja sam zadržao Körblerov tekst, a samo sam strofe koje *V* ima a O nema štampao kurzivom i ostavio ih ondje gdje se nalaze u *V*, a nisam ih ponavļao, ako je koja na drugom mjestu u kojemu od 3 ostala rukopisa XVII.ᵍᵃ vijeka; ali za svaku taku strofu u napomenama kazano je gdje se u kojemu drugom rukopisu nalazi. Inače sam rijetko u tekstu Körblerovu lekciju zamjeńavao drugom varijantom, pri čemu sam najviše nastojao da još više upotrijebim rukopis O. Naprotiv sam dosta mijeńao u kritičkom aparatu što ga je Körbler za IX.[3] tako jako skratio. Prije svega sam izbacio mnoge pogreške i besmislice iz Čingrijina rukopisa, koji je, ako ne baš direktan, a ono svakako indirektan i

vrlo pogrešan prijepis sa O (v. IX.[3], 113 i d.); s druge strane sam pak vratio dosta veliki broj varijantî, koje je Körbler bio već brisao, iz raznih rukopisa XVIII.ga vijeka za koje se je meni činilo da su u filološkom pogledu interesantne ili da pomažu uhvatiti vezu među nekim važnijim rukopisima.

Žao mi je što se u IX.[3] mora još ispraviti poveći broj štamparskih pogrešaka, kojima nije kriva štamparija nego rukopis što je dat u štampu, a u kojemu smo u kritičkom aparatu mnogo toga brisali i dodavali što Körbler a što ja: str. 391., k st. 73.: *G*, *N*, *S* tim = *Va*, *A* tijem; str. 400., k st. 265.: nać] = nać će; str. 423., k st. 324.: bila] tako *A*, *Va* = bila] tako *V*, *A Va;* pjev. 6, 24: pribva = pribiva; str. 429., k st. 135.: O gdje = *A* gdje; str. 430., k 173.: treba brisati »tužbi] tako *k*, a *O*, *V*, *Va* tužbe«; str. 431., k 276.: kraļom] *G*, *S*, *Z* kraļem; pjev. 6, 391.: cjeć = cić; str. 435., red. 2. odozdo: stihove 41.—109. = stihove 41.—108.; str. 461., k 474.: tako *V*, *A* = tako *O*, *A;* str. 468., k 205.: V, *Va* ju iznenadne = *Va* je iznenade; pjev. 11., 811.: navještenja = navještena; str. 514., k 79.: *V* kletih = O kletijeh; str. 527., k 160.: tako *O*, a *A* = tako *O*, a *V*, *A;* str. 533., k 505.: »scripglie« = *V* »scripglie«; str. 561., red. 1. odozdo: građa, *V* = građa, *Va.*

Körbler je vrlo dobro učinio što je kao temeļ za *Osmana* uzeo oba najstarija rukopisa O (Ohmućevićev od g. 1651/53.) i *V* (Vatikanski od g. 1667.), pa kako su to dva najstarija rukopisa najkrupnijega djela našega najvećega starijega pjesnika, zaslužuju da se nešto duže s ńima pozabavimo.

Već je Körbler konstatovao da O i *V* pretstavļaju dvije donekle različite redakcije teksta, od kojih se jedna može nazvati »kraćom« a druga »dužom«, jer ova druga ima 26 strofa (upravo 27, v. IX.[3], 36, napom. 19), kojih u prvoj nema. Kraćoj redakciji pripada *O*, pa već spomenuti rukopis Čingrijin od g. 1699., i još Marinovićev rukopis od g. 1765., koji nam također ne treba, jer je vjerno prepisan sa O (v. IX.[3], 59); svi ostali poznati rukopisi pripadaju dužoj redakciji. Protiv mišļeńa Körblerova ja držim da je Gundulić ostavio za sobom samo kraću redakciju, a dužu da je priredio neko drugi poslije ńegove smrti, dodavši 27 strofa, ali da ni O ni *V* nisu prepisani s pjesnikova autografa (v. IX.[3], 108). Nadaļe mislim da su u autografu falila oba pjevańa 13 i 14, što fale i u O, a ne 14 i 15 što fale u dužoj redakciji (v. IX.[3], 110). Ako je neko drugi priredio dužu redakciju dodavši nekoliko novih strofa i premjestivši prazninu, koja je

u O među 12.^{im} i 15.^{im} pjevańem, među 13.^{sto} i 16.^{sto} pjevańe, onda se ne smijemo čuditi što u *V* i još nekoliko drugih strofa ima drugo mjesto ili drukčiji tekst negoli ga imaju u O, pa i to je sigurno posao redaktora duže redakcije (v. IX.^{3}, 107). S druge strane vrlo je važno što je u oba rukopisa na jednom istom mjestu u 19.^{om} pjevańu poremećen red strofa, jer je već to vrlo jak dokaz da oba rukopisa, direktno ili indirektno, potječu od jedne iste matice, pa je zato tek u nekim prijepisima od g. 1720. daļe ta besmislica ispravļena, dok je u velikoj većini rukopisâ ostalo kako je u O i *V*.

Nema sumńe da se kao temeļ za tekst *Osmana* imaju uzeti oba ńegova najstarija rukopisa O i *V*, koji su u isto doba i najstariji pretstavnici ńegove kraće i duže redakcije, pa zato moramo biti zahvalni Körbleru što je na tom čvrstom temeļu osnovao svoje izdańe. Premda u oba rukopisa ima dosta pogrešaka i premda je O i dosta nepotpun — u ńemu fali (ne uzimļući u račun strofe koje su u *V* kasnije dodane) ravno 880 stihova,[18] a to je gotovo 1/12 od 10.320 stihova što ih broji *Osman* — oba se rukopisa ipak među sobom ispravļaju i popuńuju, te tako davaju potpun i ispravan tekst gotovo za cijelu pjesmu, tako da nam samo za malen broj stihova treba da pomogne koji od mlađih rukopisa, iako tih mlađih rukopisâ *Osmana* ima više negoli prijepisâ i starih štampanih egzemplara svih ostalih Gundulićevih pjesama zajedno.

Najviše nam pomažu oba rukopisa što po vremenu dolaze odmah poslije O i *V*, naime Valovićev od g. 1689. (v. IX.^{3}, 41) i Adamovićev od g. 1699. (v. IX.^{3}, 45); oni nam na 110 mjesta davaju ispravan tekst gdje je u O i *V* pogrešan, i to većinom (u 48 primjera) boļi tekst davaju oba rukopisa (koji se uopće dobro među sobom slažu, v. IX.^{3}, 118) podjednako, dok ga u ostalim slučajevima daje ili samo *Va* (u 30 primjera) ili samo *A* (u 32 primjera); peti rukopis još iz XVII. vijeka, to jest Čingrijin, takođe od g. 1699. (v. IX.^{3}, 47), za tekst nam ne treba, jer je to loš prijepis rukopisa O (v. IX.^{3}, 113). Od rukopisâ XVIII. vijeka jedino Cekinićev od g. 1734. (v. IX.^{3}, 56), na kojemu se osniva IX.^{1}, upotrijebļen je za poveći broj ispravaka (17 primjera), a svi ostali zajedno opet u 13 slučajeva. Jako pak upada uoči da samostalnih izdavačkih ispravaka, koji se ne bi osnivali ni na jednom rukopisu, u cijelom *Osmanu* imaju samo dva: u 19, 471

[18] Körbler (IX.^{3}, 33) broji samo 876 stihova, ali fale još i stihovi IX., 73—76.

Pavić je *neg* rukopisâ ispravio na *na ń* a u 9, 455 Körbler je mjesto *puste* rukopisâ napisao »etimološki« *pust' te*. Tekst kakav je u O i *V* trebalo je dakle ispraviti samo na 140 mjesta, a to je za pjesmu od 10.320 stihova vrlo povoļno svjedočanstvo za ispravnost tih rukopisa. U velikoj pak većini slučajeva gdje je u O i *V* neka pogreška, oba rukopisa imaju istu pogrešku, pa to očevidno dokazuje u kojoj su oni jakoj vezi i da nesumńivo potječu, direktno ili indirektno, od jedne iste matice. Vrlo rijetko (samo u 8 primjera od ńih 140) u tim prilikama imaju drukčiju pogrešku, naime u 3, 1710., 8, 309., 19, 24. 363. 395. 797., 20, 97. 850.

Ispravci, koje treba po drugim izvorima vršiti u tekstu, ponajviše su lakši i tiču se pojedinih riječi, pa je vrijedno spomenuti samo to da dvaestak puta *OV* imaju protiv sroka jekavski oblik gdje kojigod od mlađih rukopisa ima pravilno ikavski. Ali ima i dosta krupnijih pogrešaka u *OV* što ih mlađi rukopisi ispravļaju, n. pr. 4, 88 staše *OV* protiv smisla i sroka ↪ biješe *A*; 10, 143 puta *OV* ↪ *Pruta Va A*; 12, 533 hini *OV* ↪ *gńiva Va A*; 17, 39—40 taki je red stihova u *A*, a u *OV* (i *Va*) st. 40 griješkom stoji pred 39; 17, 368 i tojage *V* protiv sroka, O nema ništa ↪ i ńe grane *A* u sroku.

Kad bi tih 140 pogrešaka bile *sve* pogreške u *OV*, prema broju od preko 10.300 stihova ne bi ih bilo mnogo, ali je broj pogrešaka u *OV* mnogo veći, samo što se ponajviše ne nalaze u oba rukopisa na istom mjestu, nego je pogreška samo u jednome rukopisu a u drugome je tekst ispravan te se ńim ispravļa pogreška u prvome rukopisu. Tih pojedinačkih pogrešaka gdje je u jednome od oba rukopisa pogrešan tekst a u drugome ispravan (i uzet u tekst izdańa), ima u O 165 primjera, kojima se mogu dodati primjeri protiv sroka — 51 jekavski i 10 ikavskih, — svega dakle 226 primjera gdje je u O tekst pogrešan a u *V* ispravan; s druge strane u *V* je tekst, prema O, 487 puta pogrešan, a i on ima u sroku pogrešnih 68 jekavskih oblika a 20 ikavskih, — svega je dakle u ńemu 575 pogrešaka kojih O nema, dakle 2½ puta koliko ih ima u O a nema u *V*. A može se i to spomenuti da u onim partijama koje nisu sačuvane u (originalnom) rukopisu O, trebalo je na 75 mjesta ispravļati *V* po drugim izvorima. Svakako očevidno je da je O mnogo boļi rukopis od *V*, pa da zato, gdje nema kakvog dobrog razloga da se drukčije postupa, treba se držati rukopisa O gdje se on ne slaže sa *V*.

One pogreške koje su zajedničke rukopisima *O* i *V* idu bez sumńe na račun ńihove posredne ili neposredne matice, ali i one što se nalaze samo u jednom od ta dva rukopisa bit će takođe dobrim dijelom istoga izvora. Nego sva je prilika da je te pogreške što se nalaze samo u jednom rukopisu skrivio sâm ńegov prepisivač — Ohmućević u *O* a Martellini u *V*. Obojica su naime iz svoje matice mirne duše preuzeli toliko besmislenih pogrešaka, koliko je dosta da se uvjerimo da su oni bili savjesni, ali da nisu bili inteligentni prepisivači, pa su lako mogli dodavati, i dodavali su, starim grijesima svojh neposrednih matica i svoje lične grijehe. Inače ne bi bilo u ńihovim prijepisima toliko besmislica, koje jasno dokazuju da ova dva prepisivača na mnogim mjestima nisu razumjeli svoje matice ili, što je još gore, da su ih krivo razumjeli, pa mirno išli daļe svojim poslom. *O* je u pogledu ovih pojedinačkih pogrešaka samo utoliko boļi od *V* što ih ima, kako smo vidjeli, mnogo mańe negoli *V*, ali krupnih i vrlo krupnih ima i on, i to, relativno prema ukupnome broju pogrešaka, ne mańe negoli ih ima *V*.

O pogreškama u *O* Pavić ne govori ništa, a takođe i Körbler u opisu oba rukopisa ne spomińe ih. Isto tako ni jedan ni drugi ne kaže — Körbler ni u *Radu*, kń. 305., ni u Uvodu k IX.[2], — da u oba rukopisa, a osobito u *O*, ima mnogo ispravaka. Te ispravke Körbler navodi tek u kritičkom aparatu, i to po svoj prilici ne sve. Još više smeta što Körbler za te ispravke jasno ne kaže jesu li od prve ili od koje druge ruke. On pred taki ispravak meće redovno siglu »k. i.«, t. j. »kasnije ispravļeno«, a mnogo ređe samo »i.«, i ponajviše pred tom siglom navodi kako je u rukopisu najprije pogrešno napisano, pa kako je kasnije ispravļeno. Po svoj prilici, kao što se obično uzimļe u kritičkim aparatima, i Körbleru »kasniji ispravak« znači ispravak što ga je kasnije, to jest pošto je prva ruka ispisala sav rukopis, izvršila druga (mlađa) ruka. A što Körbler za neke takove kasnije ispravke izrijekom kaže da su »od druge ruke«, to nikako ne znači da su svi ostali ispravci od prve ruke, jer on opet za još neke ispravke veli da su »od iste ruke«, t. j.od prve. Ove dvije oznake da je ispravak »od iste« ili »od druge ruke« Körbler naime upotrebļava kada za koji ispravak hoće da reče nešto više negoli samo da je »kasniji«, n. pr. 9, 534 »prođe oba hrlo] *O* »proghe oba garla« ista ruka ispravila sa strane »probi oba harlo«; ili 2, 334 »raških«] *O* »Raiskieh«, k. i. »rasckieh«, pa opet sa strane drugom rukom »Rasckieh«. Za

te »k. i.« i za ispravke »drugom rukom« Körbler nam ništa ne kaže jesu li svi od jedne iste »druge« ruke ili od više drugih ruka, a niti nagađa iz kojega bi vremena mogli biti ti kasniji ispravci. Za O nije nikako mogao ni naslućivati ko ga je kasnije ispravļao, dok je za *V* mogao konstatovati da je to bio poznati dubrovački kńiževnik i upravnik Vatikanske biblioteke Stjepan Gradić, poslije čije smrti *V* je i došao u tu biblioteku; Körbler naime zabiležio je u *V* samo 5 kasnijih ispravaka: za jedan (18, 466) kaže samo da je »drugom rukom« a za ostala četiri (17, 87. 189. 606., 19, 470.) da su »Gradićevom rukom«. Kako je Körbler vrlo dobro poznavao Gradićev rukopis, jer je izdao ńegova pisma dubrov. Senatu, to nema sumńe da su ti ispravci zbiļa Gradićevi.

Dok je u *V* ostalo neispravļenih pogrešaka mnogo više negoli u O, u O ih je mnogo više ispravļenih; uzevši zajedno sve ispravke (od iste i od druge ruke, i »kasnije ispravke«) u O ih je 227 a u *V* samo 41. No važnije je negoli ńihov broj način kako je ispravļano, a opet najvažnije kako je »ista«, t. j. prva ruka ispravļala. Ńenih je ispravaka u O 28, koji su osim jednoga (18, 571 *ovdi* [protiv sroka] krivo ispravļenio na *hudi*, da srok bude čist) svi ispravni te su ušli u tekst izdańa, a od kojih 15 ih je što davaju istu lekciju kakva je u *V*; u *V* su samo 3 ispravka od iste ruke, pa i oni su ispravni a dva davaju istu lekciju kakva je u O. Dok dakle u oba rukopisa, a naročito u O, prva ruka vrlo dobro ispravļa, druga ruka (računajući k ńoj i sve »kasnije ispravke«) slabo je ispravļala: u O 81 ńen ispravak a u *V* 20 ispravaka pogrešni su — u oba rukopisa nekako u istom razmjeru prema ukupnome broju ispravaka. Interesantno je kako je Gradić ispravļao: u 17, 87 bez potrebe je *odmetnih OV* okrenuo na *odmetnijeh;* u 17, 189 pogrešno *bijes Va* a ispravno *bije se* O zamijenio je besmislicom *biješe;* u 18, 606 pogrešno *poglavica V* okrenuo je na ispravno *poplavica* kako je u O; u 19, 470 mjesto *bere,* kako je u *V* i O, uzeo je *stavi;* pa po ova 2 posļedńa ispravka ja bih rekao da je Gradić imao kod sebe još jedan rukopis *Osmana.*

Osim već spomenutih razlika među obje redakcije *Osmana* i osim razlika u pogledu pogrešaka među O i *V*, ova se dva rukopisa među sobom dobro slažu što se tiče teksta i jezika. U tekstu se razlikuju na oko 180 mjesta, i to tako da se ponajviše ne može presjeći hoće li biti Gundulićeva lekcija u O ili ona u *V*, pa možemo samo s dovoļnom osnovanosti dati prednost lekciji u O, jer je baš iz toga starijega i boļega rukopisa. Te su razlike u tekstu

ponajviše malo znatne te se redovno tiču pojedinih riječi, n. pr. 1, 332 čâs bolu O ⥃ č. višu *V;* 2, 22 svojom vlasti O ⥃ sa svom vl. *V;* 2, 30 mlados tebi O ⥃ tebi mlados *V*. Rijetko su te razlike nešto krupnije, pa i tada se opet redovno tiču pojedinih riječi, n. pr. 2, 74 zlatnijem cvijetjem O ⥃ zl. slovim *V;* 5, 440 zatočnicu O ⥃ Sokolicu *V;* 7, 396 Smederevo plemenito O ⥃ Sm. na Dunavu *V;* isp. još 7, 405. 406. 8, 125. 200. 209. 327. 11, 435. 539. 577. *716.* 12, 509. *17, 60.* 560. 648. *18,* 491. 566. 19, 766.

Razlike u jeziku među O i *V* ne mogu biti velike, jer je među ńima prošlo samo 18 godina, a velike ne bi mogle biti ni među O i *V* s jedne strane a samim Gundulićem s druge, jer je i među ńima razlika u vremenu prilično malena — od smrti pjesnikove do O 15 godina a do *V* 29 godina. Zato, osim pojedinačkih oblika, samo se u 2 opće osobine može konstatovati neka razlika, a to su ikavski oblici i sekundarne konzonantske grupe. Oba rukopisa imaju doista redovno jekavske oblike i izuzetno ikavske, ali ove druge nemaju uvijek na istim mjestima, pa tako izlazi da bolji (i stariji) O ima 104 ikavska oblika mjesto jekavskih u slabijemu (i mlađemu) *V*, dok *V* ima samo 70 ikavskih oblika mjesto jekavskih u O, — O dakle u nešto je jačoj mjeri ikavac negoli *V*. Isti je procenat ikavskih oblika u O, ako se k ńima računaju fleksivni završeci *-ěh, -ěm* itd., jer onda O ima 160 ikavskih oblika što ih *V* nema a *V* 131 ikavizam što ih nema O. Da je O nešto jači ikavac od *V* izlazi nadale i odatle što kod sroka O griješkom uzimle jekavski oblik nešto ređe negoli *V*, to jest 51 put, dok *V* to čini 68 puta; da je O konzervativniji, vidi se najzad i po tome što u sroku O samo 10 puta, a *V* već 20 puta uzimle griješkom ikavski oblik mjesto jekavskoga. U sroku su dakle, u pogledu refleksa vokala *ě*, O i *V sigurno* dosta često otstupali od Gundulića, pa nema sumńe da su oni to isto činili, mnogo češće i mnogo slobodnije — *V* po svoj prilici češće negoli O, — u onoj masi slučajeva gdje taj refleks nije bio štićen srokom, a vrlo je važno što u tim pogrešnim srokovima oba rukopisa redovno imaju (svoj) jekavski oblik mjesto (Gundulićeva) ikavskoga, ali katkada i (kńiževni) ikavski mjesto (Gundulićeva i svojega) jekavskoga. Odatle naime izlazi da su mlađi prepisivači zamjeńavali ne samo starije kńiževne oblike mlađim narodnim jekavskim nego katkada i obratno, tako da *in ultima analysi* ni za jedan ikavski oblik u kojemu mlađem prijepisu ne možemo biti sasvim sigurni da ga je sâm autor napisao a nije ga umetnuo koji prepisivač. Što se pak

tiče sekundarnih konzonantskih grupa bit će dosta kazati da ih *V* vrlo često mijeńa gdje su u O bez promjene, pak je i u tome pogledu O sigurno bliži Gunduliću negoli *V*, jer i u Gundulića su te grupe po pravilu bez promjene(*Rad* 272, 18.).

Ima i dosta drugih pojedinačkih razlika u jeziku među O i *V*, ali one su ponajviše takove da je Gundulić upotrebļavao oba oblika, jer se radi s jedne strane o starijim kńiževnim ili dubrovačkim oblicima a s druge o mlađim dubrovačkim. Pa tako i u ńihovu pogledu ne možemo sigurno kazati da i u onim slučajevima, gdje je u O mlađi oblik a u *V* stariji, Gundulić je bio uzeo stariji, jer je ipak veća prilika da je i u tim slučajevima O, bar ponajviše, vjernije sačuvao originalni tekst Gundulićev, ali svakako treba istaći da takih starijih oblika ima gotovo podjednako u oba rukopisa — u O 148 a u *V* 167.

Ali u pojedinim slučajevima može se s priličnom vjerovatnosti odrediti što ne će biti Gundulićevo. Tako nisu sigurno ńegove dvije neobične osobine, od kojih je jedna karakteristična za O a druga za *V*. O ima često i redovno *(ne)prijeteļ* mjesto *(ne)prijateļ*, a to je oblik što ga nema ni Gundulić niti ijedan drugi dubrovački kńiževnik, a i ne može se čuti u Dubrovniku, pa znam sigurno da se, bar dandanas, ne govori ni u Slanom (kod Dubrovnika) odakle je bio Ohmućević. Naprotiv u raznim krajevima u Bosni i Hercegovini čuje se, uz *prijeteļ*, i *priteļ* i *preteļ*,[19] a Akad. Rječnik ima *prijeteļ* najprije iz Leakovića (g. 1795—98.). Za V je pak karakteristično da ima za brojnike 11—19 završetak *-najes(t)* (*jedanajes* itd.), dok Gundulić ima inače, a za *Osmana* i O, redovno *-naes(t)* (*jedanaes* itd.). Ali se može naći još gdjekoji za Gundulića neobični oblik; tako u O *sržbe* (mjesto *srģbe*) 9, 517; *obe* (mj. *obje*) 10, 519; *s krilijem* (mj. *s krilim*) 11, 255; a u *V*: *»sfarhu«* (mj. *svrhu*) 6, 164; *foje* (mj. *hvoje*) 18, 362; *kod* (mj. *kon*) 8, 225; *nosu* (mj. *nose* 3. plur.) 11, 203; *tamlice* (mj. *tamnice*) 18, 111 itd. Za Gundulića su naprotiv obični stariji oblici kao u O *verna* (mjesto *vjerna*) 10, 540; *neizmernu* (mj. *neizmjernu*) 20, 219; *roģbine* (mj. *rožbine*) 15, 193, pa redovno i često *vojci* (mj. *vojsci*), a u *V gorcijeh* (mj. *gorkijeh*) 12, 346 i često *sabļa* (mj. *sabja*). Ali još je više primjerâ gdje se O i *V* ne slažu u pogledu ovakih dubleta što se nalaze i u Gundulićevim starim izdańima i u rukopisima ńegovih ostalih djela: *tko* ⌒ *ko*; u imperativu završetak *-ajmo*,

[19] V. moj rad *Der štokav. Dialekt* 75.

-ajte ∽ *-a'mo, -a'te; ju* ∽ *je; strjelovito* ∽ *strelovito; vojevoda* ∽ *vo'evoda; gdi* ∽ *gdje; gospođa* ∽ *gospoja; ļudski* ∽ *ļuski; udorcem* ∽ *udorcom* itd. Tu se ne može činiti nego jedno od ovoga dvoga: ili treba konzekventno uzimati svuda stariji oblik, pa nalazio se on u O ili u *V*, ili treba zadržati svuda onaj oblik što ga ima stariji i boļi rukopis O, ako se samo i stariji i noviji oblik nalaze i inače u Gundulića. I ja mislim da je ovaj drugi postupak boļi, jer ako bismo na prvi način sigurno više puta i pogodili vraćajući stariji oblik, isto je tako lako moguće da bismo, možda isto toliko puta, samovoļno nametali Gunduliću stariji oblik što ga on na odnosnome mjestu nije upotrijebio, i time bismo subjektivno ispravļali a ne objektivno izdavali Gundulićev tekst.

Ja sam u ovome članku iznio niz konstatacija, opazaka i prijedloga što će dobro doći kad se bude priređivalo četvrto Akademijino izdańe Gundulićevih djela, a iz kojih se jasno vidi da to četvrto izdańe ne smije biti samo *pregledano* Körblerovo izdańe nego mora biti *sasvim novo* izdańe, za koje će trebati iznova sasvim točno i iscrpno upotrijebiti one glavne izvore koji jedini mogu pomagati da se što je tačnije moguće utvrdi tekst pjesama našega velikoga pjesnika.